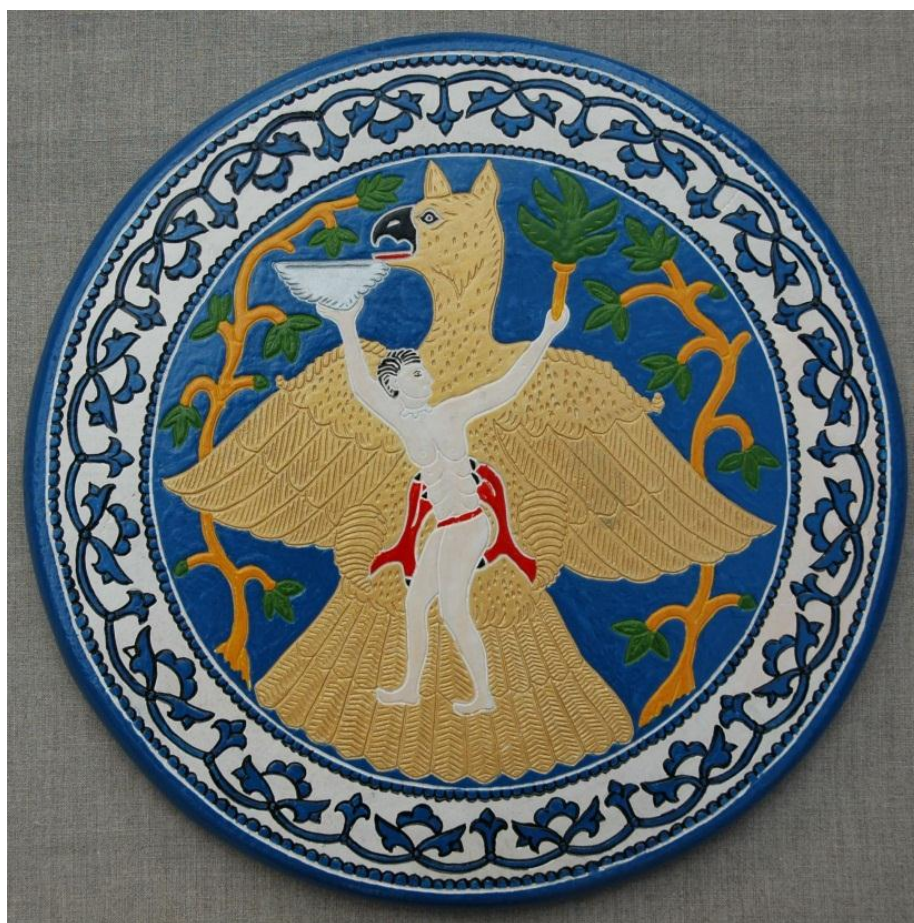

Szili István

***Etana mennyei utazásától
Emese álmáig***

Bérczi Szaniszló rajzaival

Mikes International

Hága, Hollandia

2013.

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: **http://www.federatio.org/mikes_bibl.html**

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, a következő címen iratkozhat fel:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Publisher

Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.

Account: Postbank rek.nr. 7528240

Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution

The book can be downloaded from the following Internet-address: **http://www.federatio.org/mikes_bibl.html**

If you wish to subscribe to the email mailing list, you can do it by sending an email to the following address:

mikes_int-subscribe@yahoogroups.com

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address

The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:

Email: mikes_int@federatio.org

Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

ISSN 1570-0070

ISBN 90-8501-145-3

NUR 692

© Mikes International, 2001-2013, Szili István, Bérczi Szaniszló, All Rights Reserved

ELŐSZÓ

A különböző kultúrák, népek mondái, mítoszai között sok hasonlóság, s egyúttal különbség is van. Egyes kutatók szerint a párhuzamok abból adódnak, hogy a világ törvényszerűségei az emberek tudatában hasonlóan tükröződnek (Jankovics Marcell). Ez jogos megállapítás, azonban nem érvényesül mindig és mindenütt tisztán. A népek közelsége, vándorlása, kapcsolata, keveredése is magyarázatul szolgálhat e jelenségre.

Tanulmányomban főként Götz László munkásságára támaszkodtam, mely alapos régészeti áttekintést nyújt és bizonyítékokat szolgáltat arra nézve, hogy a közel-keleti szumér civilizáció, ill. kultúra 2500 éves dominanciája, népességének időnkénti „kirajzása” milyen régészeti, nyelvi és kulturális nyomokat hagyott a környező és távolabbi területeken, leegyszerűsítve: a Kárpát-medencétől a Minuszinszki-medencéig.

Bongard-Levin és Grantovszkij egészen szoros párhuzamokat mutat föl a mai szibériai népek mondái és az ókori szkíták, görögök, indusok és perzsák mitológiája között. Mindezt sikerült néhány mezopotámiai párhuzammal is kiegészítenem. A vizsgált mondák, mítoszok és motívumok körébe szervesen beletartoznak az ősi magyar népművészet elemei is. Etanának, a szumér Kis városállam királyának a történetét könnyű volt ábrázolni az esztergomi várkapolna életfás oroslánjai és a nagyszentmiklósi kincs „égberagadási” jelenetének a segítségével. Tanulmányomban e motívumok eredetét, útját és jelentését vizsgálom. Próbálom megérteni, hogy miért nem hagyható el az előbbi idézőjel.

Budapest, 2012. december 22.

Szili István

INTRODUCTION

There are many similarities but also differences among the various cultures, legends, and myths. According to some scholars these parallels can be attributed to the fact that the law-governed character of the world is reflected similarly in peoples' minds (M. Jankovics). This is a reasonable statement; however, it is not clearly valid in every case and everywhere. Proximity, migration, contact, and mixing of peoples may also explain these similarities.

My study entitled '*FROM ETANA'S HEAVENLY JOURNEY TO EMESE'S DREAM*' is based on the oeuvre of László Götz, who gave a comprehensive review and evidences about the effects of the 2500 year extending Near-Eastern Sumerian civilization which has left traces in archaeological, linguistic, and cultural heritage of the neighbouring countries and farther Eurasian regions by the intervallic "swarming" migrations into the Eurasian realms: from the Carpathian Basin to the Minusinks Basin.

Bongard-Levin and Grantovskij have shown rather strong parallelism among the legends of the Siberian peoples and the mythology of the ancient Greeks, Scythians, Hindustanis, and Iranians. In my study I could complete these relations with a few Mesopotamian counterparts. The elements of the Hungarian folk art also belong organically to the topic of the investigated legends, myths, and motifs. It was easy to describe the story of Etana, King of the Sumerian city-state Kis using the scene of the lions with life tree of the Royal Chapel of Esztergom, and by the scene of "swooping up to the heavens" of the Nagyszentmiklós Treasury. In my study I examine the source of these myths and motifs. I try to understand why the previous quotation marks cannot be omitted.

Budapest, December 22, 2012.

István Szili

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Előszó</i>	<i>III</i>
<i>Introduction</i>	<i>IV</i>
1. ETANA MENNYEI UTAZÁSA	1
2. FEHÉRLÓFIA	2
3. A NAGYSZENTMIKLÓSI KINCS	3
4. AZ ESZTERGOMI OROSZLÁNOK	5
5. TÖRTÉNELMI HÁTTÉR, NÉPEK, BIRODALMAK	7
6. KIS MAGYAR ŐSTÖRTÉNET	10
7. A SZUMÉR KULTÚRA KISUGÁRZÁSAI A 4. ÉVEZRED ELEJÉTŐL A 3. ÉVEZRED VÉGÉIG	13
8. SZKÍTA ÉS HUN MŰVÉSZET EREDETE	17
9. „ÉGBERAGADÁS” ÉS „EMESE ÁLMA”	23
9.1. Régészet.....	23
9.2. Monda – mitológia	40
9.3. További néprajzi, népmesei összefüggések.....	46
9.4. Az „északi ciklus”, sarki jelenségek.	49
10. OROSZLÁN ÉLETFÁVAL	51
10.1. Az oroszlános korongok (faliképek) fontosabb párhuzamai.....	53
10.2. Néhány távolabbi és régebbi hasonlóság.....	61
10.3. Magyar kapcsolatok.....	71
<i>Irodalomjegyzék</i>	<i>78</i>

Paál Zoltán emlékének

1. ETANA MENNYEI UTAZÁSA

Etana a „vízözön utáni” 13. király volt a szumérok K i s nevű városában Kr. e. a 28-27. században. Vagyis majdnem ötezer évvel ezelőtt. Történetét nagyrészt az Etana-eposz őrizte meg akkád nyelven, a szuméroktól átvett ékírással – de már az utódállamokban, Babilóniában és Asszíriában (Komoróczy G. - Rákos S. 1974/313, Klima, J. 1983/274). Szumér nyelven csak töredékek maradtak fenn. Etana „hosszú” életű volt, 1560 évig uralkodott...

Kis város királya megtudta, hogy gyermeke csak akkor születhet, ha felesége fogyaszt egy varázsfűből, a termékenység fűéből, amit Anu egében, Istár istennő trónja alatt, éber oroszlánok őriznek. Etana meggyógyítja a sast, akinek szárnyát a kígyó törte el, mert felfalta fiait. Miután a sas meggyógyult, hálából felvitte Etanát az égbe. Szárnycsapásaival elterelte az oroszlánok figyelmét, s eközben a király megszerezte a varázsfüvet, az élet fűvét.

2. FEHÉRLÓFIA

A Lél György című magyar népmesében (Magyar népköltészet III. 1955/18) a hőst egy sas (griffmadár) hozza fel az alsó világból, hálából, mert megmentette a sasfiókákat a sárkánytól (kígyótól). A Táltos kecskében (Benedek E., I. 1987/167) és a Fadöntőben (Benedek E., II. 1988/303) ugyancsak ez történik, kígyó, sas, felvitel hálából, a sast közben etetni, itatni kell.

A Nap fájában (Benedek E., III. 1989/263) is van eltört szárnyú sas (a Napkirály madara), továbbá kígyó (kissé más szerepben), élet fája, gyógyítás, illetve a halott királyné feltámasztása a Nap fájának levelével. Ez a fa a Napkirály országában, az égben van, a sast egy igen magas hegy tetején találja a félszemű (!) legény.

A Fehérlófiában (Makay L. 1994/125-134) a sasfiókákat az esőtől védi meg a mesehős, ebből a szempontból a történet „romlottabb”, mint az előbbi mesékben.

E mesék sasmadara olyan óriási, mint egy felleg és rendszerint az égig érő fa, vagy egy hegy tetején lakik. A Fehérlófia típusú mesék fő motívuma nem az „égberagadás”, hanem a leendő hős hosszú évekig való szoptatása – egy állat-anya által.

3. A NAGYSZENTMIKLÓSI KINCS

A 23 darabból álló, viszonylag egyszerű ötvöstechnikával készült, de annál csodálatosabb aranykincset 1799-ben találták a ma Romániához tartozó Nagyszentmiklóson (Sannicolau Mare), Makótól nem messze. A lelet hamarosan Bécsbe került, ahol ma is megtekinthető az ottani Szépművészeti Múzeumban, mint „protobolgár” hagyaték. Bolgár eredete azonban ma már csak „tudománytörténeti emlék” (László Gy. - Rácz I. 1977/28). Ez a véleménye monográfiájában Bálint Csanádnak is (2004/69), amennyiben a protobolgár (dunai bolgár, óbolgár) eredet „ma már szinte semmiben sem állja meg a helyét”. Készítésének helye és ideje vitatott. Bakay Kornél pl. (1997/233-234) régebbi szerzőkre is hivatkozva a korábbi időpontok (5-7. század) és Belső Ázsia (Korezm, Baktria, Szogdia, Gandhara) híve. László Gyula 9-10. századi magyar (esetleg avar) munkának tartja. Bálint Csanád (2004, 2011) alapos tipológiai, ornamentikai és ötvöstechnikai összehasonlítások alapján arra a szilárd következtetésre jut, hogy készítői avarok voltak. Véleményéhez az is döntően hozzájárult, hogy Róna-Tas András megállapítása szerint a kincs rovásfeliratainak ábécéje majdnem teljesen megegyezik a 8. századi avar szarvasi tűtartó feliratának betűivel. Továbbá, a kincs egyes tárgyait eltérő periódusokban és eltérő műhelyekben készítették (2004/564). A 7. számú korszak pl. a 7. század harmadik negyedéből, a 2. számú korszak a 8. század végéről való. E két korszakon van „égberagadási” jelenet (1. rajz). Utóbbi szerző még azt is hangsúlyozza, hogy a kincs úgy mond „egyedi” és „egyetlen” (2004/564, 569). Vagyis hogy az avarok csak ennyire voltak képesek, több nem telt tőlük. Sőt, a kincs „magános voltában ott rejlik az avarok bukása is” (580). E megállapítás azonban kissé egyoldalúnak tűnik, hiszen több periódusról és különböző műhelyekről beszél, s nem veszi figyelembe a krónikás azon híradását, hogy Erik friauli (longobárd) herceg Nagy Károly szövetségében 795-796 telén kirabolta az avar kagáni székhelyet és 15 négyökrös szekérrel szállította el a kincseket (Bóna István 1973/151). Fehér Mátyás Jenő (1972) e témának egy egész könyvet szentelt.

A szerzők többsége a 2. sz. korszak alakját nőnek, a 7. sz. korszakét férfinak tartja, a mezítelenséget pedig többféleképpen magyarázzák.

Az alábbiakban bejárjuk egész Euráziát, keresve az „égberagadási” jelenet nyomait, ugyanis szervesen hozzátartozik a magyarság hagyományához (Turul-monda), népmeséihez. „Nekünk magyaroknak külön öröm, hogy ennek a nagy egységnek (Eurázsia – Sz. I.) egyik legszebb jelképe éppen a nagyszentmiklósi kincs, a néhai magyar fejedelmek és királyok kincstárának ez a szépséges emléke” (László Gy. 1970/130). Annak ellenére mondhatjuk ezt, hogy nem tudjuk pontosan, hogy ki és mikor rejtette el. László Gyula megállapításához a kincs összes motívuma, díszítő eleme közrejátszott, mi csak az égberagadási jelenettel foglalkozunk, ennek se sokkal kisebb a vonzata. Az esztergomi oroszánokra is büszkék lehetünk, még akkor is, ha bizánci faliszőnyeg-minták alapján festették, mert nem csak a műhely számít, hanem a megrendelő is, annak ízlésvilága, kultúrája. A szkítáknak is voltak ötvösművészeik, mégis rendeltek híres görög műhelyektől.

A hitvilág, a mondák, népdalok, népmesék, antropológia a magyarságot erős szálakkal kötik az uráli és altáji nyelveket beszélő népekhez. A kulturális gyökerek egy része a hunokon, szkítákon keresztül Ázsiába, sőt Mezopotámiába vezet, de mint látni fogjuk, az iráni és az ind kapcsolatok is figyelemre méltóak.

1. rajz: „Égberagadási” jelenet a nagyszentmiklósi kincs 7. számú korszójáról
(7. század második fele).

4. AZ ESZTERGOMI OROSLÁNOK

A címképünkön látható oroszlános korongokat az esztergomi várkápolna (palotakápolna) faliképe alapján készítettem Harkai István szobrászművész ötlete nyomán. Az első, szemet gyönyörködtető festett gipszkorongokat ő készítette a múlt század hetvenes éveiben, feltehetően László Gyula nagyszerű könyvében (1967/74) található kép láttán.

Ezek után a nagyszentmiklósi kincs „égberagadási” jelenete is hasonló korongra kíváncszott, egyenesen az oroszlánok közé...

Az esztergomi királyi palotát III. Béla (1172-1196) építtette a várhegy déli részén, ahol korábban Szent István palotája állt, nem tudni (?) mennyire romos állapotban (ez adott okot bizonyos találgatásokra). A kápolna illetve a szentély lábazatán az oltártól jobbra és balra 7-7 oroszlán lépdelt (2. rajz), mely falfestménynek ma már csak töredéke látható. Legutóbbi látogatás alkalmából („Múzeumok éjszakája” 2012. 06. 16.) a látogatókat vezető régésztől (Tolnai Gergely) tudtuk meg, hogy minden bizonnyal egy második sor oroszlán is volt az első sor felett. Tóth Melinda (1974/46-51, 130-133) részletesen ismerteti a falikép keletkezésének körülményeit és európai kapcsolatait. A palotakápolna bíbor színű, palmettás keretbe foglalt oroszlánjaihoz – korabeli európai szokás szerint – bizánci faliszőnyeg szolgáltatta a mintát, mely az uralkodói vagy érseki kincstár feltűnő darabja lehetett. Véleményem szerint azonban a választás nem a véletlen műve volt. Az oroszlán mindig az uralkodást, a hatalmat jelképezte, már Mezopotámiában is, és szervesen kapcsolódott a honfoglalás kori művészetünkhöz és az Árpád-házi királyok koronázási stb. jelképeihez. Legfőbb ideje lenne tehát annak, hogy ezen hazai, sőt európai viszonylatban is páratlan szépségű kincs – sok évtized mellőzése után – méltó figyelmet kapjon (s fellépjen Esztergom főterének csatornafedeleiről, ahova talán a nemzeti kicsinyhitűség juttatta).

2. rajz: Dex Ferenc rekonstrukciója az esztergomi várkápolna oroszlánjairól
(Entz 1960 I. tábla 2. kép nyomán).

5. TÖRTÉNELMI HÁTTÉR, NÉPEK, BIRODALMAK

Ha a griffek („égberagadás”), oroszánok, a Fadöntő vagy Fehérlófia nyomába eredünk és bármilyen röviden is szeretnénk áttekinteni útjukat, a neolitikummal (újkőkorszak) kell kezdenünk a vizsgálódást. Ekkor tért át az ember a gyűjtögető, halász-vadász életmódról a földművelésre és állattenyésztésre. Ez a folyamat nem egy helyen és nem egy időben zajlott le, így minden területnek – ahol lehetséges volt a földművelés – megvan a maga neolitikuma. Anatólia (ma Törökország), Szíria, Palesztina és Nyugat-Irán területén ez az időszak Kr. e. a 10-8. évezredben kezdődött, Dél-Mezopotámiában pedig a 6. évezred közepén jött létre.

Az élelemtermelés egyik legszembetűnőbb velejárója a népszaporulat megugrása, társadalmi, gazdasági, kulturális (irodalom is!) fejlődés, néhol birodalmak kialakulása. Az öntözéses gazdálkodás különösen magas civilizációs szintet eredményezett, elsősorban Dél-Mezopotámiában, később más folyamvölgyekben (Nílus, Indus) is. Dél-Mezopotámiában, a sumér városokban, városállamokban volt az emberi civilizáció bölcsője. A sumérok találták fel az írást a Kr. e.-i 4. évezredben.

Az írás fejlődése: képirás, fogalomírás, szóírás, szótagírás, betűírás. Amikor a 3. évezred közepén a szemita nyelvű akkádok leigázták a sumérok és átvették a sumér ékjeleket nyelvük lejegyzésére, azokkal még szótagokat jelöltek. A betűírás (betű=hangjegy) Kr. e. 1500-1200 körül alakult ki Föníciában és környékén, mezopotámiai (ékírás) és egyiptomi (képirás) hatásokra (Forrai Sándor 1994/69-75).

A székely-magyar és türk rovás, meg a germán rúnák jelei hasonlítanak a föníciai, ugariti betűk jeleire. Az ékírást azonban Mezopotámiában és környékén (főleg a tudomány területén) még sokáig, időszámításunk kezdetéig használták. Miután a perzsák Kürosz vezetésével legyőzték Babilóniát (Kr. e. 539) és létrejött az Óperzsa (akhaimenida) Birodalom, ők is átvették az ékírást. Dareiosz többnyelvű (babilóni, elámi, óperzsa) ékírásos feliratainak (Perszepolisz, Biszutún) segítségével fejtették meg a 19. században az ékírást.

A sumérok nyelve nem indogermán és nem szemita nyelv volt, szerkezetében közelebb állt a ragozó urál-altáji nyelvekhez, ahova a magyar, török és mongol nyelvek is tartoznak. Götz László mérvadó véleménye szerint (1994/784) Kr. e. 4500 körül „... a késői Ubaid (=korszak, Sz. I.) kulturális koiné közlekedő nyelve szinte minden számbavehető régészeti adat tanúsága szerint igen nagy valószínűséggel már sumér – pontosabban elősumér – volt.” Miután az akkádok Kr. e. 2455-ben (egyek kutatók szerint 100 évvel később) Sumer felett is átvették a hatalmat a suméroknak még egyszer sikerült mintegy 100 évre uralomra jutniuk, Kr. e. 2100 körül (III. Uri dinasztia). „Sumer és Akkád” helyén később, 1900 körül Hammurápi vezetésével létrejött Babilónia, majd tőle északra Asszíria. Babilónia fővárosa Babilon, Asszíria fővárosa Assur, majd Ninive volt. Az asszírok birodalma a legnagyobb kiterjedése idején (Babilont is legyőzve) a Földközi-tengerig terjedt. Mindkét államalakulat történelmét és akkád nyelvjárását ó-, közép- és újkorra osztják (Kr. e. 2000-1500, 1500-1000, 1000-500 – hozzávetőlegesen). Az Újbabilóniai Birodalom megalapítója, Nabu-apla-usur (Kr. e. 625), aki végleg legyőzte a Babilóniát sanyargató asszírokat, még mindig Sumer és Akkád királyának nevezte magát.

A környező nem szemita és nem indogermán nyelvű népek időnként nagy befolyást gyakoroltak mindkét államra. Babilóniában a 17-12. század között a Zagrosz hegységben élő kassuk uralkodtak, Asszíria pedig 1700 és 1500 között hurri-mitanni tartomány volt. A hurrik jelenlétével Szíria, Kelet-Anatólia, Észak-Mezopotámia és a Zagrosz hegység északi területén már a 3. évezred közepétől számolhatunk. Urartu (Kr. e. 1000-500) hurri utódállam volt. (3. rajz: az ókori Mezopotámia).

3. rajz: Az ókori Mezopotámia és környéke.

Mint említettem, az Óperzsa Birodalmat Kürosz (Kr. e. 559-530), a nagyszerű uralkodó és hadvezér hozta létre, melynek határai a mai Törökországtól az Indus folyóig terjedtek. Kürosz volt az, akinek a bibliai próféták is hálálkodtak, mert megszüntette a zsidók babiloni fogságát. Az óperzsa akhaimenida dinasztia után makedóniai Nagy Sándor hódította meg a Perzsa Birodalom területét. Kr. e. 331-ben vonult be Babilonba. A Birodalom területén sok történeti, híres ókori tartományt találunk, többek között, mint Khorezm (Hvárezm), Baktria, Szogdia, Gandhára. Nagy Sándor birodalma hamar felbomlott, de a térség művészetére a hellenisztikus hatás erős maradt, részben nyugaton, a Szeleukida dinasztia alatt (Kr. e. 312- Kr. e. 64), továbbá Baktriában (Gréko-Baktriai Királyság). Az ókori Baktriában élt és működött az iráni próféta, Zoroaszter, neki tulajdonítják az ó-iráni vallás legrégebbi szent könyvét, az Avesztát. Szogdiában és Baktriában a zoroasztrizmus mellett elterjedt a buddhizmus,

hinduizmus, manicheizmus, nesztorianizmus is. Időszámításunk kezdete körül az egykori Óperzsa Birodalom nyugati felén a pártusok, keleti felén a kusánok, majd a heftalita (fehér) hunok uralkodtak. A szkíta-rokon pártusok nyelvét ma sem ismerjük, a kusánok és a heftaliták hun-rokon népek voltak és fennhatóságuk Észak-nyugat India területére is kiterjedt a 4-5. századig. A Pártus Birodalmat a 3. században a szászánida dinasztia váltotta fel (Újperzsa Birodalom). Mind a pártus, mind a szászánida, mind a fehér hun (India) történetnek vannak magyar őstörténeti vonatkozásai. (4. rajz: az Óperzsa Birodalom).

4. rajz: Az Óperzsa Birodalom.

6. KIS MAGYAR ŐSTÖRTÉNET

A szkíták besorolása az iráni nyelvű népek közé jellemző, „tudománypolitikai” okokra visszavezethető téves megállapítás (Götz L. 1994/56-104, 236-246, 339-340, Bakay K. 2005/19-92). Ma inkább azt mondjuk, hogy a (nem egységes) szkíták között iráni nyelvű népek is lehettek (az „urál-altáji” nyelvek mellett). Keveredésre utalhat a pamiri és taurid embertani jelleg magasabb aránya (Kiszely I. 2000/421), és szoros kapcsolatuk az Óperzsa Birodalommal és környékével.

Az igen kiterjedt sztyepi andronovói régészeti kultúra (Kr. e. 1700-1100), ahonnan többek között a szkíták elődei is származtak, ma már bizonyítottan nem indoeurópai nyelvű népeesség volt. Ez a tény, egyéb alapos bizonyítékok mellett önmagában is bizonyítja a „finnugrista” nyelvészek által tanított magyar őstörténet tarthatatlanságát. Továbbá, csak számottevő földművelő és állattenyésztő alapnépeesség mellett alakulhatnak ki egységes alapnyelvek. A bronzkori Andronovói kultúra északi peremén, ahova a halász-vadász-gyűjtögető finnugor népeket (köztük a magyarok őseit is) teszik, olyan alacsony volt a népsűrűség (0,07-0,09 fő/km²) – szemben a tőle délre fekvő földművelő kultúrákkal – hogy ott sem őshazákról, sem ősnépekről, sem „nyelvcsaládi alapnyelvről” nem beszélhetünk (Götz L. 1994/1060). Emellett az életföldrajzi adatokkal történő szibériai őshazakeresés is kudarcot vallott, tudós játéknak bizonyult, s megítélésem szerint a közös „ősi” finnugor szavak kikövetkeztetése is.

Az andronovói népeesség esetében viszont beszélhetünk „ősnyelvekről”, és a magyar nyelv őseinek ehhez már van köze! Sokat mond az a tény is, amire már többen rámutattak, hogy „a magyarság lélekszáma... mintegy kétszerese az összes többi finnugor nép lélekszámának” (László Gyula 1990/17). Ráadásul a magyar nyelvemlékek sokkal régebbiek, de még az ennél is több ezer évvel régebbi és sokkal több nyelvemlék ellenére az indogermanisztika már lemondott a feltételezett ősnyelvek hangtörvények segítségével való kikövetkeztethetőségéről (Götz L. 1994/153). A hangváltozások legnagyobb részéről bebizonyosodott, hogy azok nem időbeli folyamatok, hanem jelentésbeli, szemantikai szerepük van (Götz L. 1994/105-204), tehát nem alkalmasak nyelvi családfák felállítására és „... a nyelvrokonság valóságos körülményeinek megállapítására.” (130. old.). Arra viszont „jó volt” ez a módszer, hogy „... a nyilvánvalóan összetartozó szemantikai egységeket, szócsaládokat a szabályos hangmegfelelések érdekében még szét is szabdálja.” (204. old.). Újra elővehetjük tehát Czuczor Gergely és Fogarasi János hatkötetes magyar értelmező szótárát!

A modern indogermanisztika szerint az indoeurópai nyelvek kialakulása nem a Kr. e.-i 4-3. évezredben kezdődött, hanem a 3-2. évezred fordulójától. A finnugrisztika mégis indoeurópai, indoiráni és ősíráni alapnyelvi hatásokkal, jövevényszavakkal számol a feltételezett finnugor alapnyelvben Kr. e. a 4-3. évezredben (Götz L. 1994/453). Az újabb indoeurópai nyelvtörténeti vizsgálatok azt is kimutatták, hogy e nyelvek kialakulásánál az úgynevezett uráli vagy finnugor nyelvek jelentős szerepet játszottak (Götz L. 1994/454). Vagyis a szóátvételek iránya akár fordított is lehetett. Persze Götz L. véleménye a közös szavak többségéről más: azok egy még korábbi nyelvközösségből származnak, melyre a szumér nyelv igen nagy hatással volt.

Az andronovói kultúra egykori sztyepi nyelvközössége, közlekedő nyelve az a nyelv lehetett, mely hatást gyakorolt a környező kisebb finnugor, vagy indoeurópai népek nyelvére. A magyar nyelv előzményei „... kétségkívül az andronovói műveltség egykori közlekedő nyelvének körzetében keresendők” (Götz L. 1994/1069). Götz L. részletesen elemzi a régészeti kultúrák és a feltételezett „közlekedő nyelvek” kialakulását Közép-Ázsiában, figyelembe véve az igen erős déli irányból történő, hosszan tartó vándorlásokat (1994/1069-1090), melyeket a következő fejezetben tárgyalok.

Az őshaza-elméletek úgy tűnik idejüket múlták, sok esetben a népnek és a nyelvnek története is futhat külön szálon, s a népek története visszafelé haladva inkább szerteágazik, semmint egy helyre összpontosul. Az utóbbi években megjelent „finnugrista” (itt: hamis és nemzetellenes) őstörténettel kapcsolatos kiadványokra Kiszely István reagált (2009/50-51, 2010/48-49). A témát („Hogyan lettünk finnugorok?”) részletesen ismerteti Bakay Kornél (2002/97-200), aki nagyon jól érzékelteti e hamis történelemírás vadhajtásait (1995/74-81). Kritikai nyelvészeti kérdésekkel foglalkozik (Götz Lászlón kívül) pl. Marác László (2008/497-519), Angela Marcantonio (2007). Götz L. és mások munkásságának hatására úgy tűnik, hogy a „finnugrista” beállítottságú kutatók (ösztönösen?) stratégiát változtattak és a „mindent tagadás” álláspontjára helyezkedtek azt bizonyítván, hogy őstörténetünkkel kapcsolatban (a honfoglalástól visszafelé) semmi nem bizonyítható. Bakay K. (2005/181, 178) nihilista szuperkritikának (B. Cs. nyilván objektívnek) nevezi az ilyen módszert. Van, aki azt reméli, hogy a „... romantikus múltkép... az európai integráció és polgárosodás révén (remélhetőleg) el fog tűnni” (Bálint Cs. 2004/252). Mit lehet ehhez hozzáfűzni? Persze, futurologusok szerint 200 év múlva születik meg az utolsó magyar (de milyen áron! – Sz. I.), 400 év múlva az utolsó európai. ... Addig is mondjunk le a nemzeti történelemkutatásról... Ide kíváncsoznak Arany János rezignált sorai (Az orthologusokra, 4):

E nagy munka ha kész (sietős!) a többivel aztán

Visszamehetsz Magyarom, Scythia téreire.

(Bóna István – 1973/141-163 – avarokról szóló tanulmányát olvasva érti meg az ember a mintegy 150 éve tartó őstörténethamisítást, de talán a mai – 2012 – európai uniós nemtelen támadásokat is Orbán Viktor és kormánya ellen. Tanúi lehetünk Európa rossz lelkiismeretének).

Néhány idézet Bálint Csanádtól (2004):

- „... a 7. számú edény a Birodalom (Bizánc, Sz. I.) felől nézve mindenképpen egy barbár világ terméke.” (469)
- A kincs „... magános voltában ott rejlik az avarok bukása is.” (580)
- A régészeti kultúra (típus, ornamentika) terjedése az „... eseménytörténet és etnogenézis meghatározására alkalmatlan.” (252). Sz. I.: csak részben alkalmas.
- „A hasonlóság foka nem a kapcsolat fokát tükrözi.” (325). Sz. I.: részben tükrözheti.

- „Az ikonográfiai azonosság nem jelent történeti kapcsolatot.” (345). Sz. I.: de jelenthet, esetleg távolabbat.

Az alábbiakban idézek néhány fontos szakmai megállapítást, mely a fenti sarkos megállapításokat némileg tompítja ...

Tóth Tibor antropológus: „A honfoglaló magyarság csonthagyatéka a szarmata leletek között van,” (in: Boros J.-Rapcsányi L. 1975/152), az Azovi-tengertől az Aral-tóig.

Kiszely István Henkey Gyulára hivatkozva: „Embertani szempontból nem lehet indokolt a mai magyaroknál 0,1 %-ban kimutatható uráli (ugor) rétegből kiindulva a magyar őstörténetet kutatni” (2000/540). Ettől még obi-ugor nyelvrokonaink (manysik, hantik) rokonaink! Pont Érdy bizonyítja, hogy hazánk egyes vidékein viszonylag magas a bajkái génjelző (marker) előfordulási aránya (Érdy M. 2010/409-421).

Sipos János (2010) Szabolcsi Bence régi megállapítását idézi: „A magyarság ma legszélső, idehajlott ága a nagy ázsiai zenekultúra évezredes fájának, mely Kínától Közép-Ázsián át a Fekete-tengerig lakó különböző népek lelkében gyökeredzik.”

Csajághy György (1996) megállapítja, hogy a hun-utód, türk származású népek zenéje igen szoros rokonságot mutat a régi stílusú magyar népdalokkal (a finnugor népekével nem).

Érdy Miklós (2010/391) idézi Bartók Béla egykori, agyonhallgatott megállapítását (=87 török népdal 43 %-ának van magyar megfelelője): „... egy közös nyugat-középázsiai eredetre mutat és meghatározza korukat, mely legkevesebb 1500 év.” Érdy M. a 395-408. oldalakon egyéb, idevágó eredményeket is ismertet. Vizsgálta a magyar díszítőművészet 23 féle növényi elemének eurázsiai kapcsolatait (2010/178) és a következő megfeleléseket találta, csökkenő sorrendben: khorezmi (23-ból 17), szkíta, török, üzbég („szogd”), ujjur, perzsa (szászánida), avar, kazah-kirgiz, finn, vogul-osztyák (ez utóbbi már nulla). A „térképrétegezés” általa kifejlesztett összetett módszerével (Érdy M. 2010/429-455) vizsgálta a részleges lovastemetkezések, a fémlemez szemfedők, a génjelzők és népzene előfordulását ill. összefüggéseit, melyek Közép-Ázsiába vezetnek. Új észrevételeivel (2010/326-338) felhívja a figyelmet a honfoglaló magyarság elődei egy részének, a Bjelaja és Ural folyók környéki 6-7. századi lovastemetkezéseire, annak (Kusnarenkovo) a hunokkal való szoros kapcsolatára. Ez a kultúra (Kusnarenkovo) további kapcsolatot mutat az Irtis folyó bal oldalán feltárt szargatkai kultúra felső rétegével (4. század) és a folyótól keletre fekvő még régebbi (1-3. század) szidorovkai leletekkel, s Érdy bizonyítja ezek hun voltát, s még ennél is keletebbi és régebbi adatokat talál az előhunokkal (sanrongokkal) kapcsolatban (276. oldal). A szargatkai kultúrát „torzan” bár, de Fodor István is összefüggésbe hozta a magyarokkal (Bakay K. 2005/307). A szidorovkai leletek kapcsán érdekes olvasmány Paál Zoltán 253. arvisurája (1998/552-557), mely Érdy M. felfedezését élettel tölti meg.

Éppen ideje tehát megszabadulnunk attól a – Györffy György-féle – torzszülött – magyarságtól (egy népnek sem kívánok ilyen múltat!), mely szerint neve indoeurópai, nyelve finnugor, művelődése onogur, politikai szervezete és istene türk ... (Györffy Gy. 1973, Valóság 16/7, 1-16. oldal).

7. A SZUMÉR KULTÚRA KISUGÁRZÁSAI A 4. ÉVEZRED ELEJÉTŐL A 3. ÉVEZRED VÉGÉIG

Az első demográfiai „robbanás” (mint azt az 5. fejezetben már láttuk) Anatóliában és Észak-Mezopotámiában történt a Kr. e.-i 10. évezredtől kezdődően. Ez a népesség többek között feljutott a Kárpát-medencébe is, dél felé pedig a Tigris és Eufrátesz torkolataig. Itt alakult ki a 4. évezredben a szumér civilizáció, vagy „birodalom” (Götz László 1994/748), mely feltehetően csak később, a 3. évezredben esett szét egymással vetélkedő városállamokra (Úr, Uruk, Kis, Lagas). Az elvándorlás innen kezdetben a túlnépesedés következménye volt, később az ökológiai változások, szikesedés, s ehhez társult még a 3. évezred közepén az akkádok és más szemita népek (amoriták, asszírok) kegyetlen támadásai (Sirató ének Úr pusztulása felett; Komoróczy Géza 1983/298-301). Kr. e. 2000 körül az utolsó városállam is elesett, s Mezopotámia az akkád nyelvű babilónok és asszírok uralma alá került.

Götz László (1994/714-814) a nemzetközi régészet eredményeinek segítségével igen részletesen nyomon követi az „előszumérok” és szumérok „kirajzását”, illetve kényszerű elvándorlásait. Az alábbiakban e vándorlások főbb irányait (északnyugat, észak, északkelet) tekintjük át, szem előtt tartva az eredeti célunkat, az „égberagadás” nyomon követését.

Az első nagyobb földműves bevándorlás északnyugat felé a Kárpát-medencéig a Kr. e.-i 5. évezredben történt (=Körös műveltség). László Gyula írja: „... az első földművesek ugyanis Elő-Ázsiából indultak útnak, nagyrészt a Balkánon telepedtek meg, de eljutottak a Kárpát-medencébe is (1974/64). A lengyeli és tiszai műveltség népe ugyancsak Anatólia térségéből érkezett (Götz László 1994/734, 781, Kalicz Nándor munkájára is hivatkozva), de ezek még nem kimondottan szumérok voltak. Emlékeik közé tartozik pl. a kökénydombi Vénusz, a tűzkövesi „sarlós isten”. A Vinca-Tordos műveltség (Kr. e. 3000 körül) népessége viszont pontosan beazonosítható (a szumér Dzsemdet Nasr kor). A tordasi szumér őstelepet Torma Zsófia erdélyi régész nő tárta fel az 1870-es években. Agyonhallgatott munkásságát (a mai lexikon is kerüli a szumér jelzöt) Érdy Miklós ismertette (1974/243-253, 488-502). A régész nő gyűjteménye több mint 10 ezer darabból állt. 1961-ben N. Vlassa, a kolozsvári múzeum régésze újabb szumér jellegű leleteket talált, ezek közül legismertebbek a tatárlakai kékírást agyagtáblácskák (Érdy M. 1974/253). Torma Zsófia sok párhuzamot vett felfedezni az erdélyi népművészet és a szumér leletek rajzai között. Felmerül azonban a kérdés, hogy a hasonlóságok közvetlen leszármazás eredményei-e, vagy e motívumokat a magyarok később hozták magukkal keletről? Kr. e. 3000 körül valóban szumér „gyarmati” telep létezett Erdélyben és Belgrád környékén – a rézlelőhelyek miatt. A szumérok fejlett fémművességéhez ugyanis sok rézre volt szükség.

Szovjet és angol szerzők megpróbálták a tatárlakai táblákat 1000-1500 évvel „megöregíteni”, bizonyítva ezzel azt, hogy az újkőkori „forradalom” nem Anatóliából és Mezopotámiából indult ki (Götz L. 1994/908-911), hanem helyi, indoeurópai fejlemény volt. A korai időpontból pedig egyes magyar kutatók arra „következtettek”, hogy a szumérok Erdélyből vándoroltak le Mezopotámiába. A vándorlás iránya azonban fordított volt, és még a Kárpát-medencei rézkorban (Kr. e. 2300-1900) is érkeztek déli

telepesek. A péceli műveltséggel kapcsolatban ismét László Gyulát idézem: „Ma azonban már világosan látjuk, hogy a késői rézkorban anatóliai színezetű balkáni népcsoport árasztotta el délről a Kárpát-Duna-medencét, a mai Morvaországot, Csehországot...” (1974/78). Négykereű kocsijukkal is kapcsolatos Götz László megállapítása: „... a budakalászi kocsimodell és az Úr-i szekerek konstrukciója azonos, a bodrogkeresztúri műveltség szekeres temetkezései pedig szintén az Ur-i királysírok, valamint a majkopi kurgánok (Sz. I.: Kr. e. 2300 körül a Kaukázus északnyugati lábánál) temetkezési rendjének analógiáját mutatják.” (1994/43).

A mezopotámiai szumér népesség részleges elvándorlásával magával vitte kultúráját is. Ezzel kapcsolatban bemutatok néhány epizódot, amiből nyilvánvalóvá válik a szumér műveltség szerepe egész Ázsiában. Mielőtt észak és északkelet felé fordítanánk figyelmünket, megemlítjük a keleti és nyugati párhuzamokat is, melyeknek „közös nevezője” Mezopotámia. Szoros összefüggéseket mutat fel az Indus menti (Kr. e. 2600-1500) és a krétai-korai minoszi kultúra (2600-2000, Götz L. 1994/768). A szumér hatások eljutottak Egyiptomba is, sőt a dél- és északnyugat-európai megalitikus kultúrák is összefüggenek Mezopotámiával (Götz L. 1994/779-780).

Észak felé Transzkaukáziában, vagyis a Kaukázustól délre eső területeken a Kr. e.-i 4. évezred elején megjelenik a „fésűs” mintázatú kerámia, ami később, részben kerülő úton (Starcevo-Körös) Kelet-Európától az Aral-tóig elterjed, majd 2500 után megjelenik északon az erdő-övben (voloszoúi, balanóúi, fatjanóúi, abasevói kultúrák). Az urálon túli fésűs kerámia egy másik úton érkezett délről, Mezopotámia, Dél-Turkmenisztán, Aral-tó (kelteminári kultúra) felől.

A korai transzkaukázusi műveltség 2. periódusában, a Kr. e.-i 3. évezred első felében feltűnik a kurgános (halomsíros) temetkezés. A dél-oroszországi kurgánok csak ezután jelennek meg. A trialeti (Grúzia) kurgánban 2300-2000 körül szekerekkel, ökrökkel való temetkezés kezdődik, ugyanolyan, mint 2800-2600-ban Kisben és Urban. Ez a temetkezési forma a szkítákra is jellemző lesz majd az első évezredben.

A 3. évezred második felében dél felől, Transzkaukáziából új, rövid fejű, plump-europid népesség érkezik a Kaukázus előterébe, majd Dél-Oroszországba (késői gödörsírok), északra szorítva a „hosszúfejűeket” (Götz L. 1994/1057-1059). Ezidőben „hirtelen” szumér párhuzamok jelentkeznek a Kubán vidékén (majkopi fejedelmi kurgán 2400-2300). Az itteni arany, ezüst, réz, bronz és egyéb leletek egyenes vonalú mezopotámiai gyökerekre utalnak és hatással vannak a kissé északabbra eső földművelő és fémműves késő-gödörsíros és katakombasíros műveltségekre (Götz L. 1994/798). „Ugyanekkor kétségtelen összefüggések állapíthatók meg a majkopi Kubán-műveltség fémművessége, valamint a transzkaukázusi és az erdélyi fémművesség között ...”. „Több arany és ezüstsobrocskán világosan felismerhetjük a Magyarországon még nemrégiben is tenyésztett szilajmarhát (Götz L. 1994/39).

A 3. évezred szumér művészete a legnagyobb elvándorlás után a Kr. e.-i 2. évezred legelején jelenik meg a hurriknál (Götz L. 1994/805-806) Szíriában, Észak-Mezopotámiában és a Zagrosz hegység környékén. A fémművesek délről érkeztek! Asszíria hurri-mitanni fennhatóság alá tartozott (1840-1400), az asszírok keveredtek a hurrikkal és szumérokkal. A szumér istenek megjelennek a közép-passzír (1500-1000) pecséthengereken.

Dél-Turkmenisztánban a régészeti lelőhelyek (Ilani-Tepe, Tepe-Sialk I, Namazga-Tepe I) tanúsága szerint már a Kr. e.-i 6-5. évezredben is voltak bevándorlások

Anatólia és Észak-Mezopotámia térségéből (Götz L. 1994/714). A 4. évezred elején azonban itt is megjelenik a fésűs-gödrös (gödröcskés) kerámia, ami a 3. évezred első felében – mint említettem – feljut az Aral-tó környékére (kelteminári kultúra), majd 2500-2000 körül az Uráltól keletre élő halász-vadász népekhez és az Altaj-Jenyiszej vidékére (Afanaszjevo-kultúra, 2500-1500).

Az első, igen nagy valószínűséggel mezopotámiai telepések a 4. évezred első felében érték el Turkmenisztánt. A második kirajzás Kr. e. 3000 körül volt, ez a népesség igazoltan mezopotámiai eredetű (Götz L. 1994/725).

A 3. évezred elején, a Dzsemnet Nasr korszak vége után Turkmenisztánban szumér városias jellegű citadellákat, monumentális épületeket találtak (Namazga II periódus). A hatások innen tovább gyűrűztek az Aral-tó, Amu-Darja, Fergána felé (Götz L. 1994/732).

A „Korai szumér dinasztiák” alatt a Kr. e.-i 3. évezred első felében folytatódik a bevándorlás Észak-Iránba (Tepe Hissar, Turang Tepe) és Dél-Turkmenisztánba (Namazga Tepe, Altin Tepe). 2500 után megjelennek a szumér mintára épült városok, zikkurátok (lépcsőzetes toronytemplomok). Innen a népesség egy idő után tovább vándorolt a termékenyebb füves puszták felé, ahol földművelő kultúrák alakultak ki, mint az Altaj-Jenyiszej vidéki afanaszjevói műveltség (2200 után), vagy 1800-1700 után a nagy kiterjedésű andronovói kultúra (1700-1100) az Altajtól az Urálig, Dél-Kazahsztántól fel az erdő öv déli-határáig (Götz L. 1994/796-1054). Bakay Kornél is leszögezi, hogy az andronovói és karaszuki kultúrák esetében „vitathatatlanul dél felől érkező népességről van szó” (1997/31). Az andronovói kultúrából fejlődött ki Dél-Szibéria – Kazahsztán területén a karaszuki kultúra (Kr. e. 18-8. század), ahol a népesség kezd áttérni a földművelésről a sztyepi nomád életmódra. Innen szinte „egyenes” út vezet a szkítákig.

Itt jutottunk el a magyar őstörténetet is nagy valószínűséggel érintő kérdéshez. Az andronovói földművelő kultúra volt a bölcsője a Kr. e.-i 1. évezred lovas-nomád életmódot folytató népeinek, elsősorban a szkítáknak és hunoknak. A későbbi népvándorlaskori népek zöme közéjük tartozott, így nagy valószínűséggel a magyarok (legalább) egy részének ősei is. Sem a szkíták, sem a hunok nem voltak egységes népek, sem etnikailag, sem nyelvileg. A korábbi tartós déli bevándorlás nem múlhatott el nyom nélkül. Götz László igen alapos, körültekintő és logikus érvelés alapján megállapítja, hogy az andronovói népesség részben déli (szumér is) származása megmagyarázza az uráli-finnugor, altáji, iráni és szláv nyelvekben még ma is tömegesen található igen közeli szumér hangalaki és jelentésbeli szópárhuzamokat (Götz L. 1994/1066), melyek az andronovói közlekedő nyelvből (vagy nyelvekből) származnak.

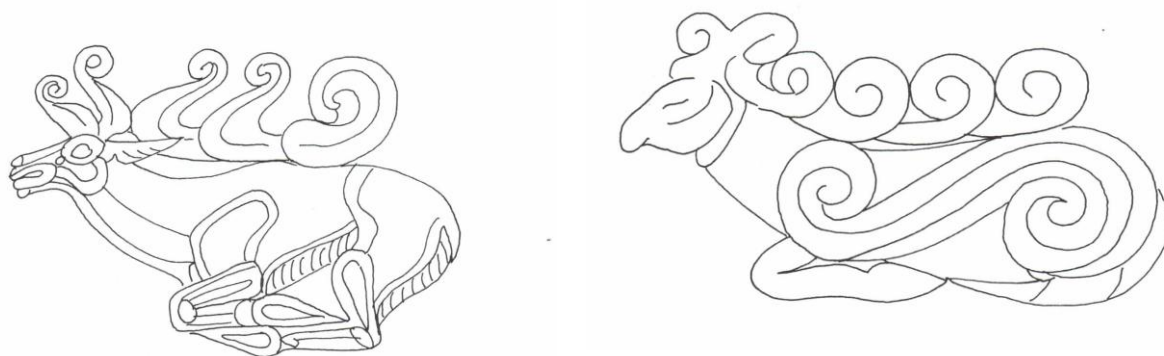
A Magyarországon leggyakoribb turanid emberfajta az andronovói embertípusból fejlődött ki (Götz L. 1994/1080-1081), s mint tudjuk, zömmel a szkíták is közéjük tartoztak. Götz L. nem állítja, hogy az andronovói közlekedő nyelv a magyar nyelv őse lett volna, hanem valószínű, hogy a magyar nyelv őse az andronovói közlekedő nyelv egyik nyelvjárásbeli, „provinciális” változatát képviselhette (1994/1080-1081). Tehát a szumér kultúra kisugárzásait az eurázsiai sztyep felé a magyar őstörténetkutatás sem mellőzheti. Nem téveszthetjük szem elől azt az alapvető ténytet, hogy „... a szumér műveltség és nyelv megszakítás nélküli domináns kisugárzásai szinte egész Elő-Ázsiában mintegy 2500 éven keresztül (Kr. e. 4500-tól 2000-ig) folyamatosan döntő

szerepet játszottak az ottani kultúrák és nyelvek fejlődésében.” (1994/706). A régészetiileg igazolt tömeges vándorlások egész Nyugat-Eurázsia fejlődését meghatározták, mind etnikai, mind kulturális és nyelvi vonatkozásban (Götz L. 1994/714). Az „... előázsiai-mezopotámiai mag körül az idők folyamán koncentrikus művelődési körök alakultak ki, melyek fejlettségi foka a központtól való távolságukkal egyenes arányban fokozatosan mind alacsonyabb szinten állt...” (1994/721). Ezt a helyzetet véleményem szerint árnyalják a néha igen nagy távolságokra történő vándorlások (és kereskedelem), melyeket a mai kutató nehezen tud elképzelni. Nagy valószínűséggel feltehető és régészetiileg is alátámasztható tehát, hogy ezen „... előázsiai, részben mezopotámiai-szumér gyarmati gócok... valamint e telepések domináns kulturális és nyelvi hatásai e környező területek ... elmaradottabb őslakosságára ... megmagyarázzák ... azokat a tömegesen jelentkező szoros néprajzi – mesei, mondai, mitológiai – és nyelvi megfeleléseket a szemita, az indogermán, az uráli és az altáji népek hitvilágában, szokásaiban ... és nyelveiben.” (Götz L. 1994/784).

8. SZKÍTA ÉS HUN MŰVÉSZET EREDETE

A legelső, már szkítának tartott leletek a Nyugati-Szaján hegységből (Tuva) származnak a Kr. e.-i 9-8. század fordulójára idejéből (Arzsan 1. kultúra). Korábbiakról tehát, mint a ziwiye-i királysír (7. század), vagy a 7. századtól kezdődő (Kelermesz) Fekete-tenger feletti kurgán-temetkezések. Ebből egyes kutatók azt a következtetést vonják le, hogy a szkíták bölcsője „Belső-Ázsiában ringott” (Fodor István 2009/21). E feltevés jól mutatja a régi beidegződéseket, mely szerint a szkítákat távol kell tartani az ókori Közel-Keletről és a magyarok őseitől is. Ez utóbbi „óhaj” látszólag könnyen teljesült a szkíták egykori „árjásításával.”

Ezzel szemben eléggé nyilvánvaló az, hogy a 7. századdal kezdődő Fekete-tenger feletti szkíta művészet közvetve mezopotámiai eredetű. A perzsák „... kultúrájukat, művészetüket, az államszervezés, államvezetés módszereit mind a médektől vették át.” (Götz László „mind” kifejezését „nagyreszt”-re módosítanám). A médek (Kr. e. 1000-600-ig) népileg zömmel az őslakos szubartuiak, gutik, lullok, káldok, urartuiak és kasszuk közül kerültek ki és nyelvük nem volt indoeurópai (Götz L. 1994/84). Mind a méd-perzsa, mind a szkíta művészet viszont elsősorban az észak-mezopotámiai, urartui (Kr. e. 1000-tól 500-ig) művészetre, másodsorban a lurisztáni bronzok (1100-600) stílusára vezethetők vissza (Götz L. 1994/86). (5. rajz). Az asszír-urartui stílus pedig közvetlenül a Kr. e.-i 2. évezred hurri művészetéből nőtt ki. Asszír a 2. évezredben (1700-1500) hurri-mitanni tartomány volt. Maga az urartui nyelv a hurrik nyelvének későbbi változata. A hurrik Bakay Kornél szerint is nagy hatást gyakoroltak a szkítákra (1997/39), kiknek andronovói „származásával” kapcsolatban szintén egyezik a véleménye Götz Lászlóéval (2005/81,85, 89).

5. rajz: Lurisztáni (Kr. e. 9-8. század) (jobbra) és szkíta (Kr. e. 7. század) szarvasábrázolás a Jelképtár 1990/46, 134. kép és Brasinszkij 1985/29, 33. kép nyomán.

Tovább haladva visszafelé az időben: a Kr. e.-i 2. évezred hurri művészetében a 3. évezred közepének szumér stíluselemei, motívumai, vallási-mitológiai képzetei is tömegesen megjelennek (Götz L. 1994/87). A lurisztáni bronzok párhuzamait az egész eurázsiai sztyepen megtaláljuk már Kr. e. 1000 körül. Az ősi urartui-lurisztáni-szkíta tradíciót a szkíta-rokon pártusok (Kr. e. 3. század – Kr. u. 4. század) újították fel

„... hellenisztikus stíluselemek szerencsés bevonásával” (Götz L. 1994/88). Ennek a pártus művészetnek „... egyik stílusvariációját vették át később a szászánidák (Kr. u. 3-7. század – Sz. I.) és tették meg... birodalmi művészetté.” (Götz L. 1994/88). A honfoglaló magyarság művészete is ebbe a körbe tartozik.

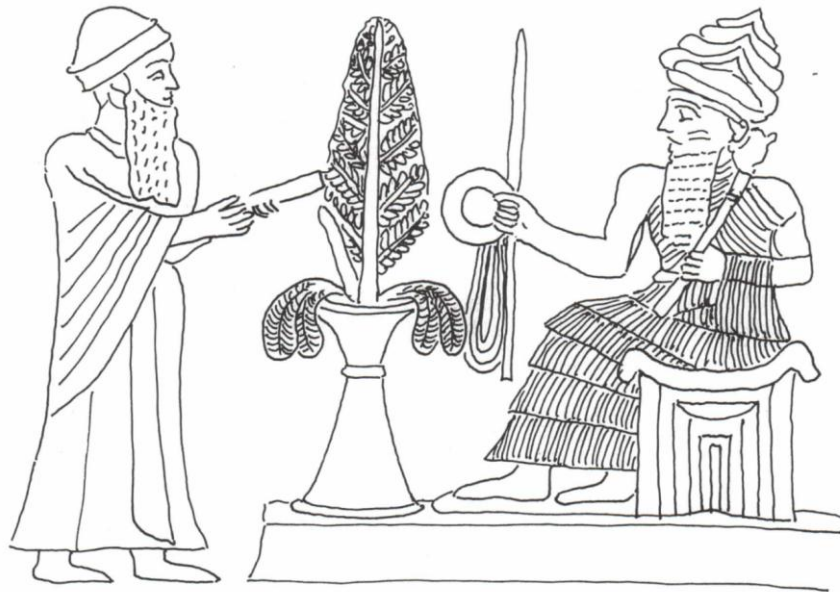
Götz László egész fejezetet szentel a Nyugat-Euráziában található mezopotámiai-szumér eredetű néprajzi összefüggéseknek (829/844). Kimutatja, hogy a mezopotámiai eredetű sztyepi motívumok a szkítáknál mintegy kétszáz évvel korábban jelentkeznek, mint a Kürosz által alapított (Kr. e. 539) óperzsa, akhaimenida birodalomban. A ziwiei szkíta kincset (az Urmia tótól délkeletre, Irán, Saggiz) Ghirshman is a 7. század közepére teszi (1985/91). Az újabb felfedezések (Arzsan 1) viszont Kr. e. 800 körülre teszik a szkíták „jelentkezésének” kezdeteit (Manfred Nawroth – Hermann Parzinger 2009/9-10).

Az indek és iráni népek északi sarkkörre utaló mítoszai a görög Herodotosz nyomán a szkítáktól származnak. Bongard-Levin és Grantovszkij könyvére még részletesebben visszatérünk, de már most is megállapíthatjuk, hogy a - nem egységes etnikumú és nyelvű szkíták „mozgástere” Mezopotámiától a Káma vidékéig (ananyinói kultúra Kr. e. 8-3. század) terjedt, nyugat-keleti irányban pedig a Kárpát-medencétől (7-4. század) a Szaján hegységig.

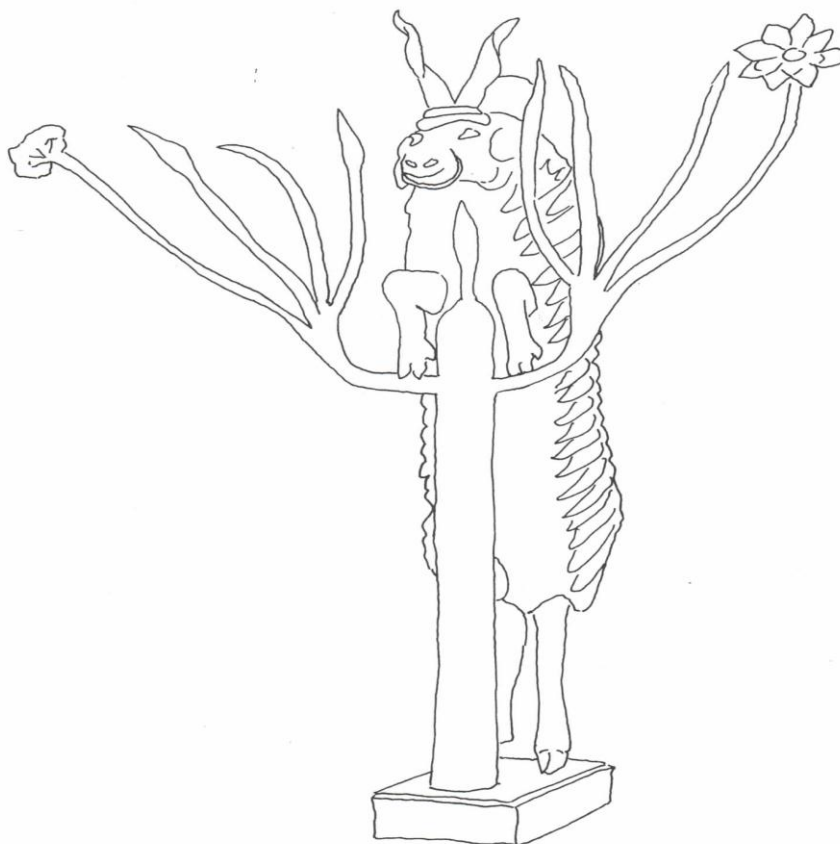
László Gyula, aki Götz Lászlót „tiszteletbeli” tanítványává fogadta és előszót írt a Püski-kiadáshoz, a Nép-vándorlaskor művészete Magyarországon című könyvében kimutatja számos magyar, uráli és altáji mesei, mondai és kozmológiai motívum mezopotámiai eredetét. Úgy véli (László Gy.), hogy ezek görög, vagy iráni (perzsa) közvetítéssel jutottak el a honfoglaló magyarokhoz. Götz László szerint viszont e motívumok még korábban eljutottak a szkítákhoz Urartun és Transzkaukázián keresztül, illetve a szkíták elő-ázsiai tartózkodásuk után vitték magukkal a mai Dél-Oroszország területére (1994/831-832).

A szarvas-motívum „egyenes vonalú” mezopotámiai eredetére utal a nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszóján látható lerogyó szarvas, ill. dāmavad – Kádár Zoltán szerint (Götz L. 1994/833). A 7. számú korszó koronás-szakállas-emberfejű griffjének párhuzama a ziwiei szkíta-urartui kincslelet egyik mellédíszén látható.

A világhegy és az életfa (szemben álló állatok között) szintén mezopotámiai, szumér eredetű, még a 4. évezred második feléből (késői Uruk kor, Dzsemdet Nasr kor), amiről a későbbiekben még lesz szó. Vessük össze a 3. Uri dinasztia életfáját (Varga Domokos 1973/33, Komoróczy Géza 1983/296-297/2) (6. rajz) a Fekete-tenger feletti szkíta kurgánban talált életfákkal! A kelermeszi fokos (Kr. e. 7. század) nyelén és a Litoj-kurgán (Kr. e. 6. század) kardhüvelyén található életfák (I. B. Brasinszkij 1985/28/29. ábra, 29/31. ábra) eljutottak a magyar Szent Koronáig is (a Pantokrator-Krisztus és az Atyaisten mellett) (7., 8. rajzok).

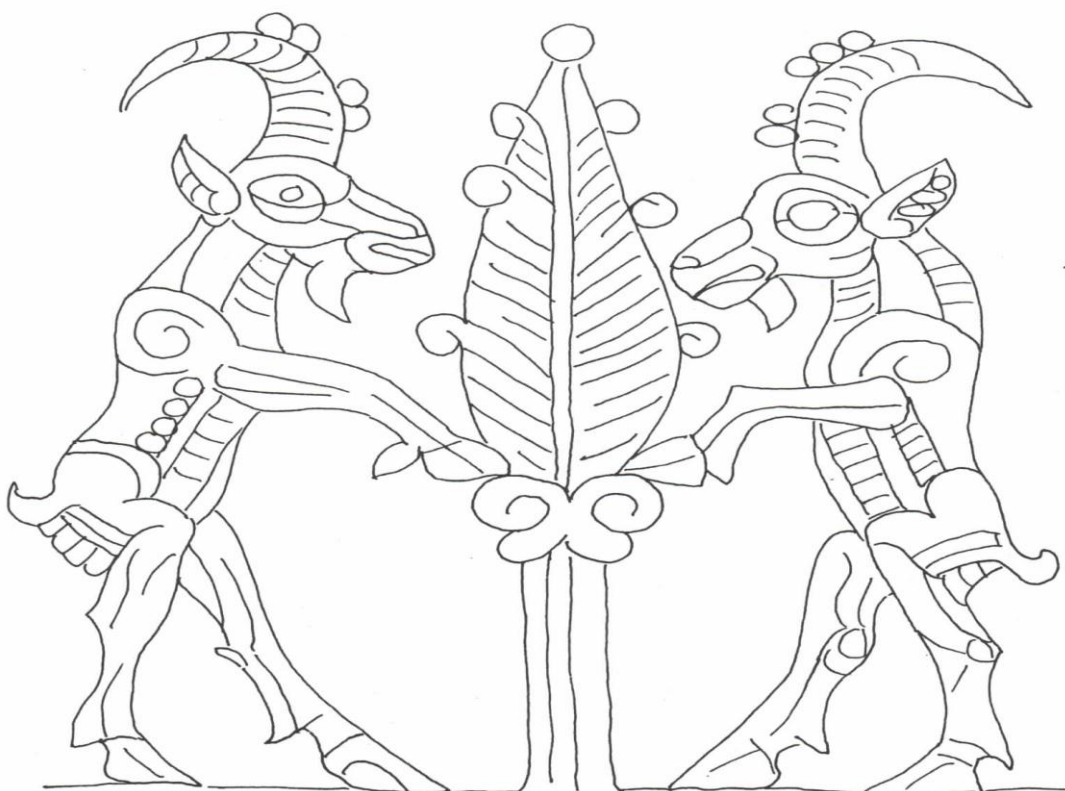
6. rajz: Urnammu szumér király életfája (Kr. e. 22. század), Varga 1973/33 nyomán.

7/a. Rajz: Kecske életfával a szumér Ur város királyi temetőjéből (Kr. e. 2600-2400).
Lloyd 1961/95, 57. képe nyomán.

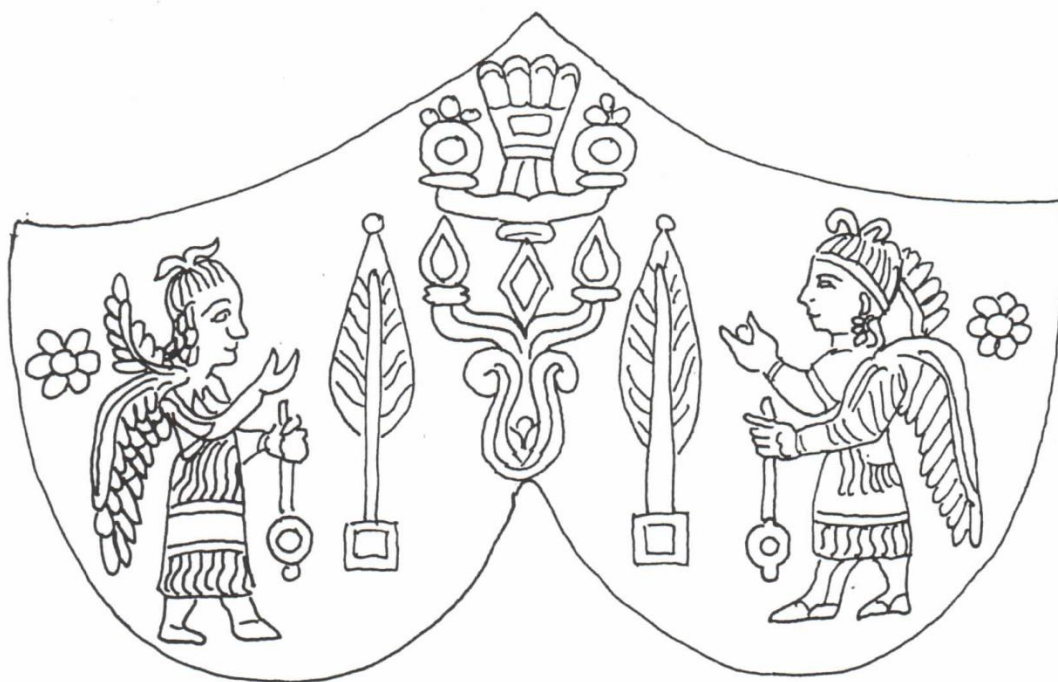
7/b. rajz: Pecséthenger Babilóniából, Hammurápi idejéből (Kr. e. 18. század).
Lloyd 1961/140, 102. képe nyomán.

7/c. rajz: Életfa és vadkecskék a kelermeszi szkíta fokos nyeléről (Kr. e. 7. század),
Brasinszkij, 1985/28, 29. kép nyomán.

7/d. rajz: A Szent Korona Pantokrátor-Krisztusa életfák között.
Csomor 1996/575 nyomán.

8. rajz: Szárnyas istenek életfával szkíta kardhüvelyen (Litoj kurgán, Kr. e. 6. század), Brasinszkij, 1985/29, 31. kép nyomán.

„Az utóbbi idők dél-turkmenisztáni és észak-iráni ásatásai során felfedezett monumentális szumér típusú zikkurátok a Kr. e.-i 3. évezred végétől pontosan megmutatják azt az utat, melyen ezek a kozmogóniai képzetek az eurázsiai steppére és a még északabbi területekre eljutottak” (Götz L. 1994/835). A Szent László legenda freskóin látható küzdelem utal a világosság és sötétség harcára az iráni mitológiában

(Ahura Mazda és Ahrimán küzdelmére). Közép-Ázsiában (Baktria, Szogdia), ahol a zoroasztrizmus kialakult a Kr. e.-i 6. század körül, az alapnépesség még nem volt tiszta iráni (perzsa). E közeli szomszédságot tükrözi Firdauszi perzsa költő Sahneme (Királyok könyve) című eposza, „Iráni” és Turáni” (testvér-) harca, ahol Turáni a „szkíta-féle” népeket képviselhette.

A honfoglaló magyarok szkíta kapcsolatait vizsgálva László Gyula (1944/408) a lószerszámok díszítésével és a temetkezési szokásokkal kapcsolatban megállapítja:

„... láthatjuk tehát, hogy nem arról van szó, hogy a lószerszámdíszítés egyik formája véletlenül fennmaradt, hanem arról, hogy a viselet egésze s a még fontosabb temetkezési szokások is egy tömbben öröklődnek.” A honfoglalás kori zablákkal és lószerszámot díszítő veretekkel kapcsolatban nemcsak a szkíta korral vannak szoros összefüggések, hanem a keleti szkíták egykori „fészkével” is, a 6-8. századból. Több kutató közvetlenül áttelepült népességre is gondolt az avar korban – az Altájból és a Minuszinszki-medencéből a Kárpát-medencébe (U. Kőhalmi Katalin 1972/186-191).

A belső-ázsiai szkíta kultúra szinte észrevétlenül megy át a hunok hagyatékába. A Tuvában (Arzsan) és az északabbra levő Minuszinszki-medencében (Tagár kultúra) található leleteket a szkíták hagyatékának tartják, de már a paziriki lelet (Altáj, Kr. e. 5. század), az úgynevezett szibériai aranyak köre (Kr. e. 5-1. század) a hunokhoz köthetők (Érdy Miklós 2010/170, 262). Bakay Kornél pedig szkíta-hun-avar kultúrköréről beszél (2005/177- 298). A noin-ulai régészeti anyag (Kr. e. 2-1. sz.) a mai Mongóliában, és az ordoszi bronzok (időszámításunk kezdete körül) már a hunok hagyatéka.

9. „ÉGBERAGADÁS” ÉS „EMESE ÁLMA”

Anonymus, Gesta Hungarorum, Turul-monda (Álmos-monda): „... teherben lévő anyjának álmában isteni látomás jelent meg héja képében és mintegy reá szállva teherbe ejtette őt. Egyszersmint úgy tetszett neki, hogy méhéből patak fakad és ágyékából dicső királyok származnak...”

A nagyszentmiklósi kincs „égberagadási jelenetével” (1. rajz), illetve a hasonló ábrázolásokkal és azok „mondanivalójával” sokan foglalkoztak mind idehaza, mind külföldön. A kincs kutatásának történetét magyar nyelven korábban (1977) László Gyula, majd teljes részletességgel Bálint Csanád (2004) dolgozta fel. További hazai áttekintő elemzések: Hoppál Mihály és társai (Jelképtár, égberagadás és a sas címszavak), Bakay Kornél (1997/229-244), Kiszely István (2000/304-307, 2010/35), Dienes István (1970), Dümmerth Dezső (1986/47-57) stb. A továbbiakban áttekintjük e témakör régészeti, mondai-mitológiai és néprajzi vonatkozásait, leggyakoribb magyarázatait.

9.1. Régészet

A 3. fejezetben röviden beszéltünk a nagyszentmiklósi kincsről, s mivel bennünket most a 2. és 7. számú korsó „égberagadási” jelenete érdekel, tekintsük át a legfontosabb hasonló ábrázolásokat, melyek formailag (tipológia), esetleg mondanivalójukat illetően is összefüggésbe hozhatók e jelenettel. Visszafelé haladva az időrend csak hozzávetőleges lehet, mert rendszerint csak korszakok vannak megadva, mint pl. a nagyszentmiklósi kincs esetében is az 5-10. század (ha minden kutató véleményét figyelembe vesszük).

- A palermói Capella Palatina (1140) mennyezetfestménye (nem kifejezetten régészeti téma). Itt a madár mellén egy alak látható (László-Rácz 1977/92) és a füles madár (griff) lábaival két őzet tart (9. rajz). Ennek kapcsán gondolhatunk a rakamazi korongra (10. rajz), ahol a „turul” két vízimadarat visz, viszont emberábrázolás nincs a madár testén. Ezen a nyomon aztán eljuthatunk akár a szumér Imdugudig is (11. rajz).

9. rajz: A Capella Palatina „égberagadási” jelenete. Palermo, 12. század.
László 1977/92 nyomán.

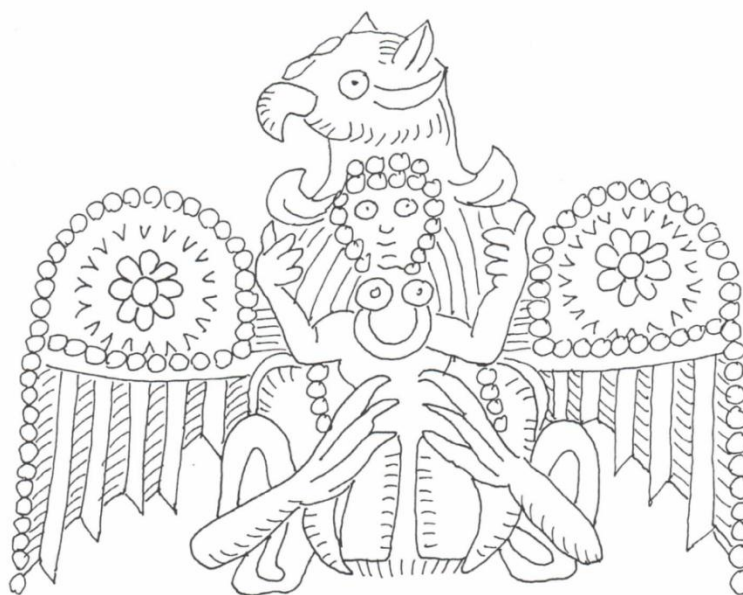

10. rajz: A rakamazi korong (10. század első fele).

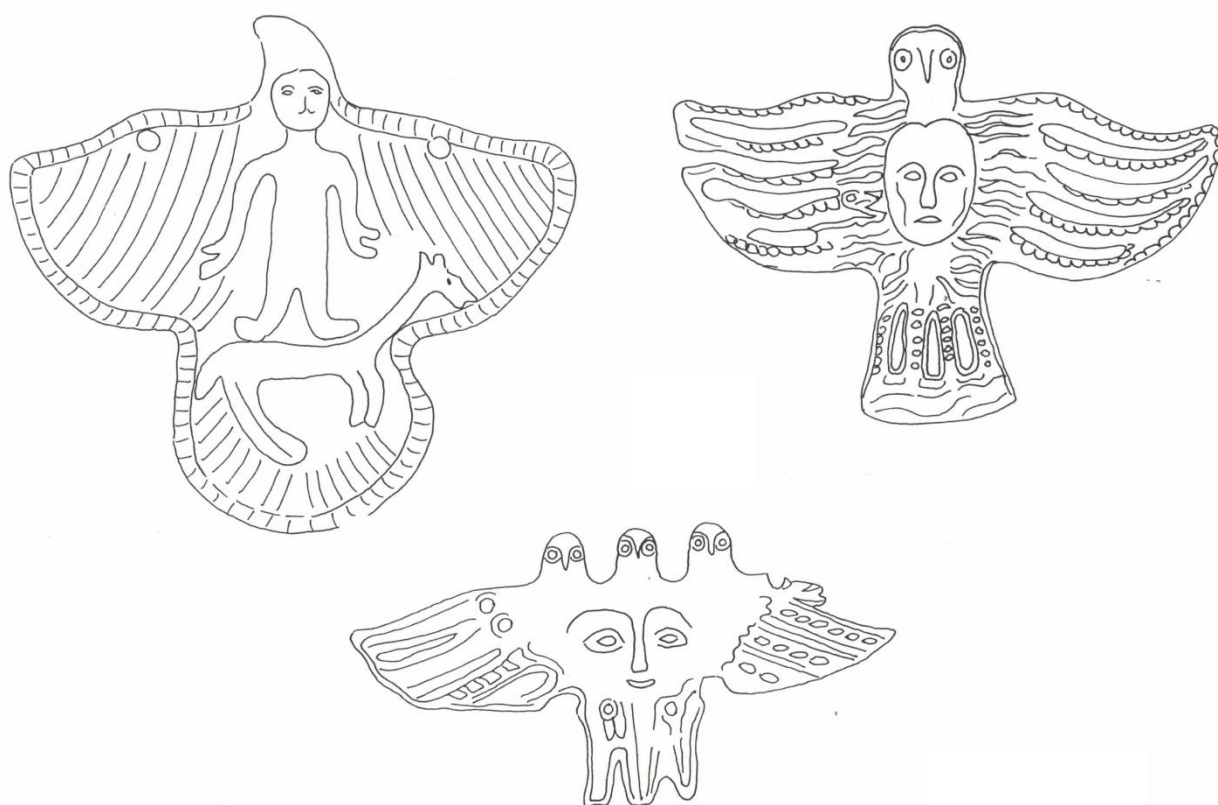
11. rajz: Imdugud oroszlánfejű sas szarvasokkal a szumér Ur város közeléből. A dombormű Ninhurszagnak, a szülés és termékenység istennőjének templomát díszítette (Kr. e. 2500 körül). Postgate 1985/51, 54. kép nyomán.

- Quedlinburgi szövetdarabka, Gandersheim múzeumában. Ez a kis szövetdarab egy Quedlingburgba, a magyar-besenyő-bajor származású Gerberga apátnőnek (Árpád dédunokája) vitt ereklyét takarta. (12. rajz). Lásd még: Fehér M. J. (2004/106-107), Bakay K. (1997/239) és Encyclopaedia Hungarica (égberagadás és Gandersheim címszavaknál). Szempontunkból fontos emlék, László Gyula és Bálint Csanád nem említik.

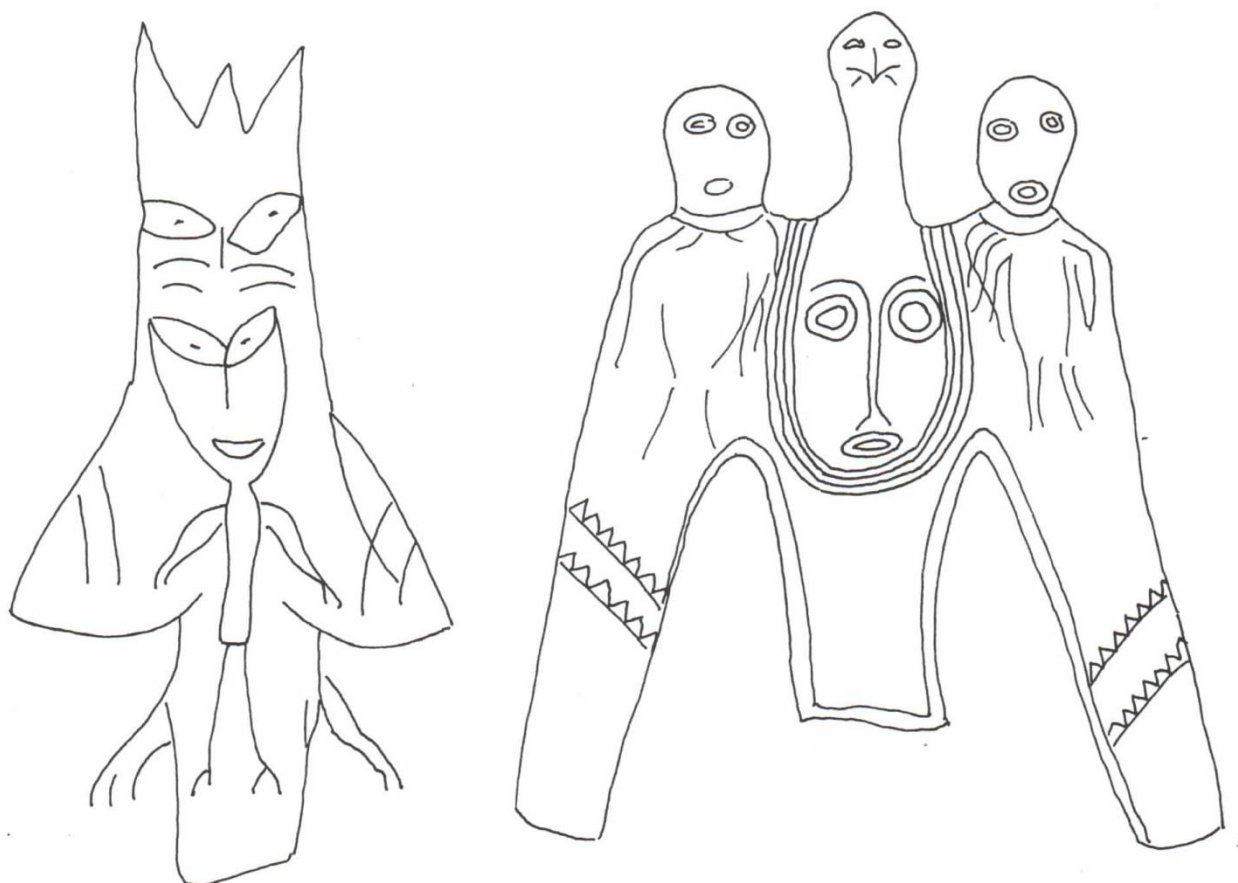

12. rajz: A quedlinburgi szövetdarabka (10. század) „égberagadási” jelenete. Fehér M. 2004/104 nyomán.

- Permi bronzok. A Káma folyó környékén találták e tárgyakat a 6-9. századból. Ezek a legismertebbek (13. rajz), de pl. Dienes István korábbi leletekről is beszél, utalva a Fehérlófia típusú mesékre, majd így folytatja: „E mítosz ősi voltáról tanúskodnak azok a madárfigurák, amelyek az Ural-vidéken már az ananyinói kortól (i. e. 8-3. század) ismertek és a pjanobori (szintén Káma-vidék - Sz. I.) korszaktól (i. e. 3 – i. sz. 2. század) emberi arcot hordanak a mellükön”. Bongard-Levin és Grantovszkij az Urálon túlról is hoz példákat orosz szerzőkre hivatkozva. Könyvük 159. oldalán a Káma vidékéről, a 158. oldalon az uráli és az Urálon túli uszty-polujszkiji kultúrából származó tárgyakat mutat be (14. rajz). Kérdés, hogy itt a révülő sámán lelkének madár alakban történő utazásáról, vagy az obi-ugorok Szárnyas Karszáról van-e szó?

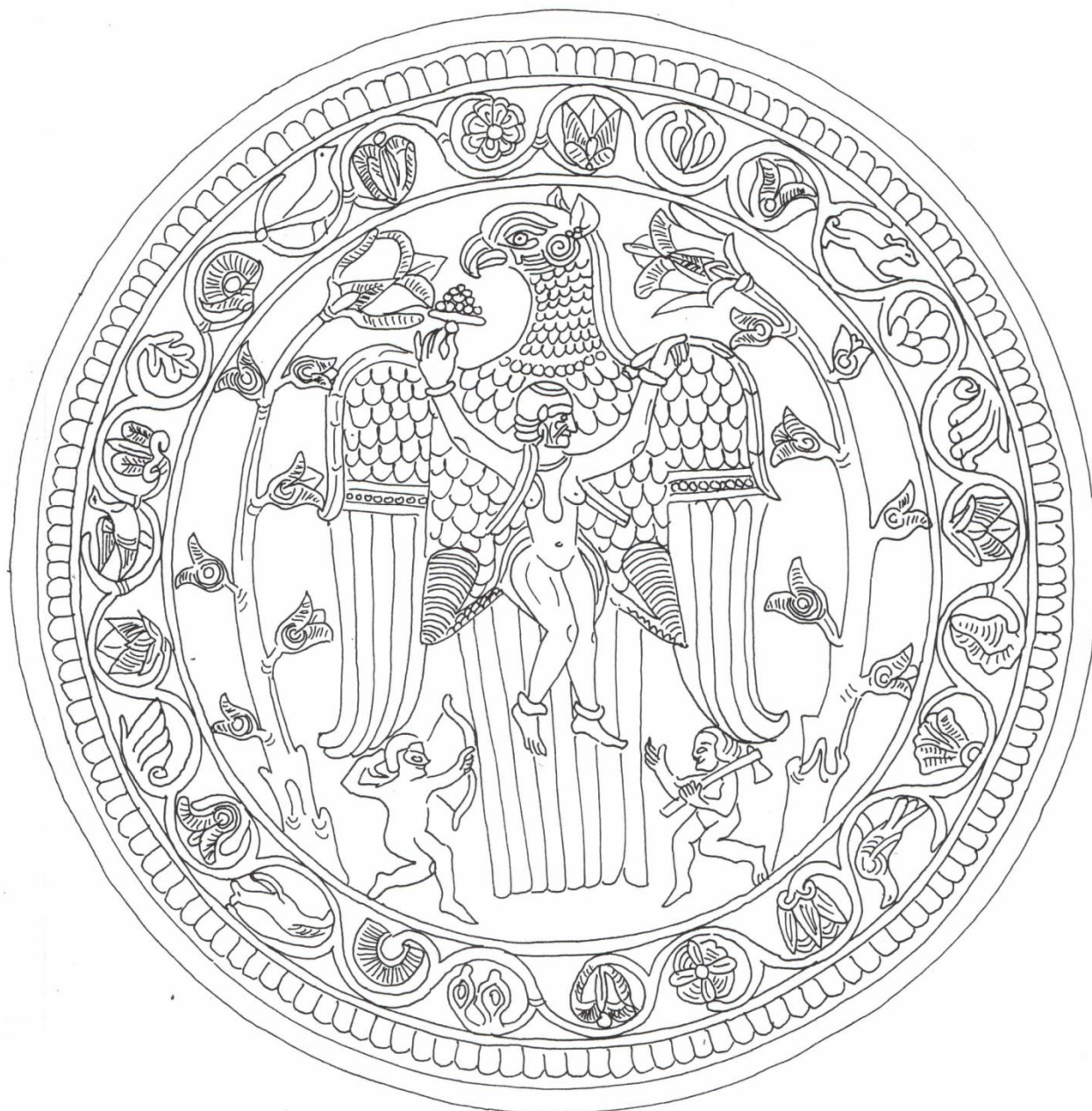

13. rajz: „Permi bronzok.” Kultikus tárgyak a Káma vidékéről (7-8. század).
Bongard-L. – Grantovszkij 1981/159 nyomán.

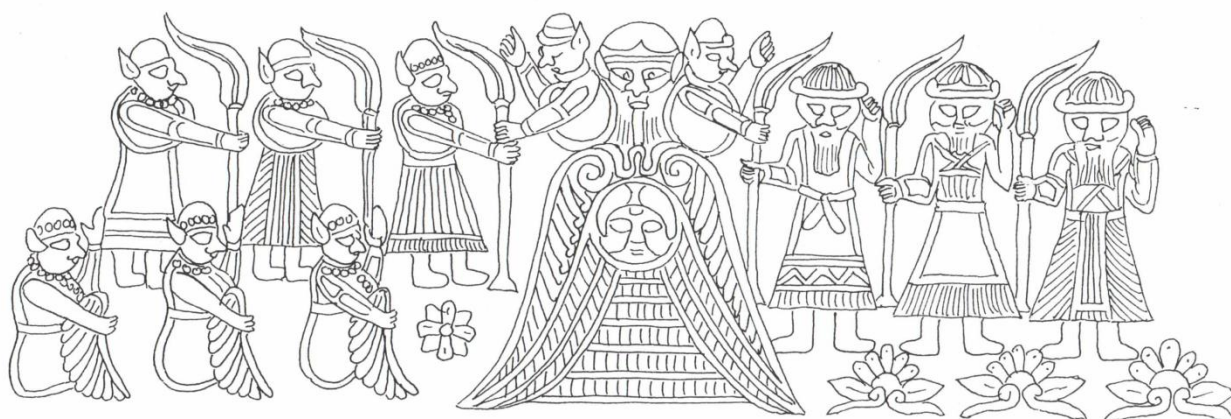
14. rajz: A permi bronzokhoz hasonló kultikus tárgyak az Urálon túli uszty-polujszkiji kultúrából (Kr. e. 4-2. század). Bongard-L. – Grantovszkij 1981/158 nyomán („szárnyas Karsz”).

- Cserdyni (Bolsaja Anikovka-i) ezüst tál (szászánida, 6-7. század). Szverdlovszk (Jekatyerinburg) mellett találták, a szentpétervári Ermitázs múzeumban őrzik. Ezen van a legközelebbi párja a nagyszentmiklósi kincs égberagadási jelenetének (15. rajz). A hasonlóság ellenére a „pontos” mondanivalót itt sem ismerjük. A műveltségi kör, a megrendelő hitvilága azonban közel állhattak egymáshoz. Lásd még a következő fejezetben.

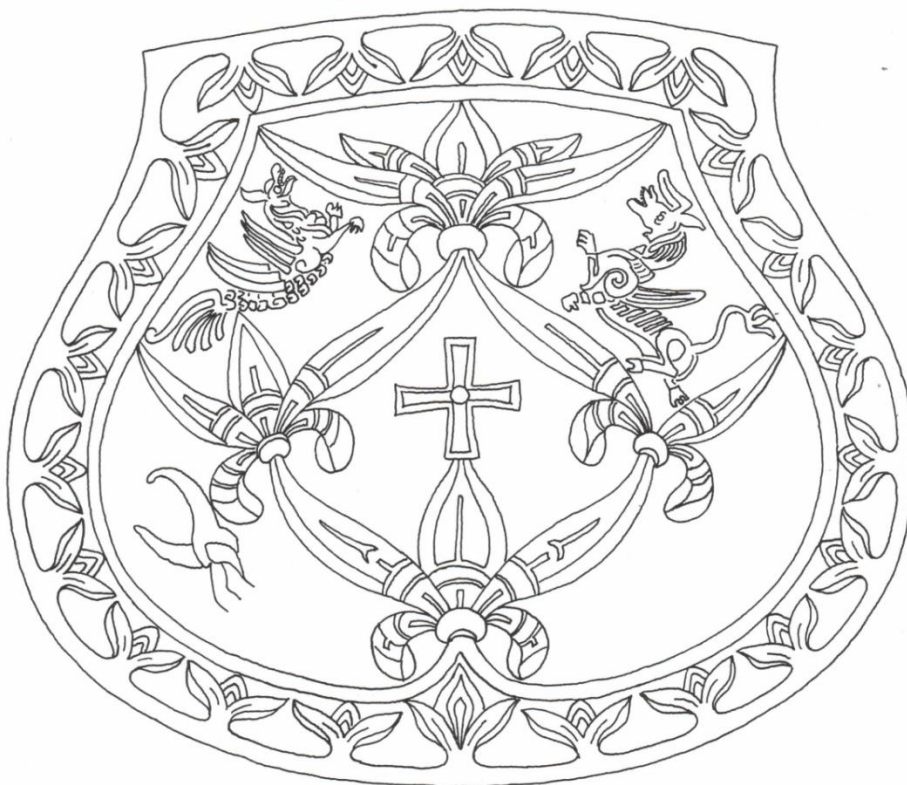
15. rajz: A cserdyni (Bolsaja Anikovka-i) tál (6-7. század) „égberagadási” jelenete. Jankovics M. 1996/121, 70. kép és Bongard-L. – Grantovszkij 1981/87 nyomán.

- Lurisztáni bronzok (Kr. e. 1100-tól 600-ig, R. Ghirshman, III. tábla: loresztáni ezüstlemez). (16. rajz). Emberarcú sas, mellén ugyancsak emberarc, vállán két alakkal. Ghirshman magyarázata: Zurván, férfi-nő isten, „aki az ikreket, Ohrmazdot (Ahuramazdát) és Ahrimant a világra hozta...” Vajon lehet-e összefüggés az itteni két kis alak, és a cserdyni tál két „kisembere” között?

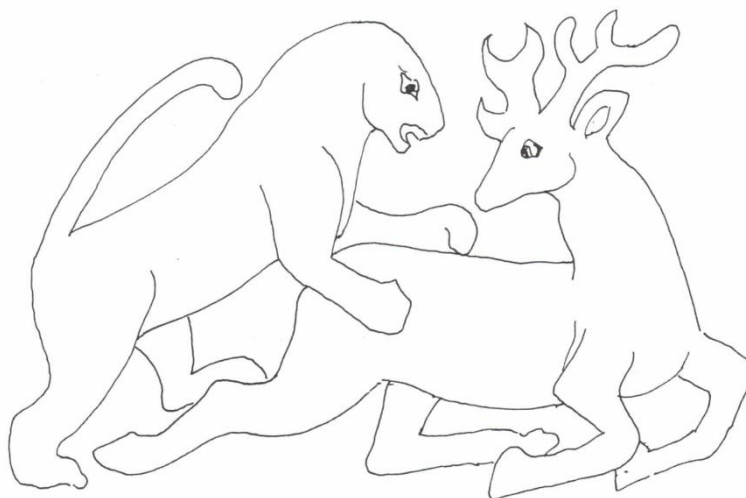
16. rajz: Lurisztáni ezüstlemez. (Kr. e. 9-7. század). Középpütt „Zurván” szárnyas isten, mellén emberfej, vállain két alakkal. Ghirshman 1985, III. tábla nyomán.

- Griffek. Az „égberagadási” jelenetek és az állatküzdelmek egyik főszereplője. Nem egyszerű sasról, vagy ragadozó madárról van szó. Többnyire mesészerű lények. Eredetileg az oroszlán és egy ragadozó madár (sas?) keveréke (lásd: Imdugud). Később az oroszlánt farkas vagy kutya helyettesítheti. Kutyaszerű feje van az iráni (szászánida) szenmurvnak, ilyen a honfoglalás kori tiszabezdédi tarsolylemez griffje is (17. rajz). A mítoszok griffmadara is elég változatos, a Garuda (óind) lehet emberarcú-madárcsőrű is. A Magyar Nagylexikon (1999) griffje „sasfejű és -szárnyú, oroszlántestű, lófülű, tarajos, haluszonnyal megjelentetett mondabeli állat. A királyi tekintély kifejezői.” Aranyat őriznek, középkori templomkapukon a mennyország őrzői. A Jelképtárban (1990) a griff fantázialény, az erő és bölcsesség kifejezője, a mennyország őrzője, a mitikus vagy mesebeli hős segítője. Az alvilág kapuját is griffek őrzik.

17. rajz: A bezdédi tarsolylemez griffjei (9. század).

A griffek ősi ellenségei a kígyók és sárkányok. Az állatküzdelmekben a griff patás állatra támad, s közben az egyik hátsó lábára is rálép. Ennek ősi előzményét láthatjuk egy szumér kőfaragáson, ahol egy oroszlán támad egy szarvasra (közli Varga Domokos 1973/13, Kis városából, Kr. e. 2500 előttről), lásd a 18. rajzot.

18. rajz: Oroszlán támad szarvasra. Kőfaragás Kis városából (Kr. e. 2500 előtt).
Varga 1973/13 nyomán.

Horváth Izabella szerint a griff többek között a fejedelmi nemzetős, vagy a táltos szerepére utal.

Bakay Kornél szerint is (1998/191) ősi keleti jelkép (és csak később került az antik kultúrába), Keleten jószágos, Nyugaton inkább démoni. Szerinte nem nemzetiségi hovatartozást, hanem inkább a túlvilágképzet egyik változatát jeleníti meg.

A griffmadár sokszor a világfa (életfa) vagy egy nagy hegy tetején lakik. Az említett állatküzdelmek László Gyula (1977/68) és más kutatók szerint legalább négyféleképpen magyarázhatók: csillagmítoszok, nemzetségi ősök küzdelme állatalakban, a jó és a rossz (világosság és sötétség) küzdelme, vagy (negyedszer) a nemzetség származására utal (párási jelenet). A székesfehérvári románkori bazilika kőfaragásos állatküzdelme a jó és a rossz küzdelmét szimbolizálja (1977/69) (19. rajz).

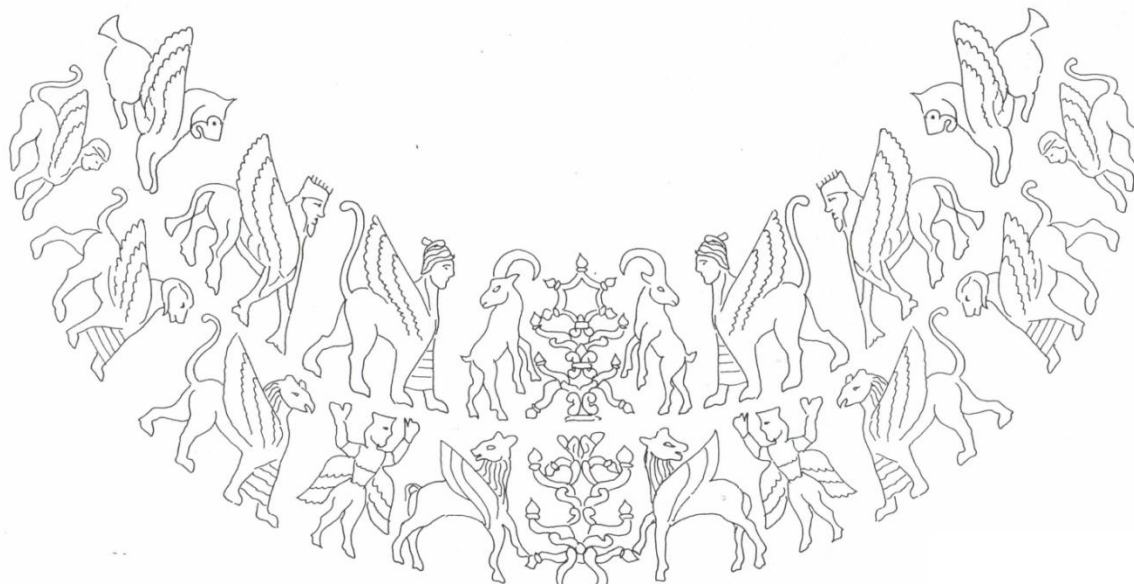

19. rajz: Állatküzdelem a székesfehérvári bazilika kőfaragványán (11. század eleje).
László – Rácz 1977/69 nyomán.

A magyar népmesék griffmadara madárfejű griff, sas vagy kánya (ez utóbbi is ragadozó madár). A nagyszentmiklósi kincs 2. és 7. számú korszójának griffmadarán fellelhetők a párduc jelei is (László Gy. 1977/91.).

A kutatók a griffek megjelenését a szkítákhoz és perzsákhoz kapcsolják. Korai, Kr. e. 7. századi griffeket láthatunk például a ziwiyei arany mellédíszén (20. rajz), vagy a szintén Kr. e. 7. századi jól ismert kelermeszi szkíta tükör hátlapján (21. rajz). Az első

óperzsa (akhaimenida dinasztia) griffek Dareiosz (Kr. e. 522-486) szuszai és perszepoliszi palotájának falait díszítették. A mi tiszabezdédi griffünket szászánida (Kr. u. 3-7. század) pávasárkánynak (=szenmurv, szimurgh) tartják, bár ugyanilyen griff található (kígyóval) például a Kr. e. 4. századi Fekete-tenger melléki szkíta domborított arany törhüvelyen (Jelizavetovszkaja sztanyica, Brasinszkij 1958/21, 15. ábra). (22. rajz).

20. rajz: Griffek a ziwiyei melldíszről (Kr. e. 7. század).
Bakay 1997/78, 42. kép nyomán.

21. rajz: Griff a kelermeszi szkíta tükör hátoldaláról (Kr. e. 7. század). Brasinszkij 1985/86, 78. kép nyomán.

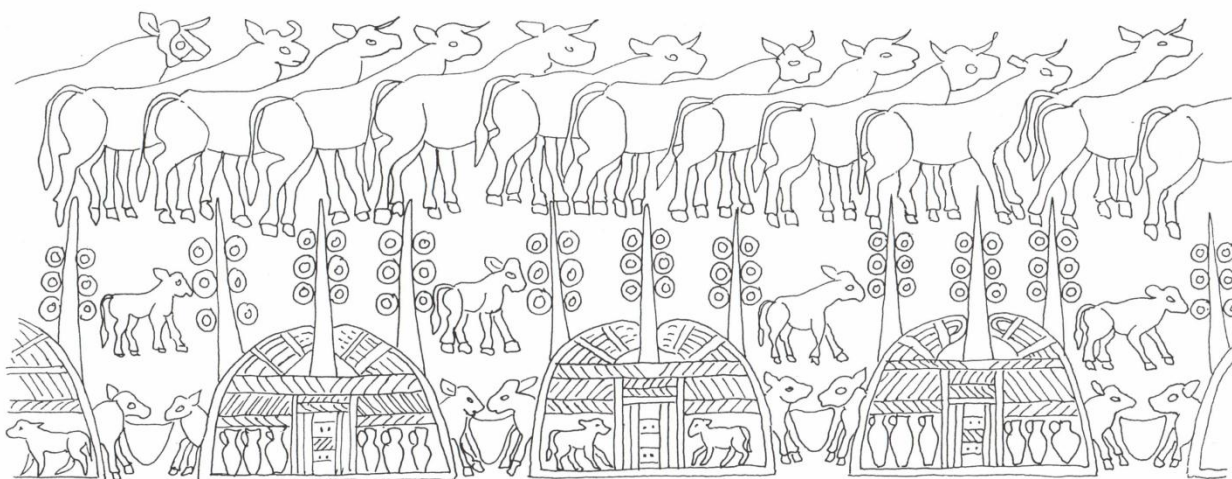
22. rajz: Griff (szimurgh, szenmurv) egy szkíta arany törhüvelyen (Jelizavetovszkaja Sztanyica, Kr. e. 4. század). Barasinszkij 1985/21,15. kép nyomán.

Visszafelé haladva az időben is találunk griff-ábrázolásokat. Griff látható egy luriisztáni bronz vízmerítőn a Kr. e. 9-7. században (R. Ghirshman 1985/87, 40. ábra). Griff támad szarvasra egy hurri-mitanni pecséthengeren (Kr. e. 17-15. század, Lloyd 1961/147, 110. ábra) (23. rajz), vagy a már említett kelermeszi tükör hátoldalán. Griffeket találunk Mariban (korábban szumér város) egy Kr. e. 18. századi amurrú (szemita nyelvű) uralkodó palotájának falfestményein. (S. Lloyd 1961/134-135, 96. ábra). A Kr. e.-i 3. évezred közepéről származó szumér griff (Imdugud, 11. rajz) tulajdonképpen klasszikus griffnek számít, hiszen oroszlán és sas keveréke. Szarvasokon, másutt oroszlánokon áll. Itt említjük meg, hogy az arab népek griffje a Rukh, az oroszoké a mesebeli Tűzmadár.

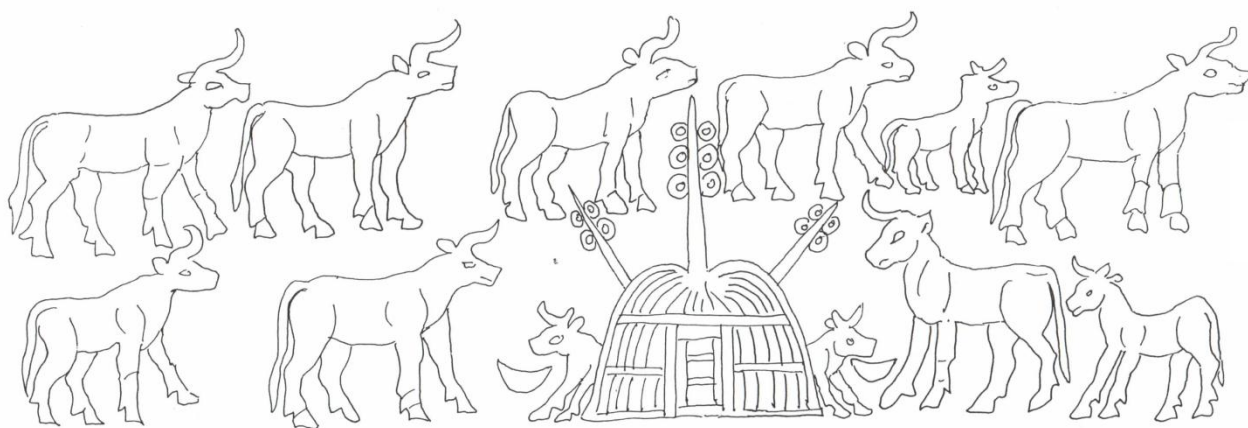

23. rajz: Mitanni pecséthenger griffje (Kr. e. 15-14. század).
Lloyd 1961/147, 110. ábra nyomán.

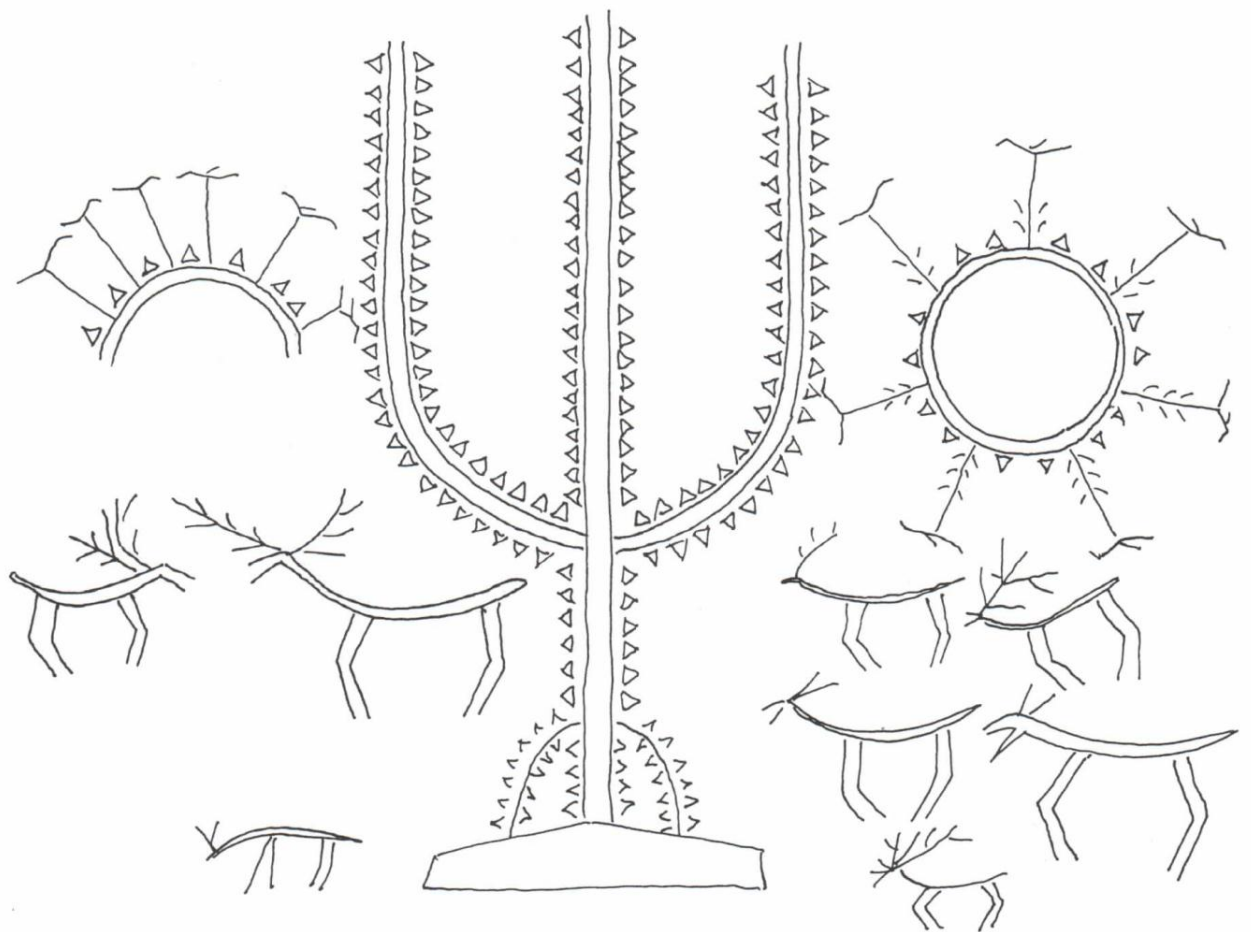
- Életfa. Világfa, paradicsomi almafa, istenfa, világhegy, a népmesék tetejetlen vagy égisz érő fája, tejútfa, táltosfa, sámánfa. Rendszerint két őrző állattal, tetejében griffmadárral, koronájában Nappal, Holddal. Ősi világmodell, Mezopotámiából származik. Összeköti az alsó világot a felsővel. Gyökere az alvilágba nyúlik (még a világhegynek is), itt van a kígyók-békák-gyíkok országa. Kapcsolódhat hozzá az örök élet füve, az örök élet vize, ezek képzete. A szkíta művészet eredetének vizsgálatánál volt szó „szumér-szkíta” párhuzamokról (6., 7., 8. rajzok), most megtoldjuk még néhány ősi életfa-ábrázolással. A Kr. e. 4. évezred második feléből ismerünk szumér életfákat az Uruk-korszak (3800-3200) vége felé (M. Roaf 1998/69), vagy ehhez hasonlókat a Jemdet Nasr korszakból (3200-3000, S. Lloyd 1961/44, 23. ábra, lásd a 24., 25. rajzokat). E legrégebbi életfákhoz meglepően hasonlít egy ket (jenyiszei osztyák) világfa (Diószegi V. 1973, 5. kép, lásd a 26. rajzon). A két nép feltehetően a Karaszuk-kultúra népessége egy részének leszármazottja. Magyar részről Szűcs Sándor az 1940-es években, Biharnagybajomban talált hasonló életfát egy szaru sőtartón (Diószegi V. 1973, 1. kép, lásd a 27/a. rajzot). Diószegi V. (1973/4. kép) szelkup világfáját Jankovics M. a tatárlakai agyagkoronggal, ill. képírásával veti össze (27/b rajz). Lásd még a 9/3. fejezetben. Figyelemre méltó egy palóc széktábla életfája is a Jelképtár „oroszlán” címszava alatt (28. rajz), az oroszlán és a nap asztrális kapcsolata miatt közlik („napszemű” oroszlán). Jankovics M. A fa mitológiájában (1991/186, 95. kép) a széktábla világfáinak elhelyezését értelmezi („... majd az éggömb íve mentén a középső törzs felé hajol.”)

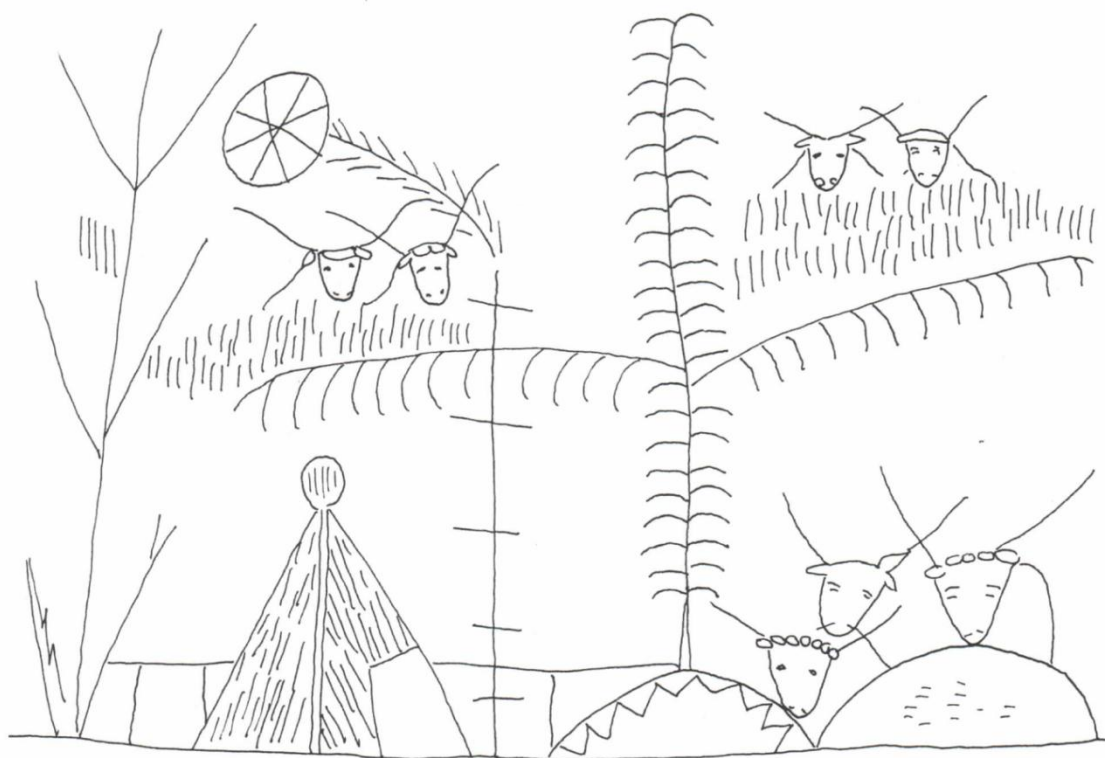
24. rajz: Szumér pecséthenger lenyomatának rajza tehéncsordával, istállókkal (nádkunyhókkal). Késői Uruk-korszak (Kr. e. 3500-3200). Roaf 1998/69 nyomán.

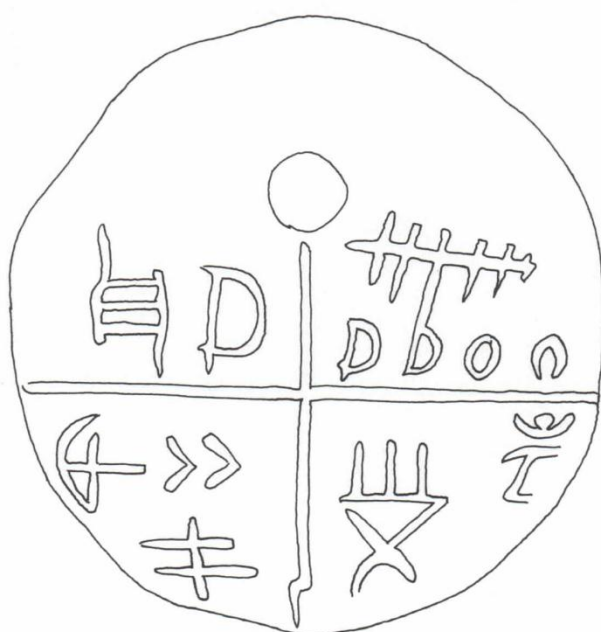
25. rajz: Szumér pecséthenger tehéncsordával és istállóval a „Dzsemdet Nasr” korszakból (Kr. e. 3200-3000). Lloyd 1961/44, 23. kép nyomán.

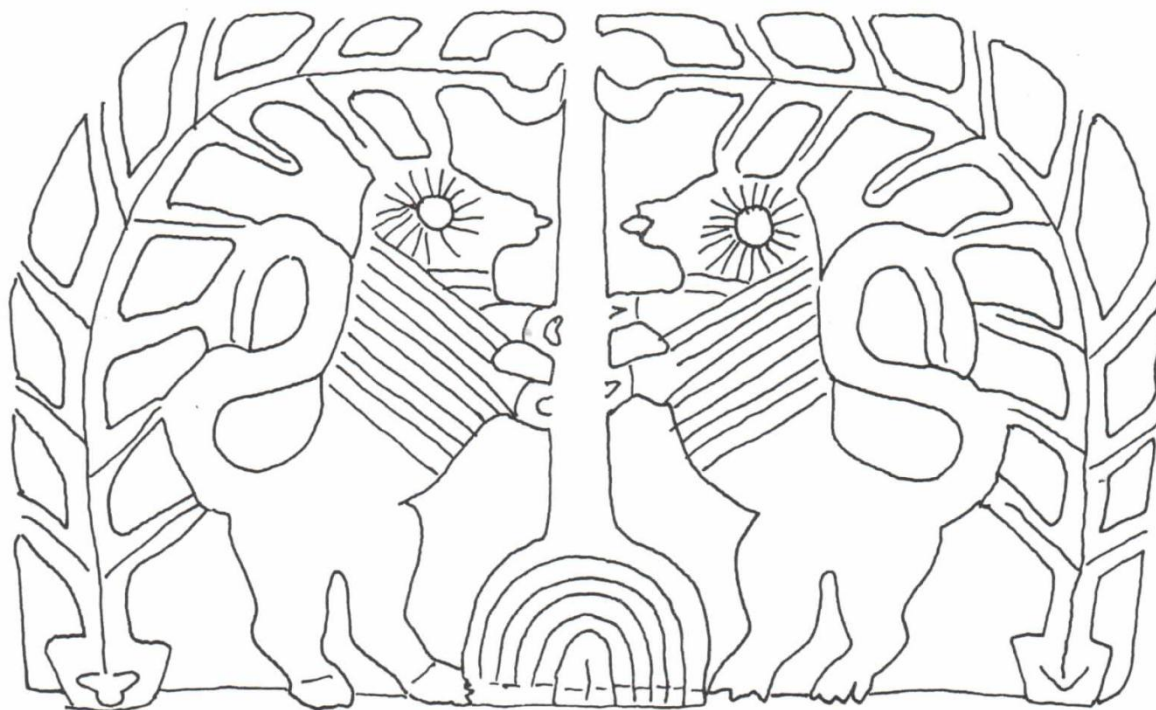
26. rajz: Ket világfa állatokkal. Diószegi 1973, 5. kép nyomán.

27/a. rajz: Világfa tehenekkel, nádkunyhóval. Biharnagybajom, szaru sótartó. Diószegi 1973, 1. kép nyomán.

27/b. rajz: Diószegi Vilmos által közölt (1973, 4. kép) szelkup világfát (jobbra) Jankovics Marcell a tatárlakai agyagkorong képírással jeleivel veti egybe (Jankovics 1994/117, X/b, X/c ábrák nyomán).

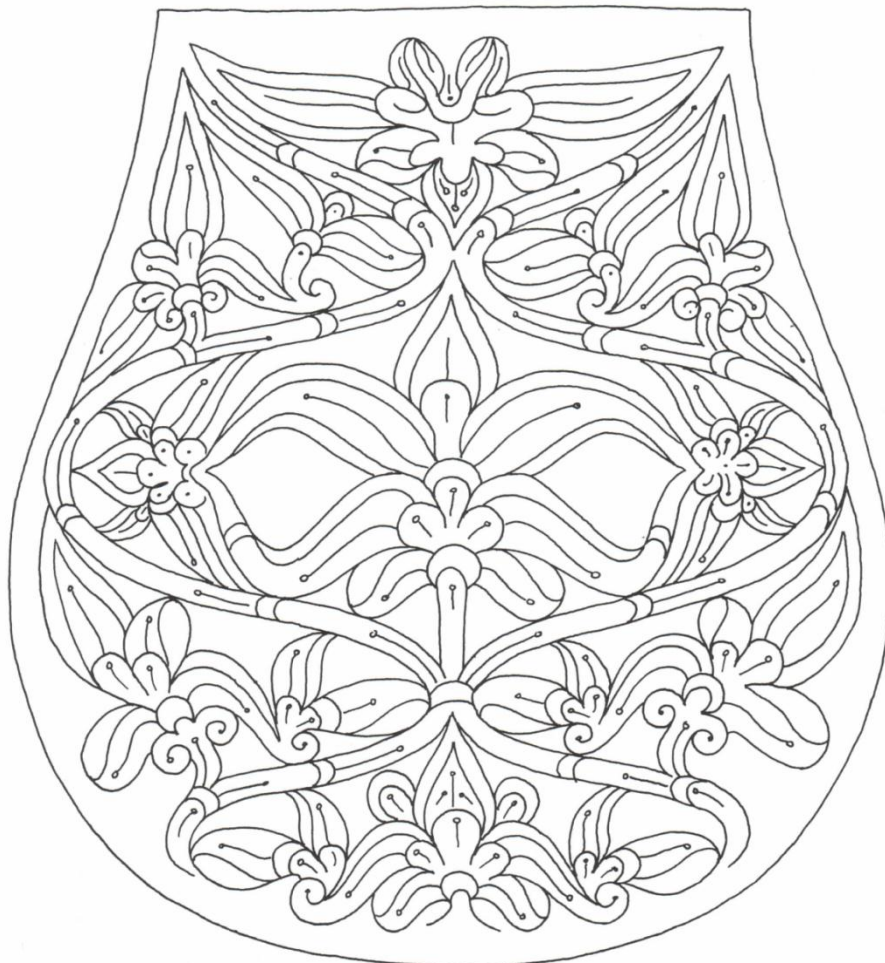
28. rajz: Életfa oroszlánokkal palóc széktáblán (Palóc Múzeum, Balassagyarmat).
Jankovics 1991/186, 95. kép nyomán.

Varga Zsigmond (1956/290-291) egy nippuri szumér szöveg alapján írja: „A világfa ... gyökerénél egy óriási kígyó rak magának fészket ... koronáján pedig a Zu (más néven Im-dugud) nevezetű vihardar ütötte fel szállását, akárcsak a burját és jakut mesékben.” Szerinte is a világfa képzete a szuméroktól ered „... és ők a szétterjesztői az egész ókori keleten. Tőlük veszik át az árják, de megbővítik a saját elképzeléseikkel is ... Lombkoronájában a guruda sast lakoztatják ...” és árja bővítés a világfával kapcsolatos „tejes tó” is.

Jankovics M. megismertet bennünket a vikingek (normannok, 9-13. század) életfájával (1991/41): „A skandináv mitológiában Odin isten ... szent fája ... az Yggdrászil, a világkőris, mely hátságparipája is egyben” (itt utalás történik a szibériai sámánok szent fából készült dobjára, „hátas lovára”). Az Yggdrászil gyökerét az alvilági Nidhögg kígyó rágja (97. old.). Jankovics M. a kígyó és sas ellenségeskedését az égboltról is leolvassa a téli napforduló kapcsán: a megelőző évszak Kígyó csillagképe után az ujjászülető napot a Sas csillagkép hordozza. A griffmadár és az alvilági kígyók ellenségeskedése a Kalevalában is fellelhető (Jelképtár, 188. oldal, „sas”). Ugyancsak itt, az „égberagadás” címszó alatt (57. oldal) utal a szócikk szerzője (Szemadám György) arra, hogy a görög Ganümedész mítoszának előképe a szumér Etana!

Természetesen igen sokféle életfát ismerünk, a honfoglaló magyaroké stilizált, palmettás életfa (17., 29. rajz). László Gyula szerint „... jellegzetes keleti, ősi soron bírt

magyar mesénk, az – égisz fa – már megvolt hazánk területén az avarokban (tőlünk nyugatra ismertetlen!)” (az avar korban).

29. rajz: Stilizált életfa a honfoglalás-kori tarcali tarsolylemezen.
Fodor 1996/120 nyomán.

9.2. Monda – mitológia

A mondából akkor lesz mítosz, amikor „egyes jelenetei a földről az égbe tevődnek át” (László Gy. 1977/63). A csillagmítoszok viszont „fent” keletkeznek?

A nagyszentmiklósi kincs „égberagadási” jeleneteit (főként a 2. számú korszakot) a szellemős – sas, turul – és az őszanya (szarvasűnő, Emese) nászának is tekinthetnénk. Anonymus gestájában konkrétan erről van szó, de nem tudjuk, hogy a korszak készítője illetve megrendelője magyar volt-e? Ha elfogadjuk avar mivoltát, erősen „árnyalódik” a kérdés. Paál Zoltán Arvisurájában (1988/675, 290. arv.) bővebb „tudósítás” is olvasható: „Mivel két gyermekét nem bírta kihordani, már aggódtak, hogy magvuk szakad, végül harmadik gyereként 820 medvetorán kikönyörögték az égiektől egy fiúgyermek születését. Sajnos Emese a gyermekszülés után meghalt, de Álmos életben maradt.” Etana esete kell, hogy itt eszünkbe jusson: gyermektelenségtől,

utódnélküliségtől való aggodás, az égiek segítségének kérése. Az anya halála is mitikus hagyomány.

László Gyula szerint (1977/96) az Emese szarvasünőt jelent (nem részletezi), Györffy György szerint (1993/41) nőstény sertést (emse), ami véleményem szerint nehezen illik bele eredetmondánkba (Csodaszarvas, Turul), még vaddisznó formájában sem. Baktay Ervin szerint (1942-89/316-317) „Álmos születéséről szóló rege ... bizonyára egy sokkal régebbi regének Álmosra való alkalmazása – nyilvánvaló módon csatlakozik a Napmithos ciklusához.” Nála Emese (emse) szintén sertés, ugyanis a „kínai-mongol Állatövben a Bikának megfelelő jegyet és csillagképet nem Bika, hanem sértés jelképezi.” A „Napmithos” szerint tehát Emese a Bika-Vénuszt jelképezi. „Amikor nyugaton a Bika csillagképe alámerül (az anya mindig feláldozza, alárendeli magát a megszületendő sarjadéknak), keleten felemelkedik a skorpió ... amikor a precessziós ciklus felemelkedő Napja a Skorpióban felszáll a sötét éjszakai félívből, akkor a Skorpió jelképe már a sas.” Baktay E. szerint, Álmos kultikus feláldozása is napmítosz jellegű (118. old.), amit elég részletesen és hihetően – az előbbiekhöz hasonlóan – kifejt.

A hazai kutatók feltételelesen elfogadják „Emese álmát”. Dienes István (1970/45) szerint is a korszok „égberagadási” jelenete Ganümedész sas által való elrablását jeleníti meg, de emlékezetünkbe hozhatja a turul-mondát, vagy népmeséink jeleneteit is „... a hős madár általi megszabadításának azt az ősi mítoszt, amely az ugor és török népeknél egyaránt élt és a mi Fehérlófia típusú mesénkben őrződött meg.” Bálint Csanád szerint a 7. sz. korszok jelenetén Ganümedész eteti az őt „elrabló” sas Zeuszt (2011/20), s a korszok jeleneteinek nincs köze a turul-mondához (2004/140). A 2. sz. korszok jelenete a belső-ázsiai (szászánida) cserdyni táléval rokon, az meg 6-7. századi, tehát nem is lehet közülük a turul-mondához (2004/138). Azt mondja, hogy a türk, török és szibériai népek hitvilágában nincs hasonló monda. Ebben nyilvánvalóan téved. Később fogunk látni „égberagadási” jeleneteket szibériai népektől, itt csak Kiszely Istvánra (2000/306) és Dümmerth Dezsőre (1987/27) hivatkozunk a Turullal kapcsolatban. Dümmerth D. Róheim Géza nyomán írja, hogy a „Turul” neve megjelenik a török Oszmán-dinasztia (13-14. század) eredetmondájában is. Lehet, hogy Baktay E. -nek van igaza, aki szerint „... bizonyára egy sokkal régebbi regének Álmosra való alkalmazásáról ...” van szó.

Fehér Mátyás Jenő a már említett quedlinburgi szövetdarab jelenetét egyértelműen Turul és Emese kapcsolatának nevezi, a nagyszentmiklósi korszok jeleneteivel együtt (2004/107), s csatlakozik Németh Gyula besenyő-elméletéhez. Ezzel szemben Bakay Kornél kusán alkotásnak nevezi az említett szövetdarabkát (1997/239).

Jankovics Marcell a mitológiai történeteket teljes joggal és megalapozottsággal a csillagos égre vetíti – vagy úgy is lehetne mondani, hogy az égi történetek leszállnak a földre (László Gyula pont fordítva mondta...). Az „égberagadással” kapcsolatban írja (1994/84): „A nagyszentmiklósi kincsen csak az anya és az apa látható, az istengyermekek (Sz. I.: mint a cserdyni tálon) nem. A perzsa munka viszont az isteni szülőkön, Jupiter égatján és a Földanyán kívül – az utóbbinak kilétére vonatkozóan mértékadó, hogy ő táplálja a föld adományával az ég madarát – megjelenik a két ikergyermek. Ugyanakkor a rakamazi korongról eltűnt az anya – csak a madár szájában lévő ág utal rá – a gyermekpáros viszont madáralakban, vízimadárként megtalálható rajta. (Az uráli mondák Numi Tórem égatya fiait nem egyszer madárfiókaként, vízimadárként írják le.)”

Ugyancsak Jankovics M. írja a Nap könyve 121. oldalán a cserdyni tálhoz: „égberagadás-jelenet nap- és holdikrekkel.” A sas a totemisztikus eredetmondák apamadara volt (120. oldal). László Gyula Vékony Gábor nyomán Ackerman magyarázatát ismerteti, mely szerint „... az ég (sas) bemutatja a hajnalcsillagot (nőalak) a felkelő nappal és a fiatal holddal együtt, a két kisméretű férfi jelképei ugyanis a nappal és a holddal azonosíthatók.”

Emese álma (=méhéből forrás fakad és ágyékából dicső királyok származnak) nem áll egyedül az ősi mondai-mitológiai képzetek között. Dümmert D. (1986/54) és mások Herodotosz nyomán írják, hogy a méd származású Kürosz perzsa király nagyapja azt álmodta, hogy leánya (a szép nevű Mandane) ágyékából szintén egy folyam fakad, mely elárasztja Ázsiát, vagyis hogy a dinasztia Kürosz révén megalapozza a perzsák világbirodalmát. Kiszely I. írja (2000/306), hogy a „híres mongol kán, Bodg Gesser anyja ugyanazt éli át álmában, amit Emese.” Van a bibliában egy furcsa jelenet (Jelenések könyve 12, 15) melyben, miután az asszony megszüli gyermekét, a sárkány (kígyó) megtámadja és „annyi vizet lövellt a szájából az asszony után, mint egy folyó...” Az asszony a kígyó elől két sasszárny segítségével menekült el („kapott két nagy sasszárnyat”, 12, 14). E részt Jankovics M. is idézi (1996/119). A Jelképtár a sas-kígyó ellentétpár egyik példajaként ugyancsak innen idézi a 12, 7-9. vers alapján: „... a sas-szárnyú Mihály arkangyálnak és a végítélet sárkányának ...” kozmikus harcát.

Az alábbiakban tekintsük át a legfontosabb „égberagadási” jeleneteket. Az idézőjel itt különösen indokolt!

- Zeusz sas képében elrabolja Ganümedészt, hogy égi pohárnoka legyen (már felfele-menet közben is „itatja”).

- Zeusz mint sas, teherbe ejti Aiginát, Aszóposz folyóisten leányát (László Gy. – Rácz I. 1997/93).

- Sas vitte a mennybe a megdicsőült római császárokat (Jankovics M. 1996/118). A kelta mítoszokban is megvan ez a jelenet (Jelképtár 188. old. „sas”).

- Az óind mitológia Sjena, majd Garuda madara (a kígyók ősi ellensége) isteneket, szent embereket (risiket, munikat) szállít az égbe a Ripa (Méru) hegy tetejére, vagy elrabolja onnét az élet fűvét megtestesítő Szómát, vagy magát a növényt.

- A perzsa eposzban (Királyok könyve) Szimurgh elrabolja Zált a varázslót és az Elburz hegyére viszi fel. (László Gy. – Rácz I. 1977/94).

- A manysi-hanti monda szerint az égi madár, a szárnyas Karsz képes embereket szállítani akár az Északi óceánhoz (boldogok országa?), de felhossa hőseit az alvilágból is (Bongard-L. – Grantovszkij, 1981/158).

- Evenki (tunguz) legenda szerint egy hatalmas madár felvisz egy embert az örök nappal (istenek, boldogok) honába (Bongard-L. – Grantovszkij, 1981/158), az utazás 3 évig tart, miközben a madarat etetni kell. Amint felértek, egy „sámán” visszaküldi őket a földre, mert a túlvilágba földi halandó nem juthat be. Így van ez a görög, az iráni, az ind mitológiában is. Csak kivételes esetben juthatnak ide földi halandók, mint például a Gilgames-eposzban Um-napisti, vagy maga Gilgames, akinek vissza kell térnie. A Mahábharáta egyik főhőse, Judhisthira is bejutott a „boldogok” országába, szörnyű megpróbáltatások árán.

- A kirgizek a pusztába üldözött asszony és az uhu-madár nászából származtatják magukat (Varga Zsigmond 1956-99/206).

- Dantét az Isteni színjátékban álmában egy aranytollú sasmadár a tüzes égbe ragadja (Jelképtár, 57. old.).

- A 9-13. századi óskandináv (viking) mitikus legendák (Sagák) egyikében az óriási sasmadár elrabolja Idun istennőt, aki a megifjító almákat (tiltott gyümölcs!) őrizte (László Gy. - Rácz I. 1977/95-96).

- Az altáji népeknél (türköknél, mongoloknál) az első sámán úgy született, hogy az istenek leküldték a sast, „... aki közösködik a férjétől különélő asszonnyal, akitől fiú született ...” (Varga Zs. 1956-99/160, és mások).

- László Gy. – Rácz I. (1977/95) Berze Nagy János nyomán mondja, hogy a mongol burjátoknál és más népeknél a meddő asszonyok a sashoz fordulnak segítségért. Palócföldön a ház tartóoszlopát sasfának, vagy Boldoganyának nevezték (László Gy. – Rácz I. 1977/95, Basassa I. – Ortutay Gy. 1979/136).

- Az evangéliumi (Jelenések könyve) Napbaöltözött asszonyról, a sárkányról és Szent Mihály arkangyalról már szoltunk.

- Dúcz László (1993/23) párhuzamot von Lukács evangéliumának (1/35) angyali üdvözlete („A Szentlélek száll rád, s a magasságbeli ereje borít be árnyékával...”) és Emese álma között, mert tudjuk, hogy a szentlélek madár (galamb) képében jelent meg. A megszülető Fiú későbbi sorsa és Álmos sorsa között is párhuzamot vél, ugyanis mindketten áldozatok voltak (én nem mennék ilyen messzire ...)

- Nem egyértelmű „égberagadás”, de erre emlékeztet Marduk (babiloni), Assur (asszír) és Ahuramazda (perzsa, zoroasztriánus) főistenek (napistenek) jelképe, a szárnyas napkorong (30/a. rajz), ahol tulajdonképpen a napszimbólum sas hordozza az istent, vagy az uralkodókat.

30/a. rajz: Szárnyas napkorong, óperzsa istenség (Ahuramazda). Jankovics 1994/109 nyomán. Így ábrázolták korábban Assurt is, Asszíria főistenét az első évezred elején.

- Zakar András egyenesen kimondja, hogy a sas szerepe Emese álmában „... bizonyíthatóan az Etana történet nyoma a magyar mesevilágban.” (1973/54). Bemutat egy közelebbről meg nem nevezett pecséthenger lenyomatot, melyen „égberagadási” jelenet is látható (30/b. rajz). Persze, ez sem egyértelmű „azonosság”.

30/b. rajz: Égberagadási jelenet pecséthengeren.

- Varga Géza (1999/29) közöl egy akhaimenida pecséthenger-lenyomat részletet (31. rajz), mely erősen hasonlít témaadó „illusztrációnkhoz” (Etana mennyei utazása). A „tűzoltárt helyettesítő tulipánt” két griff őrzi, felettük a szárnyas napkorong egy koronás személlyel, aki tulipánt, vagy liliomot (élet fűvét?) tart a kezében.

31. rajz: Akhaimenida (óperzsa) pecséthenger (Kr. e. 6-5. század).
Varga 1999/29, 47. ábra nyomán.

- Gyarmath Jenő (1995/43-44) Sárkány Kálmán nyomán a cserdyni tálról és a nagyszentmiklósi korsók mezítelen alakjairól úgy véli, hogy azok a szumér Innin termékenység istennőt (Innin-Istár-Anahita-Vénusz) ábrázolják, akit (összel) az alvilágba való leszállása előtt (?) megfosztanak ékszereitől, ruháitól. A sas azonban hiányzik az eposz-töredékből (én legalábbis nem találtam), és időben is igen nagy a távolság, hogy ennyire közvetlen legyen a kapcsolat, az Istennő ruháit pedig lent veszik el, nem „utazás” előtt.

9.3. További néprajzi, népmesei összefüggések

Az előző fejezetben már több, égberagadással kapcsolatos néprajzi elemet ismertünk meg a manysi-hantiktól, burjátoktól, kirgizektől, eveniktől. Szumér párhuzamokat találtunk az életfa-ábrázolásokban (9.1.). Nem hagyhatunk figyelmen kívül még néhány szumér-urál-altáji hasonlóságot, ha nem is kimondottan égberagadási jelenetekről van szó. Minél több a párhuzam, annál nagyobb az összefüggés valószínűsége! A hantiknál és manysiknál (=obi-ugorok) a lélek madár alakban távozik a síron túli világba (Bongard-L.-Grantovszkij (1981/134).

A Gilgames eposzban (Komoróczy Géza – Rákos Sándor 1974/127, 132) Enkidu „keselyű hátán a holtak országába repül”, ahol „... sötét rajjal, tollruhásan, vak madarakként imbolyognak elő a holtak...” Jankovics Marcell (1994/117) párhuzamba állítja a tatárlakai szumér agyagkorongot Diószegi Vilmos által közölt (1973/4. kép) osztyák-szamojéd (szelkup) sámándob világfa-rajzával. (27/b. rajz). Nem csak az ábrázolás hasonlósága meglepő, de Jankovics M. megfigyelése is: égi szarvasvadászatról van szó. Legutóbb (2011. október) (Bérczi Szaniszló jóvoltából) kezembe került dr. Záhonyi András kézirata, amelyben – úgy tűnik – Jankovics Marcelltól függetlenül (bár jóval később) ugyanerre a megállapításra jutott. (Címe: A csodaszarvasvadászat „előképe” a pristinai korongon és a tatárlakai táblákon).

Párhuzamnak tűnik Fehér M. J. (1968/221-222) megállapítása, mely szerint a sámándob, varázsdob igen fontos dolog volt a tulajdonosának. Amikor egy bizonyos sámántól (táltostól) ellopták a dobját, elbujdosott és felakasztotta magát. Az egyik tanú szerint „elveszett a dobja, elveszett az ereje”. A Gilgames-eposzban olvashatjuk (Komoróczy G.-Rákos S. 1983/187) azt, hogy Gilgames siránkozik, mert dobja és dobverője az alvilágba hullt. Barátja Enkidu megígéri, hogy felhozza, de odaveszik.

„Gilgames sír, keservesen kiáltoz:

Óh én dobom! Ó én dobverőm!”

A Fa mitológiája c. könyvében (224-225. o.) Jankovics M. is összefüggésbe hozza a mezopotámiai samanisztikus hagyományokat a szibériai népek, sőt az iráni és óind áriják hagyományaival (asztrológiai vonatkozások, életfa, révülés stb.).

Tudjuk, hogy a sámánok szertartásai hasonlóak voltak az urál-altáji nyelveket beszélő népek hagyományában s a középkori magyarok táltosai is hasonló szerepet töltöttek be. A samanizmus „a vallási tudat archaikus formája” (Bongard-L. – Grantovszkij 1981/147). Bongard-L. és Grantovszkij kimutatják, hogy az északi samanizmus elemei fennmaradtak az áriják vallásában. Áriják alatt itt szkítákat, indeket, irániakat (perzsákat) értenek. A szkíta hagyományokat az antik görög szerzők (pl. Herodotosz) örökítették meg, a görögök ugyanis szoros kereskedelmi kapcsolatban voltak a szkítákkal, a Fekete-tenger mellékén. A szkíták földjén görög kereskedővárosok létesültek. Szerzőink szerint létezett szkíta eposz is, csak elveszett.

Tehát az indoiráni „egység” korában jelen voltak a samanizmus elemei. Eltekintve attól, hogy ma már nem tartjuk a szkítákat árijáknak, a kapcsolat szoros lehetett. A

szibériai népekkel való kapcsolatukat fenti szerzők kihangsúlyozzák. Mind a samanizmus, mind az „északi” jelenségek (lásd később) teljeskörűen fellelhetők a perzsák (Aveszta) és az indek (Védák, Mahábhárata stb.) ősi hagyományában. Bongard-Levin és Grantovszkij igen figyelemre méltó munkájukban arra a következtetésre jutnak, hogy az indoiráni egység korában e népek igen közel élhettek a ma Szibériában élő népekhez, és azok átvették a samanizmus elemeit az árijáktól (viszont az északi jelenségeket az áriják az északi népektől kölcsönözték...)

Valóban, olyan részletekbe menő egyezéseket találunk, melyek nem lehetnek a véletlen művei, illetve nem egymástól függetlenül alakulhattak ki. Csak néhány példát ragadunk ki az orosz szerzők könyvéből.

A sámán (második) lelke révülés közben madár alakban felszáll és különböző helyeket, világokat kalandoz be és szerez ismereteket. Eljuthat az északi „boldogok” országába is – a manysiknál, finneknél, evenkiknél, lappoknál (Bongard-L. – Grantovszkij 1981/156-166). A révülő lapp sámán testét egy „segítő nő” őrzi, amíg a lelke távol van (134. old.). Ardá Viráz zoroasztriánus pap (Irán, szászánida kor, Kr. u. 6. század) leírja túlvilági, paradicsomi, pokolbeli (!) utazását, miközben testét felesége papokkal együtt 7 napon és 7 éjszakán keresztül őrizte (174. old.). Révülés, transzba esés előtt egy „bang” nevű „szent gyógyszer” vett be, mint a szibériai sámánok. (A hasiskender – Cannabis indica – az alapja a marihuana nevű drognak, egyik készítményét ma is „bang”-nak nevezik Ázsiában – Sz. I.). A manysi sámánoknál a révülést előidéző szer a pangh, ami ott légyölő galócát jelent (145. old.) A mordvinoknál, mariknál a gomba=panga. Tudjuk a mexikói indián sámánok is gombától (nem galócától) révültek. Az ázsiai sámánok (esetünkben) valószínű többféle növény kivonatának keverékét használták. Ariszteász görög költő-útleíró (Kr. e. 6. század), akit „Apollón titkos kultuszába” avattak be (B.-L. – G. 1981/111), a szkíták földjén „járt”, melyről részletesen be is számolt, s révülés közben eljutott a hüperboreuszokhoz is, az északi „boldogok” országába.

A sámáni révülés elemei nem csak a görögöknél (Ariszteász), vagy a zoroasztriánus perzsáknál (Kartir, majd Ardá-Viráz) maradtak fenn, hanem a Kr. e.-i első évezred óind védikus, majd a későbbi epikus hagyományban (Mahábhárata) is. Ismert a munik (remeték) és risik (az óind mitológia bölcsei) repülése akár saját erőből, akár a Garuda madár hátán (i. m. 106. old.). Nárada risi „a Fehér szigetre utazott, ahol az Északi-óceán közepén éltek a magukat isten szolgálatába állító üdvözült, boldog férfiak.”

A túlvilágra, a holtak, vagy „boldogok” országába („mennyországba”) vezető utat, bejáratot szigorúan őrizték és csak a kiválasztottak (amint már említettük) juthattak oda be. A finneknél az alvilágba vezető utat annak gazdaasszonya őrizte (i. m. 166. old.). Ez az ország az Északi-Jeges-óceánban, a Szarajasz tengerben van. E finn szó meg van a hantiban, manysiban, de az iráni és óind nyelvekben is! A zoroasztrizmus szent könyvében, az Avesztában az elhunytak lelkét egy „isteni hölgy” vezeti át azon a bizonyos hídon (167. old.). Az előbb említett szintén iráni Kartirt „egy igen előkelő hölgy” vezette a paradicsomba (172. old.). Feltétlenül ide, a túlvilághoz vezető út bizonyos „hölgyéhez” kapcsolható két sumér eredetű akkád nyelvű mítosz (eposz) megfelelő helye is. Az Istár pokolra száll c. költeményben az alvilág „úrnője” Ereskigál visszatartja Istárt, a termékenység istennőjét, nem engedi feljutni az alvilágból (Komoróczy G. – Rákos S. 1974/52). Az akkád Istár sumér megfelelője Innin. A Gilgames-eposz sumér ékiratokban nagyon töredékesen maradt fenn, de a későbbi akkád nyelvű agyagtáblák Babilóniában, Asszíriában megőrizték. Gilgames a Kr. e.-i 3.

évezred elején élt és az első Uruk-i dinasztia 5. tagja volt, akár kortársa is lehetett Etanának, Kis királyának. Nem volt olyan hosszú életű, mint „kortársa”, Etana, ő csak 126 évig uralkodott (Az Arvisurában a hosszú élet magyarázata: kezdetben minden étkezéssel, később holdévekkel, holdevésekkel számoltak, majd a szertartásos névnapi evések számát vették alapul, Gilgamesnek három „névnapja” volt – Paál Z. 2003/1415, 1416). Gilgames a „túlvilágra” szeretne eljutni, felkeresni a halhatatlanná vált Um-napistit, hogy választ kapjon súlyos sorskérdéseire. Az alvilág bejáratát egy skorpióember és felesége, a skorpióasszony őrzi (Komoróczy G. – Rákos S. 1974/137-138). Ő mondja Gilgamesről, hogy kétharmad része isten, egyharmad része ember. A halál tengeréhez érve Szidurival, az istenek kocsmárosnőjével találkozik, aki Gilgames panaszos kérésére továbbengedi a holtak országa felé.

Az indoirániak és „finnugorok” őseinek kapcsolatára utal az óind Rigvédában található titokzatos szarvas, az égi Sarabha, melynek a manysi-hanti megfelelője a szurp, sörp (rénszarvas), mindkettő fölös lábait az égi vadász vágja le. A történet az eveniknél is megvan (Bongard-L. – Grantovszkij 1981/125). Talán nem véletlen, hogy a magyar szarvas szóban is rokon mássalhangzók találhatók!

Ugyancsak részletekbe menő egyezés van a perzsa királyválasztás (Dareiosz) és egy manysi legenda között, ahol a ló kap fontos szerepet (akinek a lova elsőnek nyerít stb.). A szerzők megállapítása: a történetet a finnugorok az irániaktól vették át egykor. Bár lehetséges, hogy a manysi Numi-Tórem „régbbi” Dareiosznál? Numi-Tórem, az ég ura, hét fiát küldi le a földre, ők választanak királyt maguk közül (Bongard-L. – Grantovszkij 1981/124).

A magyar népmesékben, amint e tanulmány elején már szó volt róla (2.), megtalálhatjuk az égberagadást, a kígyó és a sas ellenségeskedésének szerepét a hős alvilágból való felhozatalában. A „típusmesében” hiányzik a kígyó, itt a hős az esőtől védi meg a sasfiókat. Viszont hiánytalan a történet pl. a Lél György-ben (Magyar Népk. 1955/18-29), a Táltos kecské-ben (Benedek E. I/167), a Fadöntő-ben (Benedek E. II/303), és a Nap fája-ban (Benedek E. III/263). A Fehérlófia típusú mesékre mondja a „mesemagyarázó” Kovács Ágnes (Benedek E. II/504), hogy „ez a hősmese (mítosz) Európában, Amerikában, Indiában és Afrikában egyaránt ismeretes”. Itt valószínű a fő motívumra gondol, mely szerint az anyaállat (itt fehér ló) évekig szoptatja a „csecsemőt”, amitől az rendkívüli erőre tesz szert. Horváth Izabella szerint viszont (1992/49) a Fehérlófia meseciklus a griffmadárral a magyaron kívül megvan a török, tatár, kazakh, ujjur, sárga ujjur (jugur) mesekincsben a maga teljességében, viszont a nyugat-európai népek griffjeihez nem kapcsolódik néprajzi anyag (totemhit, táltoshit, szakrális fejedelem) (1992/10, 49). A Nap fája c. mesében óhatatlanul is a szkíta, iráni és ind mítoszok jutnak az eszünkbe, amikor a napkirály országában minden aranyból és gyémántból van, a nap fájának levele arany, virága gyémánt, ebből kap a félszemű (!) legény, amivel feltámasztja a király feleségét. E mese több eleme egyezik az indiai Himva sorsa c. mese elemeivel (Mese a lótuszvirágról 234. old.). Szinte teljes az egyezés viszont a Lóvá tett uzsorás (ugyanott 236. old.) és a Rátóti csikótozás (Magyar Népk. 565. old.) között!! Itt az esetleg magyar-rokon hun népek (fehér hunok?) indiai tartózkodása (Kr. u. 4-6. század) vetődik fel, továbbá a nem eléggé tudományosnak tartott Zajti Ferenc-könyv újraolvasása...

Visszatérve a népművészethez, illetőleg azon belül a díszítőművészethez, le kell szögeznünk, hogy a magyarság öröksége igen régi és mély gyökerű. A nyugati,

germán népeknél kevesebb az ősi keleti motívum, mint általában az urál-altái nyelveket beszélő népeknél. Rámutat erre pl. Valkay Erzsébet (1976/44) a német népművészeti és a kalotaszegi díszítő elemekkel kapcsolatban. „... hiányoznak a következő kalotaszegi írásos elemek: egyszerű keresztkötésű szalagfonat, kétágú, végtelen és körbefutó szalagfonat, páros kígyó, fekvő és fordított hold; nincs a táblázatokon egyetlen szarv-motívum sem ... Nincsen pajzs a német morfografikai bélyegek közt, se címer, se toll vagy szárnymotívum, nincsen szárnyas nap (Sz. I.: „ahuramazda”), nincsen nap-hold együttes. Lehmann feltünteti a létrás életfát, ... de ennek tetején nem ragyog égítést, sem más asztrális kapcsolatú jelkép, az őrszemeknek nyoma sincs a táblázatokon.” (44. old.) Mindez a magyarban (Kalotaszeg) „... nem lehet késői kölcsönvétel, sem díszítőművészeti szálladék, hanem ősi jussa a kalotaszegi népnek, mint nyelvünk, énekeink...” Erre az ősiségre hívja fel a figyelmet Huszka József (1930-1994/5-6), a magyar díszítőművészet egyik legjobb ismerője: „Mikéné, Thirint, Kréta, Ciprus görögök előtti lakossága a hunn-avar-magyar régi iparművészet emlékeinek a műformáival élt, melynek egyenes folytatása a mai magyar népies ornamentika. Melynek emlékei az asszír-babiloni világ vallásos jelképeivel is azonosak.” Azon szomorkodik (1929-ben!), hogy a magyarság „... bálványimádó módjára teljesen behódolt a nyugati civilizációnak...” és rezignáltan állapítja meg: „Volenti non fit iniuria! Hát elvesz, aki veszni akar! Többé nem jó divatba a négyezeréves magyar ornamentika, de könyvem talán egy időre megőrzi emlékét!”

9.4. Az „északi ciklus”, sarki jelenségek.

Bongard-Levin és Grantovszkij azzal indítják könyvüket, hogy ismertetik a görögök – Ariszteász, Herodotosz és más antik szerzők – Kr. e. 7-5. századi leírásait a szkíták földjéről. Mind a szkítákról, mind a tőlük északra élő népekről és az északi jelenségekről szóló ismeretek maguktól a szkítáktól származnak, görög elnevezésekkel.

Ezek szerint „Szküthiától” észak fele haladva az erdős vidéken (Középső-Urál?) élnek a thüsszagéták és jürkák, majd a köves, dombos vidéken (Észak-Urál?) az agrippaioszok, isszédonoszok. A még északabbra található Rhipai hegységhez vezető úton örök sötétség van, az egyszemű arimaszposzok állandó harcban állnak az aranyat őrző griffekkel, emberevő boszorkányokkal. A Rhipai hegység (Kézai Simonnál Rifei) aranyos csúcsai körül forognak a nap és a csillagok. E hegység és az Északi-óceán között élnek a hüperboreuszok, ez a „boldogok” országa, ahol meleg van, termékeny a föld, kellemes ligetek vannak, az emberek legfeljebb gyümölcsöket fogyasztanak. A nap évente egyszer kel fel, fél évig tart a nappal, fél évig az éjszaka. Ezek a jelenségek hiánytalanul megtalálhatók a hinduizmus legősibb szent iratában a Rig-Védában (Kr. e. 2-1. évezred). Az árja (ind) bevándorlás idején már szóban ismert lehetett a Mahábháratában (Kr. e. a 4., Kr. u. a 4. század között keletkezhetett), továbbá az iráni eposzban: Firdauszi Sahnaméjában (Kr. u. 1000 körül). A sok egyezés mellett a különbség nagyjából csak annyi, hogy a Rig-Védában, az Avesztában és a Mahábháratában kiegészül a „történet” az élet fűvének madár általi elrablásával – a hegyről:

	madár	élet füve (vize)	hegy (istenek hona)
Rig-Véda	Sjéna	Szóma	Ripa
Aveszta	Szaéna	Haoma	Hará
Mahábhárata	Garuda	Szóma	Méru
Sahname	Szimurg	—	Alburz

Az égig érő hegyek az alvilágba gyökereznek.

A nevét illetően a Rig-Véda hegye (Ripa) majdnem azonos a szkíta Rhipai-val. Bongard-L. és Grantovszkij részletesen elemzik a hasonlóságokat, azonosságokat és levonják a következtetést: a „poláris ciklus” (ős)árja eredetű, bár az árják nem északon éltek.... Ugyanis mind a szkíták, mind az irániak és indoárják messze északra helyezik e területet (106. old.).

Itt is találunk azonban bizonyos kapcsolatokat a szumér Gilgames történetével, aki Um-napistit akarja felkeresni az istenek honában, s át kell jutnia a Masu hegyén, mert azon túl van a „boldogok” országa.

„Azok után Masu hegyéhez érkezett el, hol ég a földdel
Egybeszakad, világvégre, az alvilág bejáratához...
Látta a hegyet, mely öröktől a Nap támadatát s lenyugtát
őrzi a föld meredek partján. Az ég íve vállain nyugszik,
törzse az alvilágba ér le... Két skorpió-ember vigyázza
a zárt kaput, melyen halandó mindeddig nem jutott keresztül.
Arcuk kínzó rettenetesség, szörnyethalás szemük nézése”

(Komoróczy G. – Rákos S. 1974/137).

Amikor Gilgames a hegy gyomrán, a nyomasztó sötétségen keresztülért, s a túloldalon megpillantotta az égboltot:

„Amint az ég alá kilépett, kerek erdő állta el útját.
Ez az erdő – az istenek hús ligete – kincseket termett.
Arany- s ezüstlomb nőtt a fákon, drágakőből való gyümölcsök
szikrázó húsa csalogatta a karneol-csőrű rigórajt.”
(139. old.)

10. OROSZLÁN ÉLETFÁVAL

Az oroszlán életfával (vagy anélkül) mindig a hatalom szimbóluma volt, ami végső soron természetes is. A Jelképtár szerint egyúttal Nap-jelkép („lángsörényű” Nap). A király a nap fia. A Közel-Kelet uralkodói oroszlános trónuson ültek. Az oroszlán trónőrző, kapuőrző, hídőrző. Más állatok mellett őrizheti az életfát, az élet fűvét. Az oroszlán csillagkép a legmelegebb hónap (júl. 23. – aug. 22.) uralkodó jegye. Az ókori történelem tele van oroszlán-szimbólumokkal, s a biblia sem kivétel („Júda oroszlánja”). Innin szumér istennőt (32. rajz) illetve asszír megfelelőjét Istárt oroszlánon (vagy oroszlánokon) állva szokták ábrázolni. Az oroszlánon álló Szűzanya a sátán felett aratott győzelmet jelképezi. Ezekiel látomásainak (1, 5-10), János jelenéseinek (4, 7) négy „élőlénye” az asszír csillagistenek másai. Így lett Szent Márk jelképe az oroszlán, Jánosé a sas, Lukácsé a bika, Mátéé az írnok, vagy vízöntő (László Gy. – Rácz I. 1977/68, Jankovics M. 1994/72).

32. rajz: Innin-Ištar (szumér-akkád) istennő. Varga 1973/45 nyomán.

Harkai István, akitől eltanultam az oroszlános gipszkorongok készítését és kifestését, az égre helyezte az esztergomi oroszlánt (1994/159-164). Emlékszem szóbeli közlésére, mely szerint az oroszlánokat keretező fríz palmettái kifelé bikafejeket, befelé kosfejeket formáznak, melyből a bika és a kos szembenállása olvasható ki, utalva az egykori világhónapok váltására (a kosszarvú Mózes összetöri az aranyborjút...). Az oroszlán tomporán lévő nyolcas rozettának (másutt csillagnak, svasztikának) nyilván van jelentése, de a bordákra utaló jelekből („ékjel”, „hármashalom”) nem vonnék le messzemenő következtetéseket. Tanulságosabb áttekinteni a hasonló felfogásban készült faliképeket, szőnyegeket, edényeket Európától Közép-Ázsiáig.

Az esztergomi királyi palotát, melyben a várkápolna is van, 1180-ban kezdték építeni, de III. Béla halálakor (1196) még nem volt befejezve (Tóth Melinda 1974/46). Erre Imre rövid uralkodása (1196-1204) idején kerültetett sor, és nyilván ezután festették ki. E jelenleg elfogadott nézeten kívül régebben voltak olyan elképzelések is, hogy a kápolna illetve szentély lábazati festményei régebbiek. Ugyanis itt, a várhegy déli részén volt István király palotája, és annak maradványaira épült az új palota III. Béla uralkodása idején, s nem tudni (?), mi maradt meg a régi épületből. Az *Encyclopaedia Hungarica* (I./501. old.) „Esztergom, királyi kápolna” címszó alatt veti fel Zakar András és Kún H. Sándor, hogy esetleg I. (Szent) István trónterme lehetett a kápolna, mert fel van jegyezve a királyról, hogy oroszlánok között (*inter leones*) fogadta vendégeit, továbbá, hogy az oszlopsor elosztása nem igazodik a freskóéhoz. Az „*interleones*” kifejezésnek azonban van más értelmezése is (lásd e címszót az említett lexikonban), vagyis: a „királyséket” a templom kapuőrző oroszlánjai közt helyezték el, hogy a tömeg is tanúja legyen az ítéleteknek. E kérdést Bakay Kornél is felelevenítette (2002/425). Tóth M. szerint nemhogy trón, de még ülőfülke sem biztos, hogy volt az oltár mögött (2002/133). Pedig lehetett, mert a palermói várkápolna (*Capella Palatina*) is királyi kápolna volt (nem trónterem), királyi trónussal. Kádár Z. (1968/149) írja a kápolna mozaikjáról, hogy „... a trónon ülő Krisztus, s a két apostolfejedelem alakjai alatt áll a ragyogó királyi trón, s a normann uralkodók hatalmának jelképeként ... egymással szemben két ... lépő oroszlán.” Csomor L. (1996/368) a Szent Korona zománcképéről írja: „A trónus támláján álló két oroszlán a hatalom jelképe...” (35., 56. rajzok).

A párhuzamok áttekintése előtt még annyit el kell mondani az oroszlános freskóról, hogy az oroszlánok szerepének megítélése sok vitát váltott ki, melyről Tóth M. is beszámol idézett munkájában (1974/46-51, 130-133). Sokan állították, hogy az oroszlánok itt is az uralkodó hatalmi jelvényei, vagy legalább is címerállatok. A másik vélemény Tóth Melindáé, mely szerint pusztán dekorációról van szó, és hogy „... a véletlen művének... kell tekintenünk azt, hogy a textilen (mely után a festmény készült – Sz. I.) történetesen oroszlánok vannak a medaillonokba foglalva.” Egyébkén a párhuzamoknál látni fogjuk, hogy a templomokban (a szentélyekben) mindenütt oroszlánok vannak, ha nem is annyira kiemelt helyen és nagyságban (*Chartres*, *Capella Palatina*, *Foligno*).

10.1. Az oroszlános korongok (faliképek) fontosabb párhuzamai

A Chartres-i katedrális. Gótikus stílusban épült a 12. században, 1260-ban szentelték fel. Építését a 12. században kezdték el, de kétszer tűzvész pusztította, melyből azonban megmaradt a román stílusú altemplom (kripta), melynek szent Kelemen (St. Clemens) kápolnájában található az oroslános medaillonok (33. rajz), két sorban 4-4, vagyis nyolc darab. A palmettás keret ugyanaz (!), de életfa nincs, az oroslánok kiképzése elmarad az esztergomiakétól (nemes testtartás stb.). Úgy látszik, itt a megrendelő (király, érsek) igényesebb volt és a mesterek is ügyesebbek voltak... Az előkép itt is bizánci selyemruha, vagy faliszőnyeg mintázata volt.

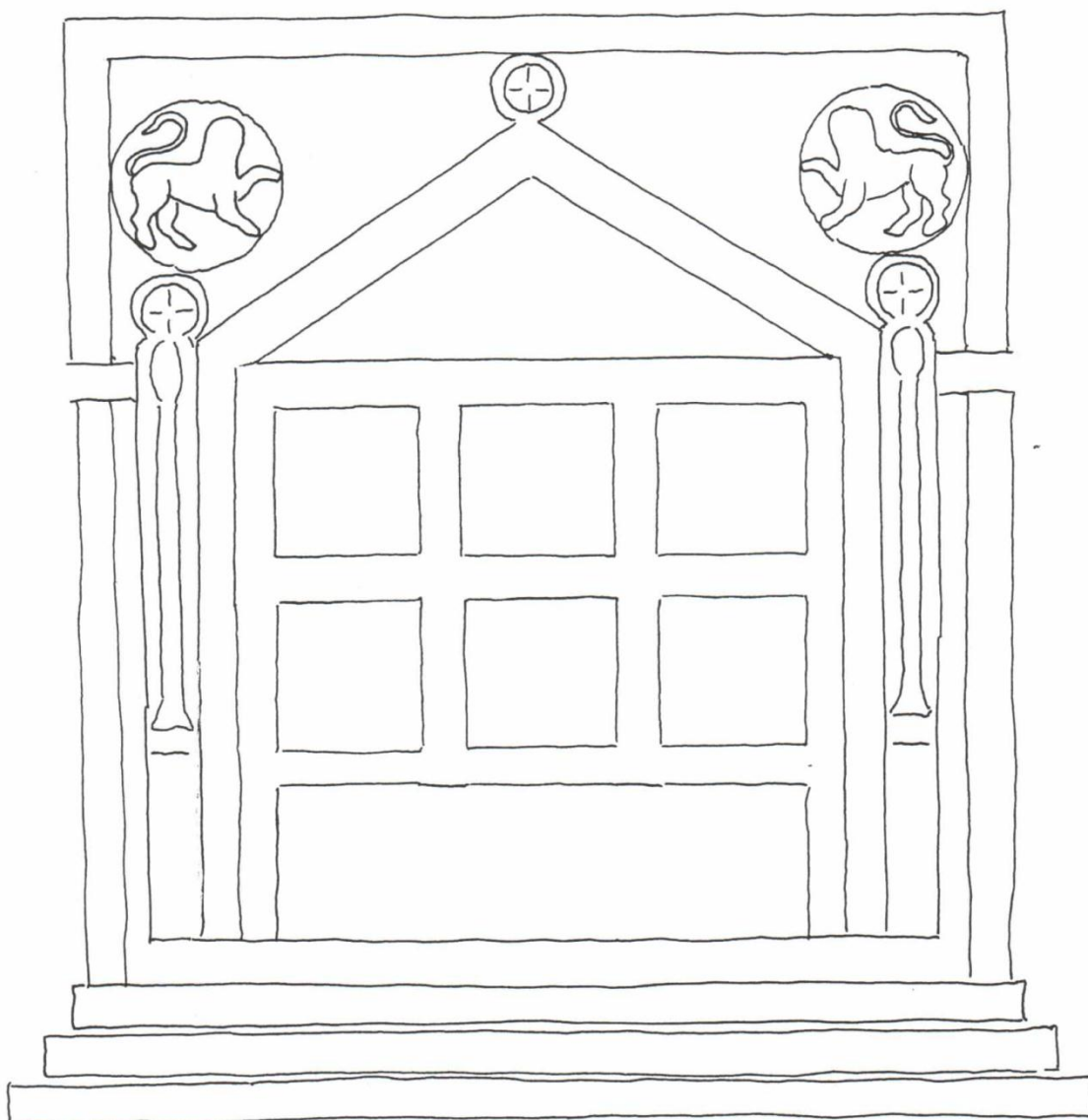
33. rajz: A chartresi oroslánok (12. század). Entz 1960, I. tábla, 1. kép nyomán.

Aacheni dóm, 9. század. Aachen ma Németországban van a belga-holland határ közelében. A székesegyház a Karoling építészet legjelentősebb emléke, benne Nagy Károly kápolnája, ahol „sírja”, szarkofágja is van (Karlsschrein). Ebben volt egy a 10. század első feléből származó bizánci selyemszövet (Gerevich T. nyomán Kádár Zoltán, 1968/134), melyen az esztergomihoz hasonló korongokban szépen kidolgozott elefántok vannak életfával (34. rajz). Fehér M. J. (1972/167) nem tartja kizártnak avar eredetét sem.

34. rajz: Aacheni selyemszövet elefántos medaillonokkal (10. század).
Kádár 1968/135, 2. kép nyomán.

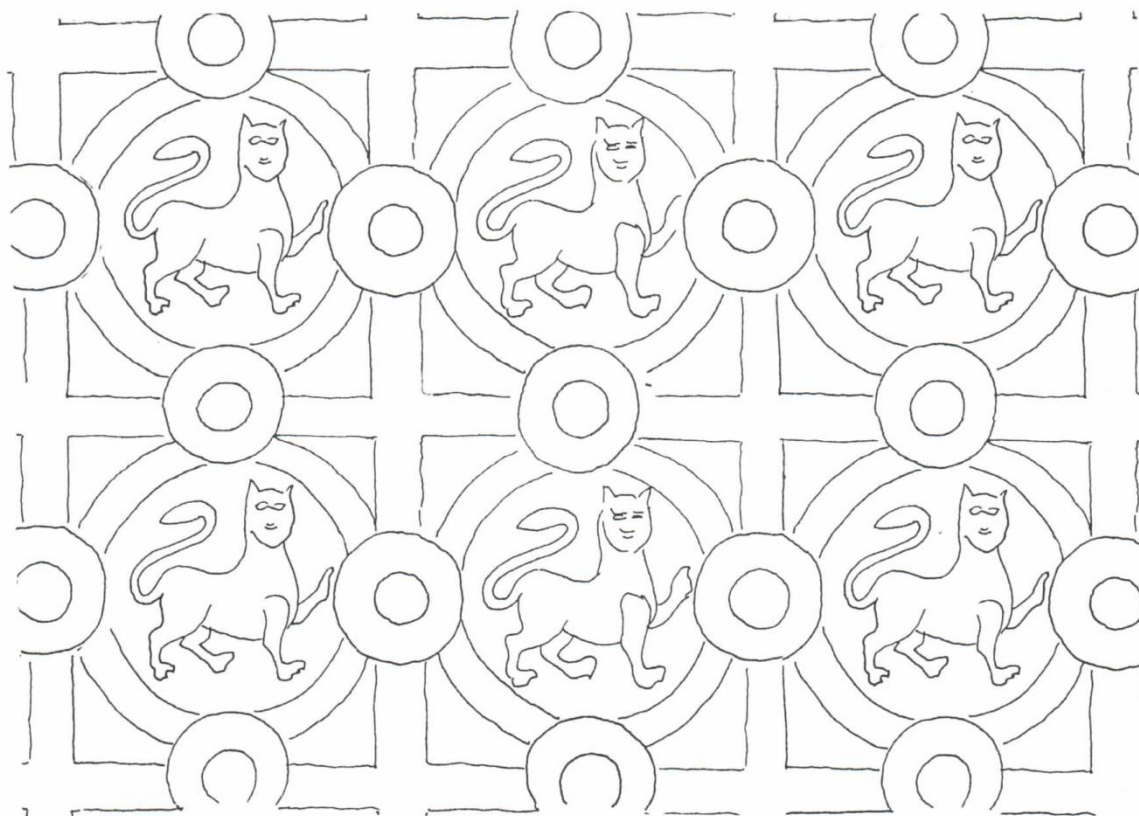
Capella Palatina, Palermo. Ez a palotakápolna a Palazzo Realeban van, földünk egyik legszebb kápolnája (érdemes az interneten megnézni!) – bár az esztergomi is szép lehetett teljesen kifestve... A palotát és benne a kápolnát II. Roger, Szicília normann származású királya (1105-1130) építtette, akinek testvére, Felícia Könyves Kálmán első felesége volt. A kápolna mozaik-oroszlánjai (35. rajz) a „trón” (!) két oldalán helyezkednek el, szemben egymással. Az oroszlánok kidolgozása nagyon leegyszerűsített. Figyelemre méltó, hogy Roger király koronázási palástja rokon a magyarral (Bakay Kornél 2002/270), ami nyilván nem véletlen. Ugyancsak két egymás felé lépő oroszlán van a monrealei dóm királyi trónusa (!) fölött, mozaikon (Kádár Z. 1968/149).

35. rajz: A Capella Palatina oroszlánjai (12. század eleje).
Kádár 1968/150, 10. kép nyomán.

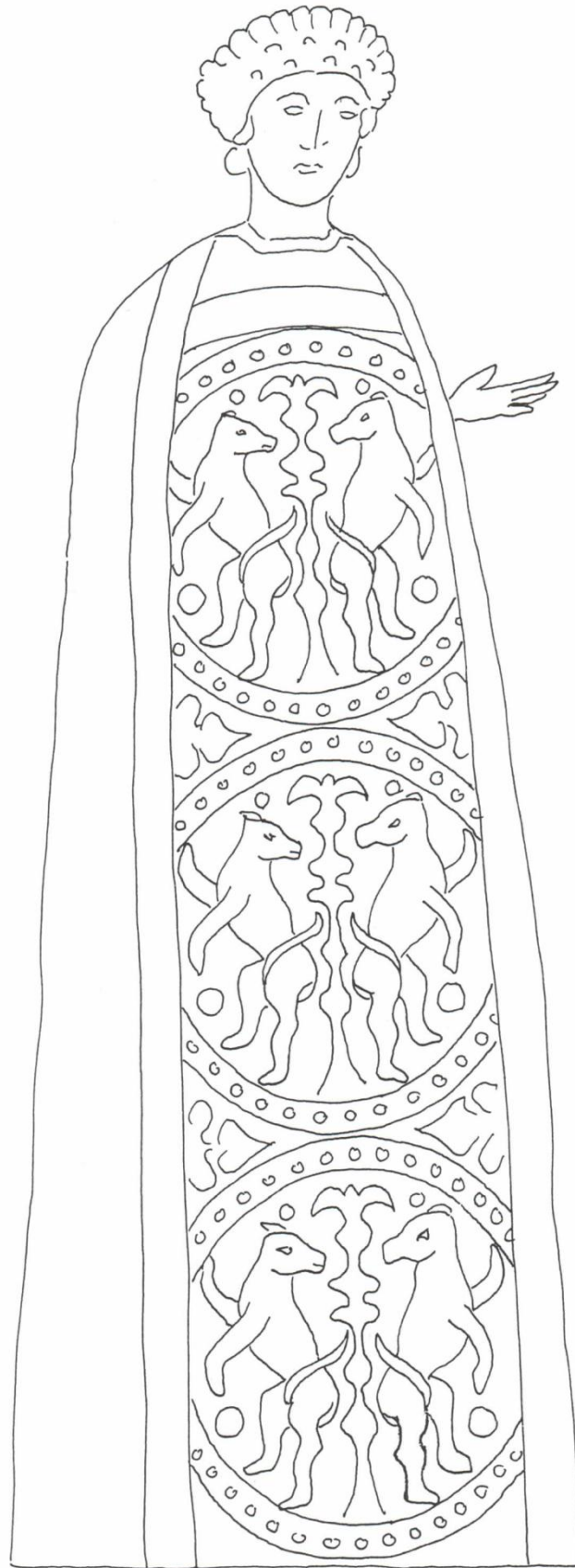
A chartresi dóm és a Capella Palatina oroszlános faliképét tekintve, a királyi rokonságok ellenére (Könyves Kálmán - Felícia, III. Béla - Capet Margit, Imre - Konstancia), továbbá figyelembe véve Entz Géza (1960/6) megállapítását – Deschamps nyomán, – mely szerint a francia és spanyol analógiák elég távol állnak „Esztergomtól”, kétségesnek tűnik egyes kutatók azon véleménye, hogy a magyarok, illetve a királyi udvar nyugati átvételekből nyugati mesterekkel dolgoztattak.

Foligno (Umbria, Olaszország). Santa Maria infra-portas, 13. századi templom. Freskója 6 korongba foglalt oroszlánnal életfa nélkül látható. Az oroszlánok nem vethetők össze az esztergomival (kiképzés, méltóság). Irodalom: Kádár Z. 1968/147, 9. kép (36. rajz).

36. rajz: A folignoi oroszlánok (Santa Maria infra portas, 13. század).
Kádár 1968/147, 9. kép nyomán.

Bojana (Bulgária), Desislava freskó (Kádár Z. 1968/144-145, 7. kép). „Desislava ruháján gyöngysorszerű dísszel ékes (? – Sz. I.) korongokban két-két, egymással háttal álló, de szembefordított fejjel ábrázolt oroszlán jelenik meg, közöttük életfával.” (37. rajz).

37. rajz: A bojanai Desislava-freskó részlete (13. század).
Kádár 1868/145, 7. kép nyomán.

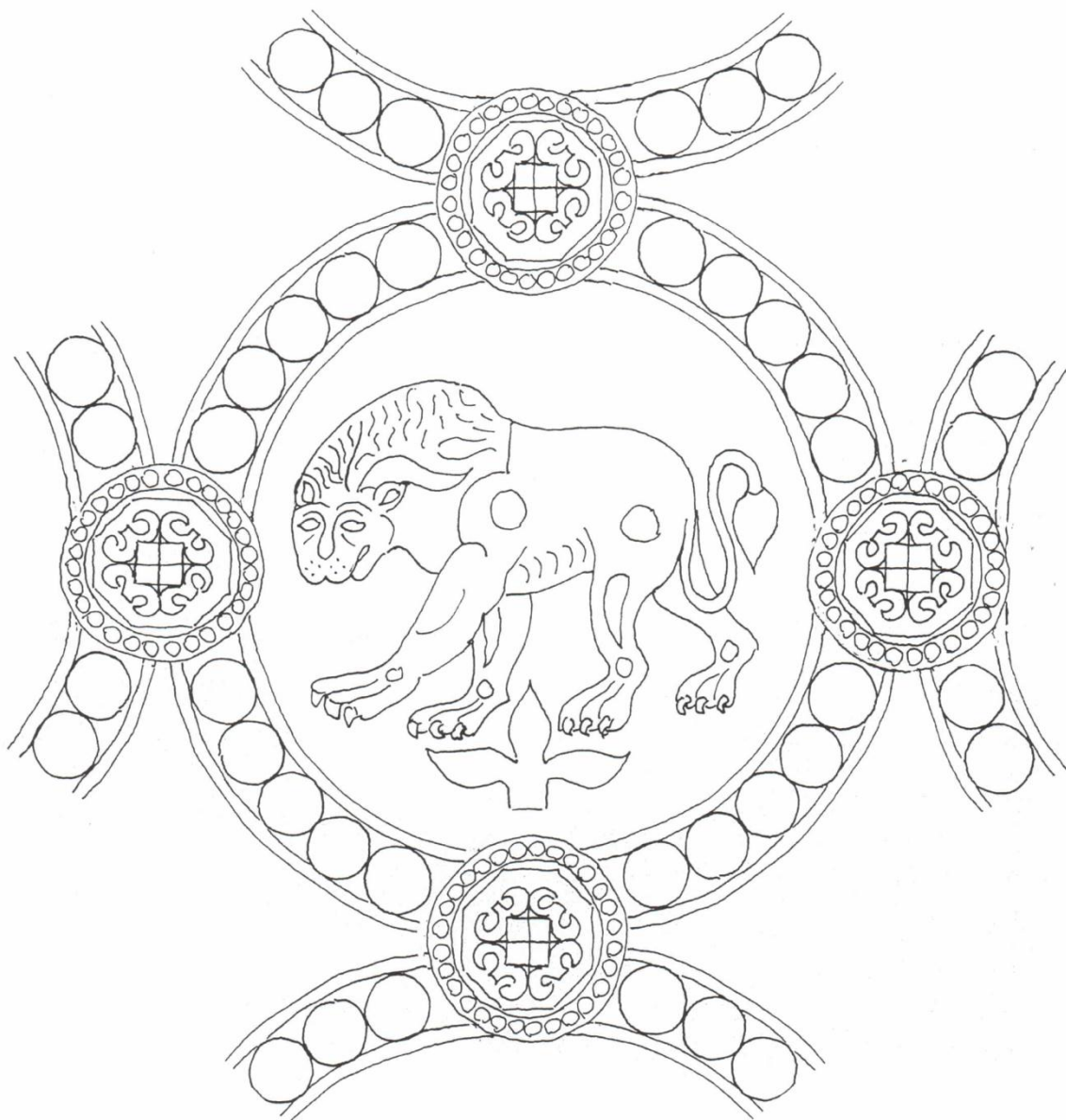
Örmény evangéliumos könyv (13. század). Miniaturáján Leó herceg ruháját „... medaillonokba foglalt, profilba forduló oroszlánok díszítik.” (Tóth M. 1974/48, 130).

Sens-i múzeum (Franciaország, érseki palota) itt is őriznek egy 1000 körül készült szövetet (Siviardus sudarium – szertartásos papi törülköző), melyen korongokban griffek láthatók (Kádár Z. 1968/143, 6. kép), a palmetták egyeznek az esztergomival (38. rajz).

38. rajz: A Sens-i szövet griffes korongjai (1000 körül).
Kádár 1968/143, 6. kép nyomán.

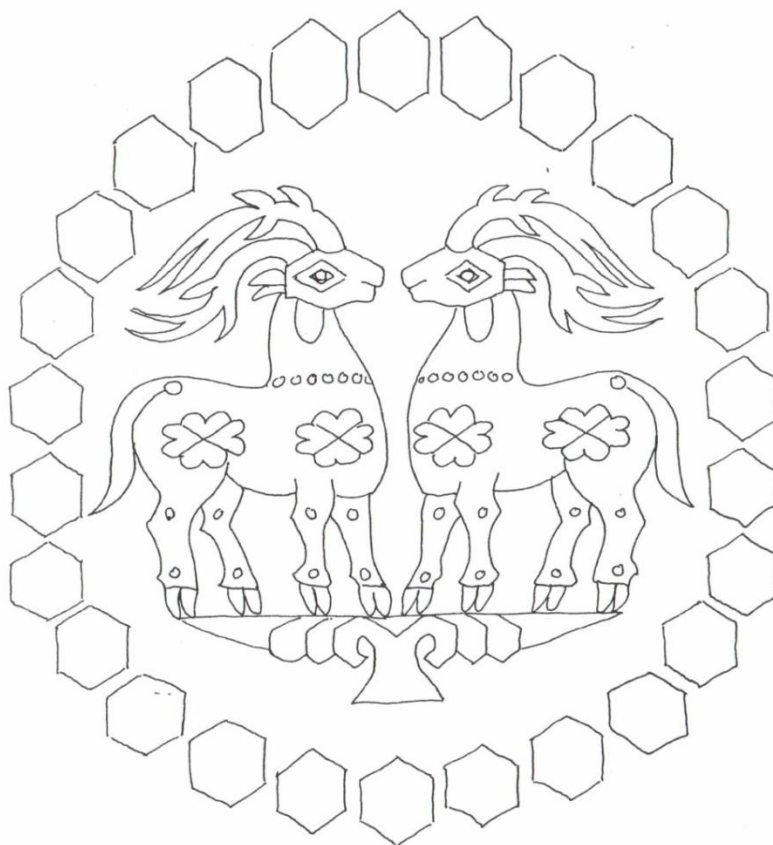
Bizánci selyemszövet. Kádár Zoltán (1968/141-142, 5. kép) ismertet – többek között – egy Riminiből származó, jelenleg a ravennai múzeumban őrzött korabeli oroszlános textilt, melyen „... két gyöngysorral szegélyezett, összekapcsolódott korongokat ...” láthatunk, szembenéző, lépő oroszlánokkal (39. rajz).

39. rajz: Bizánci selyemszövet oroszlánokkal (10. század).
Kádár 1968/141, 5. kép nyomán.

Az auxerre-i (Franciaország) püspök ajándékáról Deschamps nyomán Entz G. (1960/6) tudósít. A püspök székesegyházának olyan szövetet ajándékozott (1100 körül), melyet körökbe foglalt oroszlánok díszítenek.

Szogd selyemminták. Bakay K. (1997/271, 223-225. kép) orosz szerzők nyomán ismertet olyan szogd szövetmintákat, melyeken medaillonokba foglalt jelenetek vannak (szarvasok életfával stb.). Ezek párhuzamba állíthatók az előbb említett francia selyemszövettel és a folignói freskóval. Hasonló szászánida szövetmintákat láthatunk Talbot Rice könyvében (1965, 94., 99. ábrák) és a Jelképtárban (1990/79, 284. ábra) (40., 41. rajz).

40. rajz: Szogd selyemminta szarvasokkal (8. század).
Bakay 1997/271, 224. kép nyomán.

41. rajz: Szászánida szövetminta a 6-7. századból.
Jelképtár, 1990/79, 284. ábra nyomán.

Ismeretes, hogy mind a szászánida, mind a szogd művészet gyakorolta a legnagyobb befolyást a honfoglaló magyarság művészetére (Fodor István, 1996/33), s mint Entz Géza megállapítja, az oroszlanos korongok keleti jellege „... külső és belső gyökerekből táplálkozik ...” és beleilleszkedik a „... sajátos magyar szellemi képbe is.” (Entz G. 1960/7).

10.2. Néhány távolabbi és régebbi hasonlóság

Szászánida ezüstitál oroszlanokkal az Ermitázsból. Gyarmath Jenő közli a képet (1995/105, 82. ábra). Oroszlánra vadászik egy „fejedelem” (42. rajz). Az álló oroszlán oldalán vágások (bordajelek) vannak, első combján csillag (rosetta?) látható és „lángsörényű”. A ló lábai alatt hasonló oroszlán fekszik. Ugyanezek az oroszlanok láthatók a 84. ábrán is, továbbá Bálint Csanádnál (2004) a 159. oldalon a 3. edényen. „Ugyanez” az edény (korsó) szemurvval is létezik (Talbot Rice 1965/174, 160. ábra, továbbá Bálint Cs. 2004/152, 2. kép).

42. rajz: Szászánida ezüstitál oroszlanokkal (6-7. század).
Gyarmath 1995/105, 82. ábra nyomán.

Szászánida ezüstitál oroszlánnal, 5-6. század, Leningrád, Ermitázs. Szolikamsz környékéről (Klimova) származik, ennek is van bizánci textil párhuzama (Kádár Z. 1968/138, 3. kép). (43. rajz).

43. rajz: Szászánida ezüstitál oroszlánnal (5-6. század).
Kádár 1968/138, 3. kép nyomán.

Az St. Maurice-d'Agaune-i apátság (Svájc) rekeszzománcos aranykancsója (Fehér M. J. 1972/135-173) dúslombú tulipános életfával, amit két álló oroszlán fog közre (44. rajz). Fehér M. J. Alföldi András nyomán ismerteti a kincset. Fehér M. J. szerint ez az ötvösremek az avar kagáné lehetett (mint jogar – csak átalakították), amit a perzsa II. Huszrau uralkodótól kaphatott, s amely része lehetett annak a 15 társzekérnyi (=négyökrös szekér) kincsnek, amelyet 795-796 telén Nagy Károly szövetséges csapatai raboltak el a kagáni székhelyről. Ezt a feltételezést László Gyula (1970/77) és Bóna István is (1973/152) elfogadták. Bálint Csanád e kincs tárgyalásánál nem említi a lehetséges avar tulajdonlást, pedig ha van valóságalapja ezen említett óriási

mennyiségű kincs meglétének, akkor mégsem lehetett annyira „egyedüli” és „egyetlen” a nagyszentmiklósi kincs (2004/569-571).

44. rajz: A St. Maurice d' Agaune-i szászánida stílusú korsó (6-7. század).
Fehér M. 1972, 19. tábla nyomán.

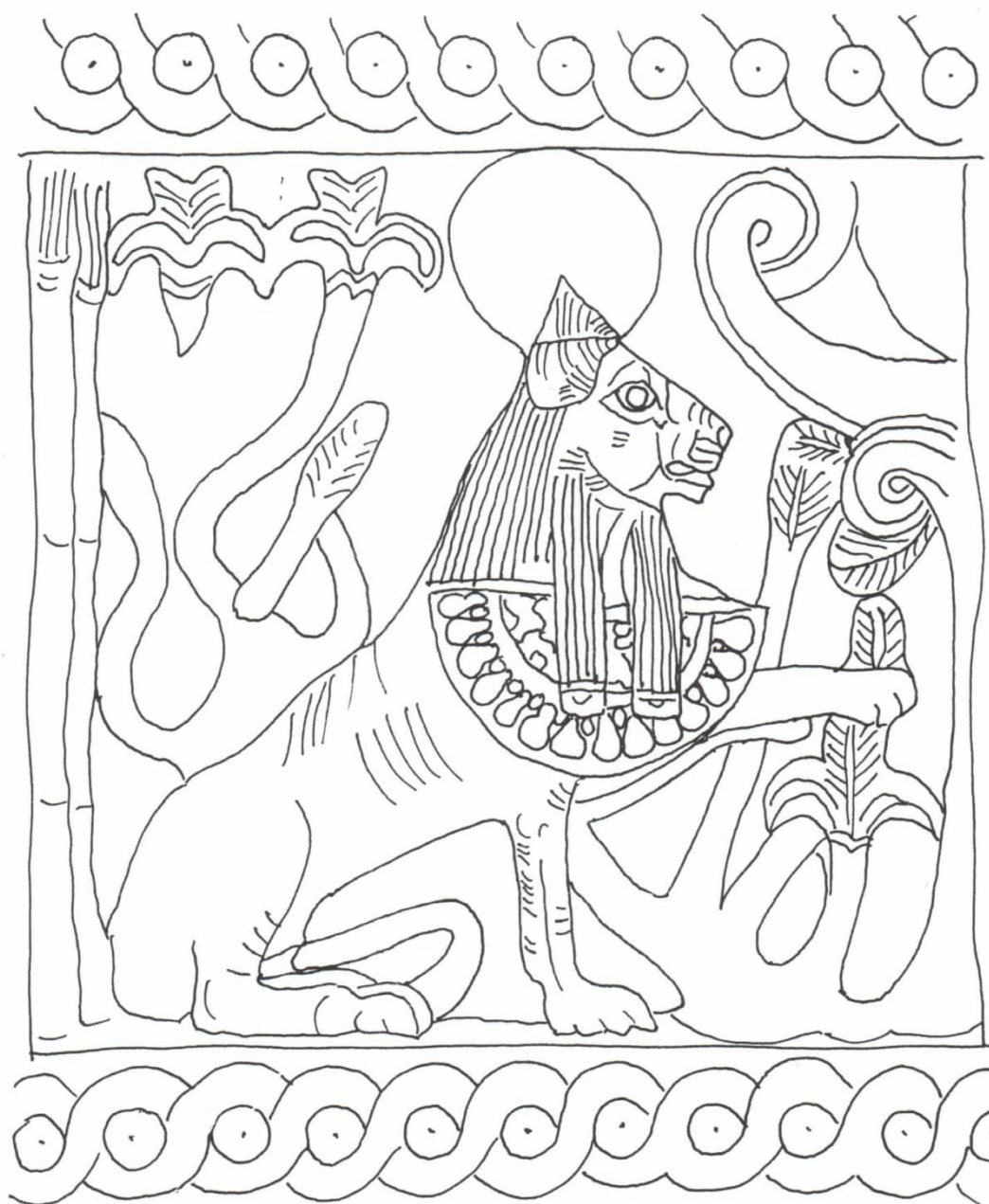
Oroszlán életfával a kelermeszi szkíta tükör (Kr. e. 7. század) hátoldalán (Brasinszkij 1985/85, 78. kép) (45. rajz).

45. rajz: Oroszlán életfával a kelermeszi szkíta tükör (Kr. e. 7. század) hátlapjáról.
Brasinszkij 1985/85, 78. kép nyomán.

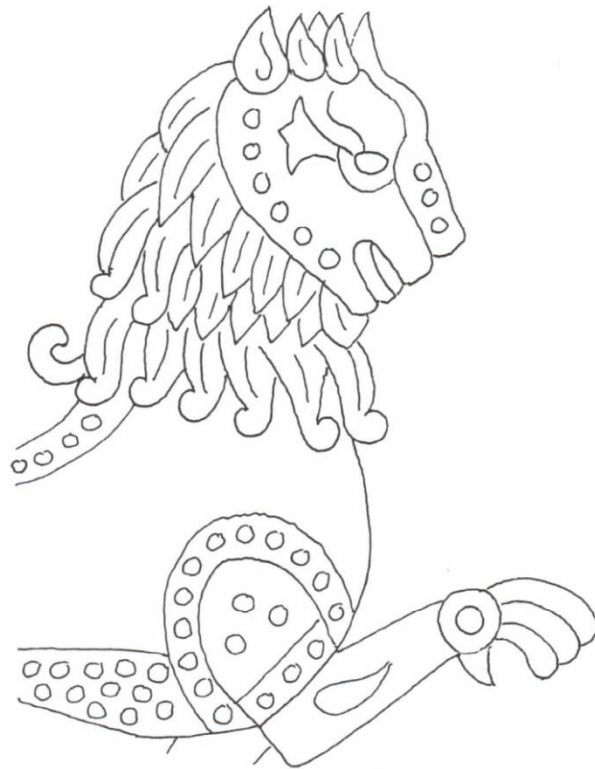
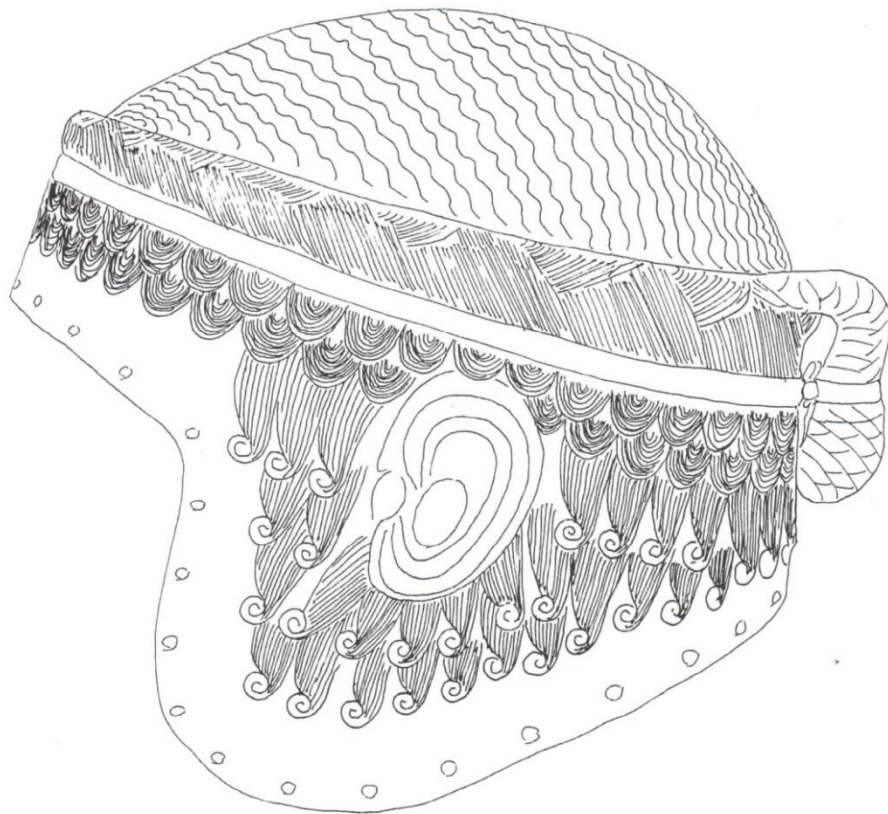
Ziwiyei mellédísz (Kr. e. 7. század). Götz László említi Ghirshmanra hivatkozva, hogy a ziwiyei szkíta-urartui kincslelet arany mellédíszének szárnyas oroszlánja farán kozmikus csillagjegy látható (a magyar kiadásban és egyéb képeken sajnos nem kivehető).

Újasszír áttört elefántcsont tábla, ahol oroszlán látható életfával és „szarv” motívummal (Lloyd 1961/218, 176. ábra) (46. rajz).

46. rajz: Oroszlán életfával. Újasszír elefántcsont-faragás (Kr. e. 900-600 körül).
Lloyd 1961/218, 176. kép nyomán.

Meszkalamdug sisakja az Ur-i királyi temetőből (Kr. e. 2600-2400) (Roaf 1998/93). Az úgynevezett „lángsörény” (47. rajz) a szuméroktól indult ki, majd egész Mezopotámiában és környékén elterjedt. Ilyen szakállal ábrázolták az akkád Szargont, a babilóniai Hammurapit, a perzsa Dareioszt is. A nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszóján az „égi vadász” haja ilyen, vagy a 21. számú csésze griffjének sörénye. Az esztergomi oroszlánok sörényében is van néhány ilyen „tincs”, de megtalálható a felsőörsi prépostsági templom kapuzatának oroszlánjain is.

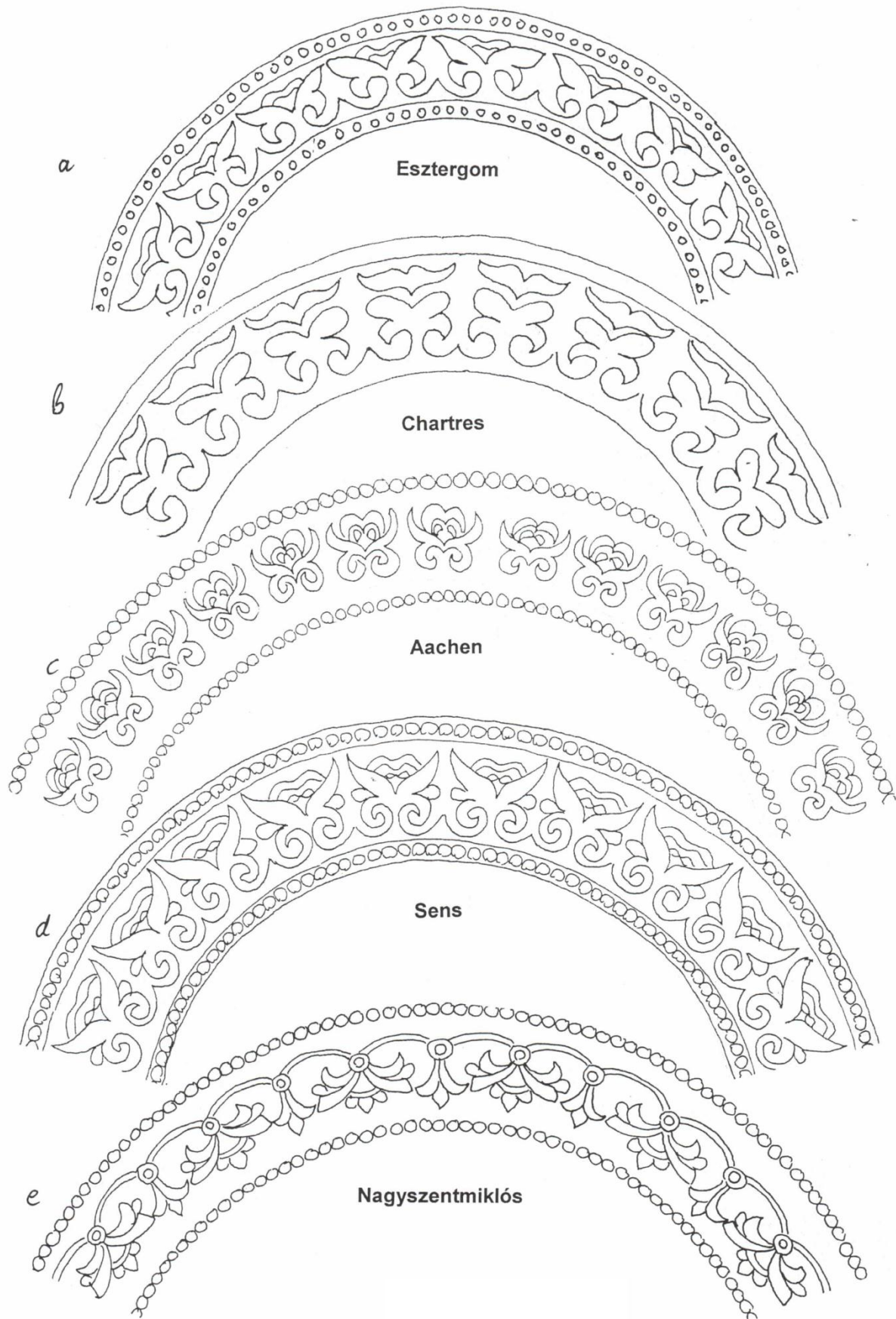

47. rajz: Meskalamdug elektron-sisakja (felül) az Ur-i királysírokból
(Kr. e. 2600-2400). Roaf 1998/93 nyomán.

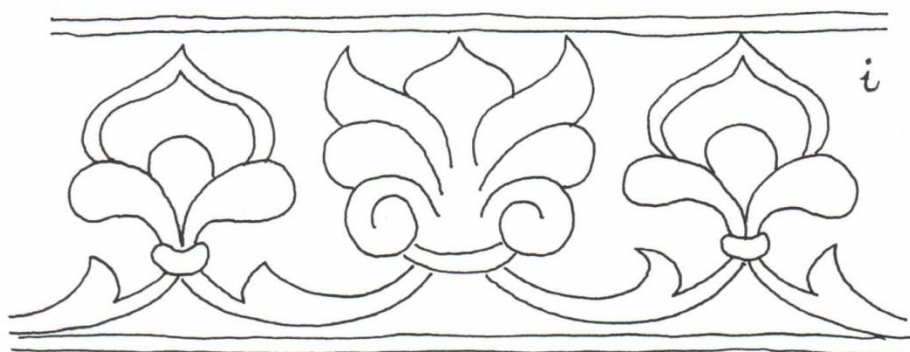
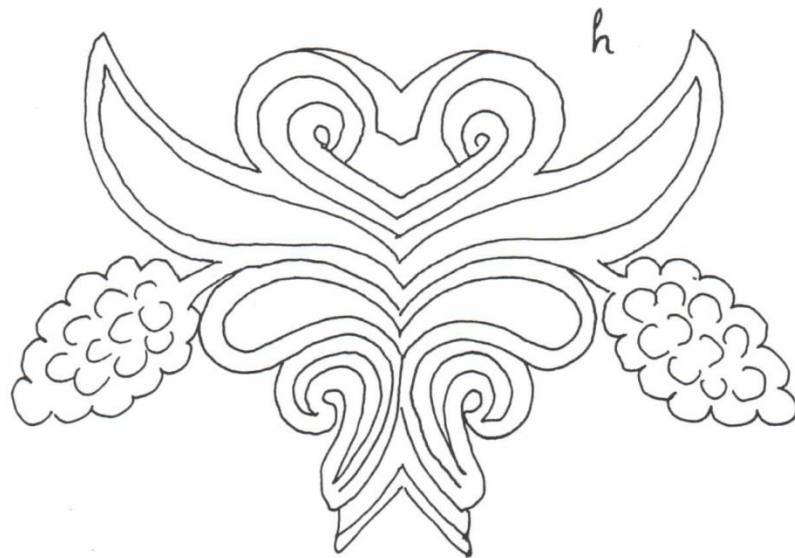
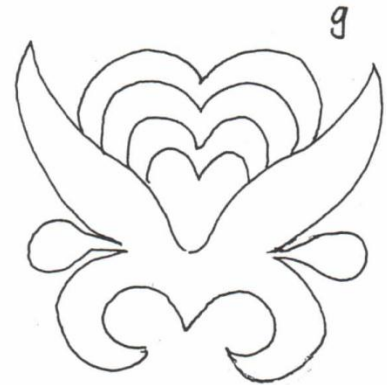
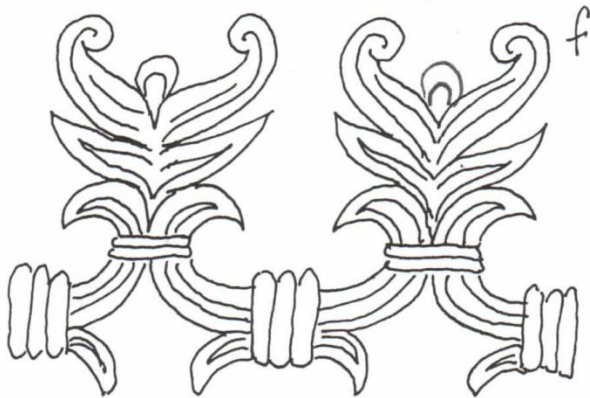
A „bikafejes” palmettás keret jellegzetes, nyomon követhető motívum. Huszka J. a „csokorpálma”- alakok közé sorolja (80-81. old.), Érdy M. palmettás tulipánnak nevezi (2010/ 166-169).

A 48. rajzon látható palmetták származása:

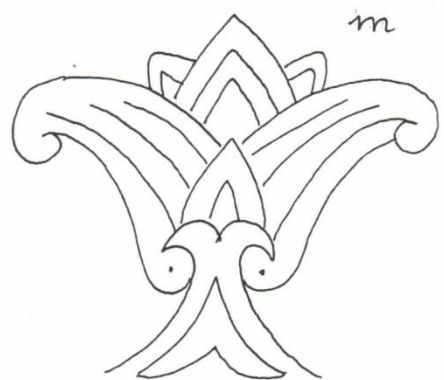
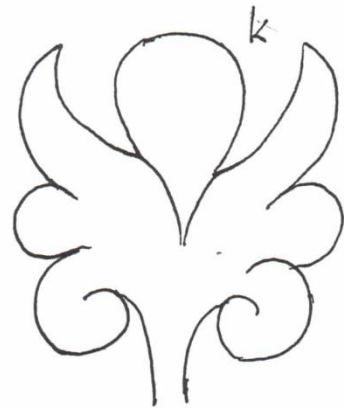
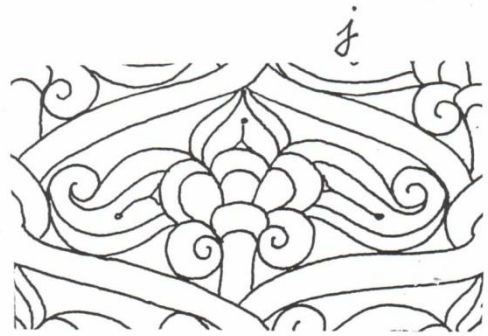
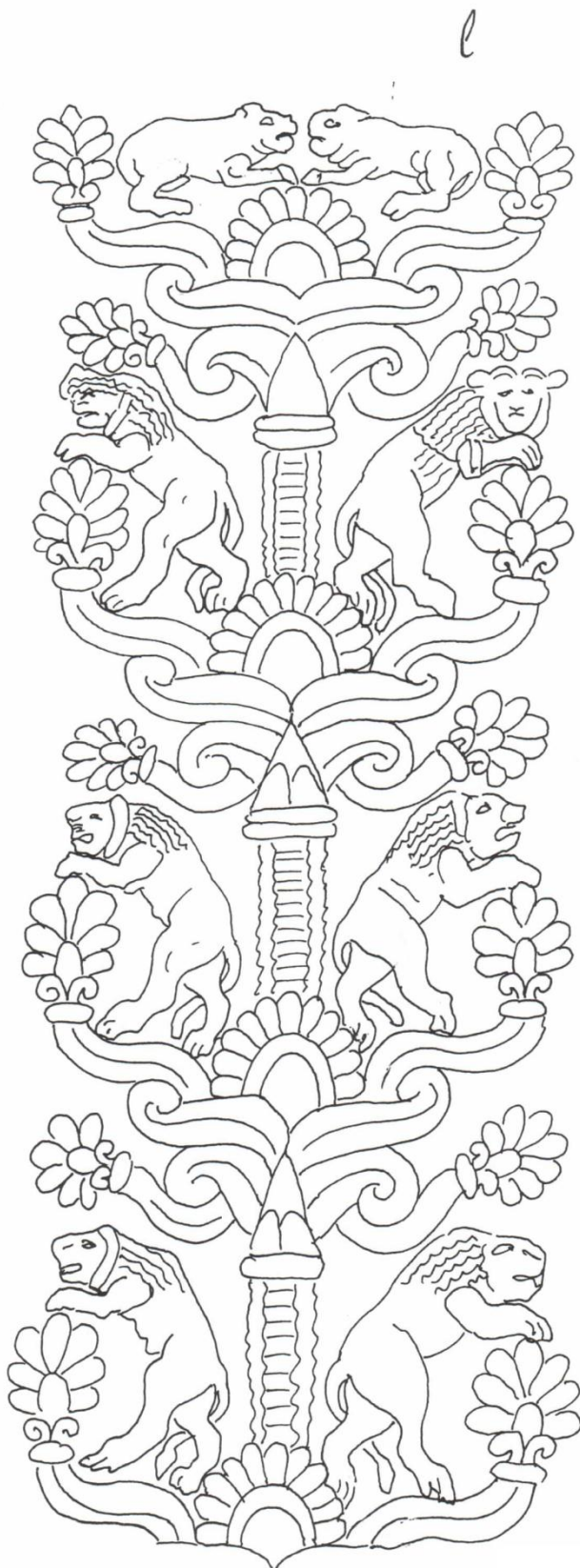
- a.) esztergomi
- b.) chartresi
- c.) aacheni
- d.) sensi
- e.) nagyszentmiklósi 7. számú korsóé
- f.) a 11. századi veszprémi székesegyház párkánytöredéke (Érdy M. 2010/166, 8/3. kép)
- g.) szászánida „mustrájú” bizánci selyemszövet (Huszka J. 81. old. 144/3. ábra)
- h.) kaukázusi istenfárol (Huszka J. 81. old. 144/2. ábra)
- i.) ezüstedény kiterített dísze az Ermitázsból (Huszka J. 80. old. 143/2. ábra; László Gyula is közli: 1967/131, s a tarsolylemezek palmettaival kapcsolatban mondja a 129. oldalon: „az iráni-perzsa jellegű művészetünk mestereit a kabarok közt kell keresnünk, akik a mohamedán Horezmből hozták magukkal művészetüket.”)
- j.) a galgóczi tarsolylemez palmettája
- k.) „őscseremis” tarsolylemezről (Fodor I. szerk. 1996/34)
- l.) arany övlemez oroszánokkal Ziwiyéből (Ghirshmann, 1985, IX. tábla).
- m.) khorezmi faoszlopon (Érdy M. 2010/168, 8/6. kép), tulipán motívum, 18-19. század, Érdy összeveti a következővel!
- n.) honfoglalás-kori karperecen (Tiszaeszlár-Bashalom) (Fodor I. 1996/189, 10. kép nyomán, itt „palmettacsokor”)

48/a-e. rajz: A medaillonokat keretező palmetták változatai és párhuzamai.

48/f-i. rajz: A medaillonokat keretező palmetták változatai és párhuzamai.

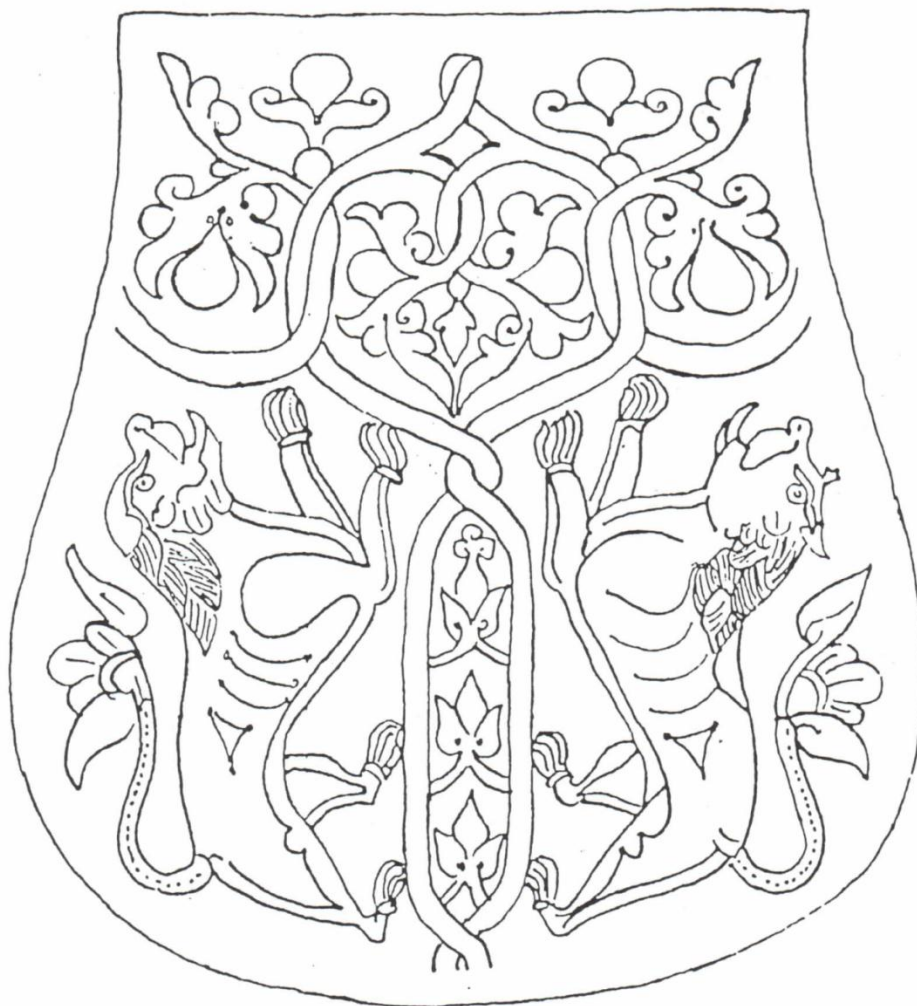

48/j-n. rajz: A medaillonokat keretező palmetták változatai és párhuzamai.

10.3. Magyar kapcsolatok

A középkori Magyarországon – ugyanúgy, mint a korabeli Európában – ismertek voltak az oroszlán-szimbólumok. Címerállatok voltak (Ajtony, Ond, Előd, Töhötöm, Gyula) s megtalálhatók a román-kori templomépítészetben is. Sajnos nálunk sokkal több emlék, templom pusztult el, mint Nyugat-Európában. Az alábbiakban bemutatok néhány fontosabb oroszlános vagy párducos életfát (van, ahol kereszt van az életfa helyén).

Tarsolyleme (49. rajz) egy Volga-vidéki őscseremis szírből. Magyar készítménynek tartják (Fodor I. szerk. 1996/34). Kádár Zoltán szerint (1968/137) itt is érződik „... a perzsa művészet szellemét folytató arab textilek ...” hatása. Idézi Erdélyi Istvánt, aki e leletet publikálta: „... gyökerében mezopotámiai jellegű ábrázoláshoz hasonló jelenet látható az athéni Bizánci Múzeumban őrzött IX. századi márványdomborművön.”

49. rajz: Őscseremis szírből előkerült tarsolyleme, feltehetően még etelközi magyar ötvös munkája a 9. század közepén. Fodor 1996/34 nyomán.

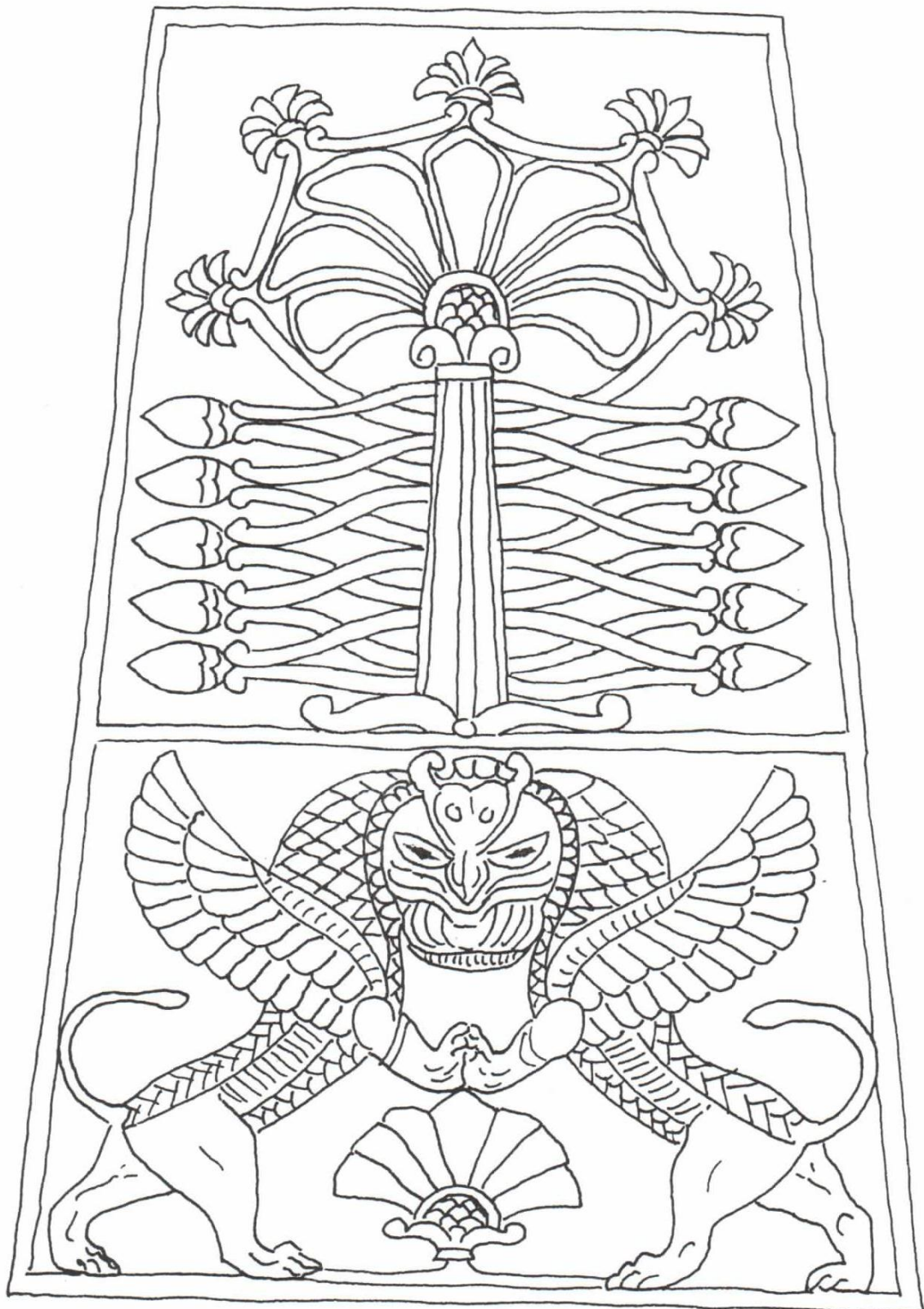
A királyi jogar kristálygömbjében oroszlán látható.

A magyar Szent Korona (mint korábban írtam) Szent Péter apostol zománcképén a trónus két oldalán két szemben álló, felemelt lábú oroszlán látható. (56. rajz). Elhelyezésük hasonló a Capella Palatina oroszlánjainak elhelyezésével.

A koronázási palást gallérjának bélésére oroszlános korongokat hímeztek, egy-egy korongban négy egyfejű oroszlán látható életfával, tomporukon csillaggal. (50. rajz). Bakay Kornél (2002/265) a korongokat összekapcsoló félholdak alapján feltételezi, hogy a 10-11. századi arab-iszlám művészet termékével van dolgunk. Két egyfejű oroszlán (51. rajz) látható a szkíta ziiyiyei aranylemezen (Ghirshman 1985, VIII. tábla). Ugyancsak két egyfejű oroszlán látható egy viking-kori (12. század) keresztelőkúton a koppenhágai Történeti Múzeumban (Bérczi Sz. 1995) (52. rajz)

50. rajz: A koronázási palást egyfejű oroszlánjai.
Gyarmath 1995/106, 88. ábra nyomán.

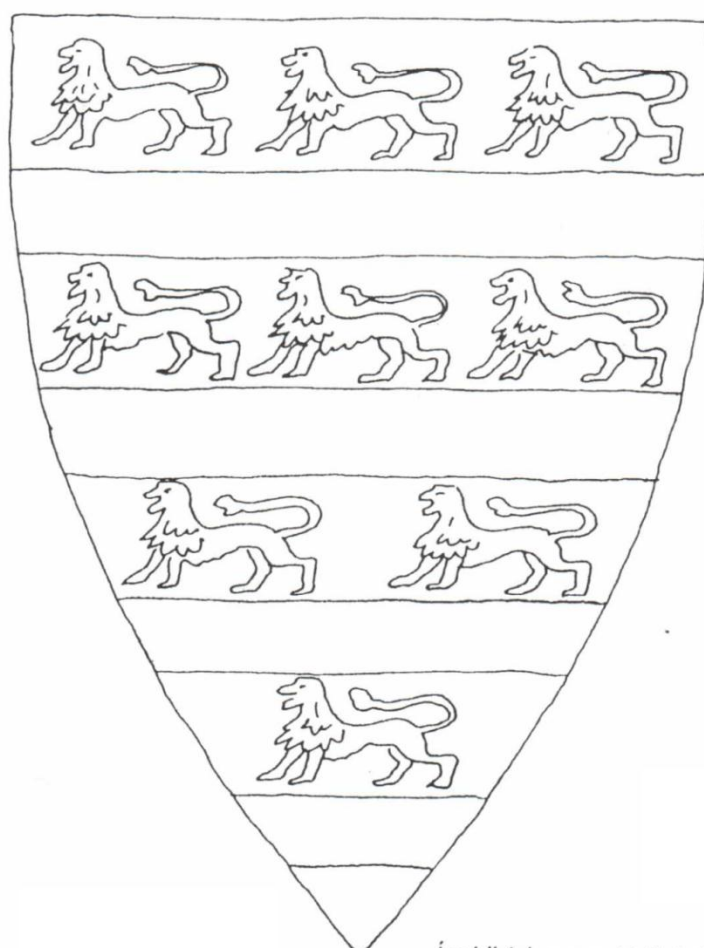

51. rajz: Egyfejű oroszlánok a ziwiyei aranylemezen (Kr. e. 7. század). Ghirshman 1985, VIII. tábla nyomán.

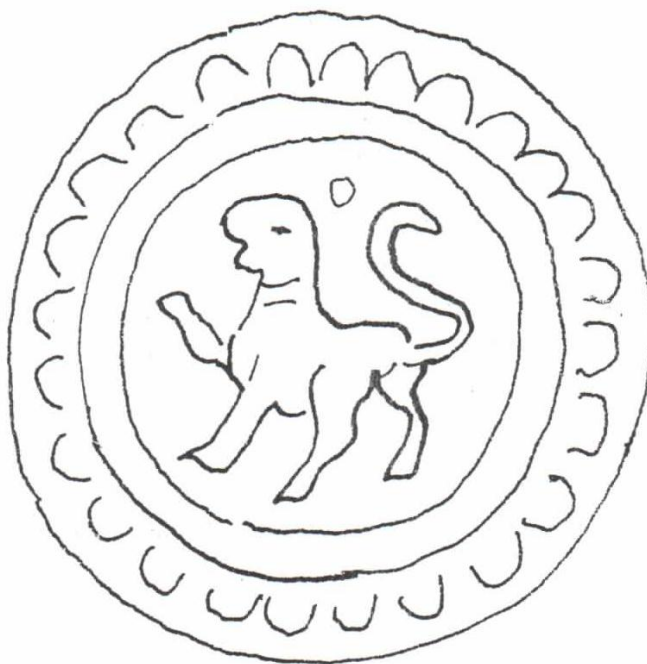
52. rajz: Egyfejű oroszlánok egy viking-kori (12. század) keresztelőkúton.
Bérczi 1995 nyomán.

Pecsétek, érmék. Imre király 1202. évi arany pecsétjének hátoldalán négy sávban 9 oroszlán lépdél (Bakay K. 2002/287, 88. kép) (53. rajz). II. Endre (1205-1235) dénárján medaillonba foglalt oroszlán látható az esztergomihoz hasonló testtartással (Érdy M. 2010/166, 8/2. kép) (54. rajz).

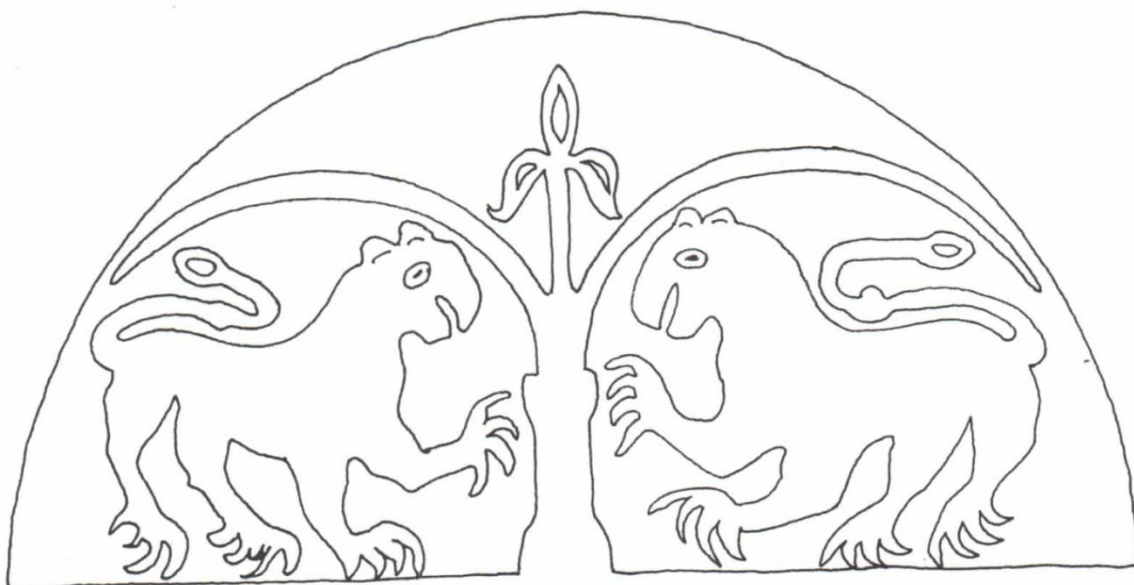
Árpádházi magyar királyi címer Imre király korából
(Imre III Béla idősebbik fia volt és IV. Béla nagybátyja).

53. rajz: Imre király pecsétje 9 oroszlánnal (1202). Bakay 2002/287, 88. kép nyomán.

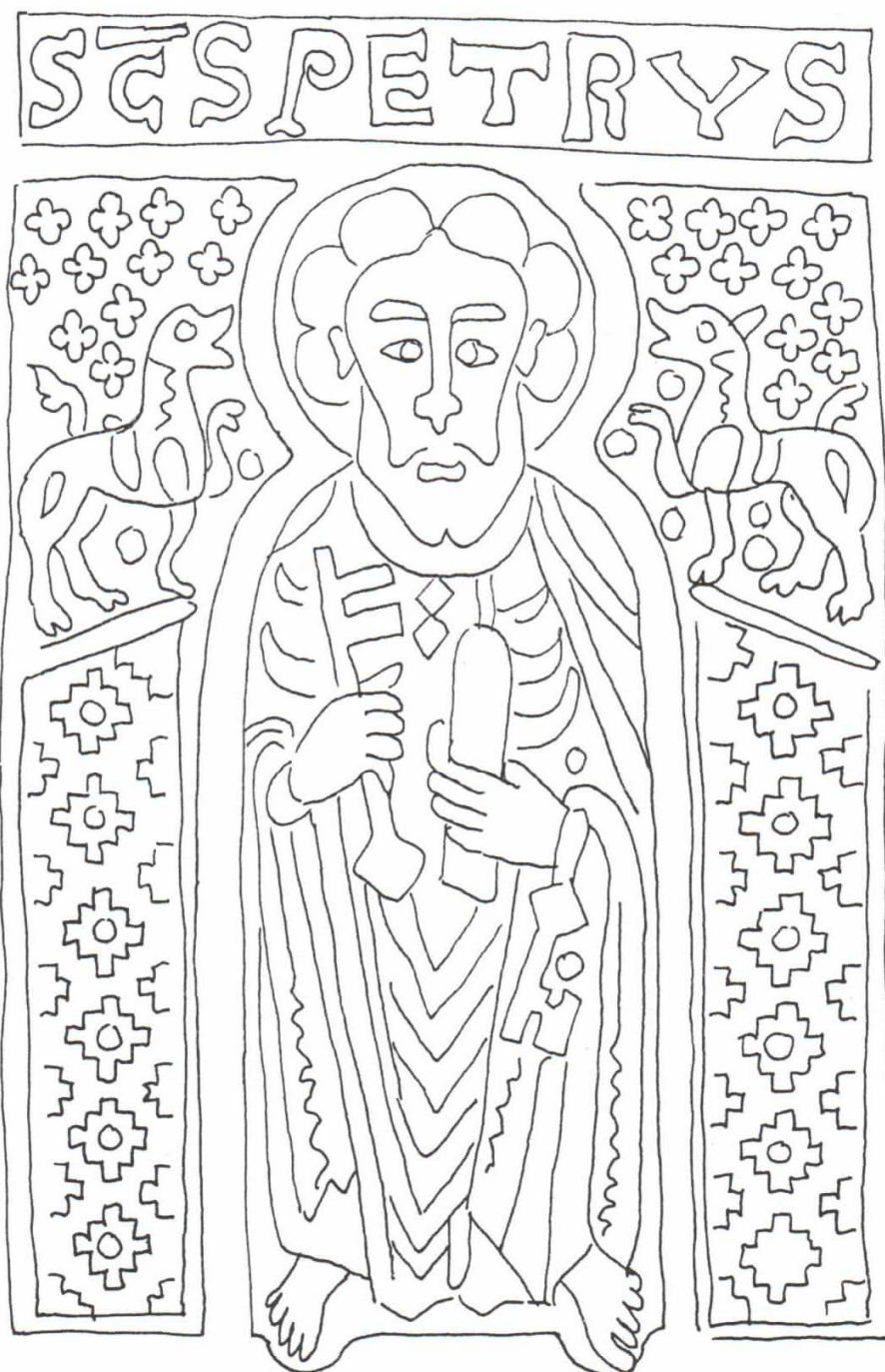
54. rajz: II. Endre (1205-1235) dénárja oroszlánnal. Érdy 2010/166, 8/2. kép nyomán.

Templomi kőfaragványok: Sárospataki Múzeum (oroszlános kapuív töredék), Szentgyörgyhegy (kőfaragvány-töredék, Keszthelyi Múzeum), Domonkosfa (oromzat-dombormű, Szlovénia), Vízakna, református templom kapujának domborműve (55. rajz), Zalaháshágy oromzati dombormű, veszprémi székesegyház, 11. század, párkánytöredék.

55. rajz: A román kori vízaknai (13. század), református templom kapujának domborműve.

Palóc széktábla, Jelképtár, 165. old. 673. kép: „oroszlán ősök” (28. rajz), az életfa kapcsán már idéztük, a Jelképtár az oroszlán „nap-szemét” emeli ki, az oroszlán nap-szimbólum volta miatt. Mint ott már szó volt róla, az életfák elhelyezkedésének is van mondanivalója.

56. rajz: Szent Péter apostol zománcképe a magyar Szent Koronán oroszlánokkal.
(Csomor 1996/368 nyomán).

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet fejezem ki Bérczi Szaniszlónak a szakmai tanácsokért és rajzokért, valamint Szabó Sóki Lászlónak és feleségének, Szili Juditnak az anyag számítógépre viteléért.

Budapest, 2012. júniusában.

IRODALOMJEGYZÉK

- **Bakay Kornél (1995).** Tudatlanság, történelemhamisítás vagy nemzetgyalázás? (Bereményi Géza, Levédia. Irodalmi forgatókönyv. Eurofilm). Havi Magyar Fórum, III. évf., 7. szám, 74-81. o.
- **Bakay Kornél (1997):** Őstörténetünk régészeti forrásai, I. Miskolci Bölcsész Egyesület.
- **Bakay Kornél (2002):** Az Árpádok országa. Respenna Bt. (Benne: Hogyan lettünk finnugorok? 97-200.o.)
- **Bakay Kornél (2005):** Őstörténetünk régészeti forrásai, III. László Gyula Tört. és Kult. Egy., Bp.
- **Baktay Ervin (1942, 1989):** A csillagfejtés könyve. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- **Bálint Csanád (2004):** A nagyszentmiklósi kincs. Balassi Kiadó
- **Bálint Csanád (2011):** Kik voltak az avarok? Rubikon 11, XXII. évf., 225. sz. 4-21. o.
- **Benedek Elek (1987):** Magyar mese- és mondavilág I. Könyvértékesítő Vállalat – Móra Kiadó.
- **Benedek Elek (1988):** Magyar mese- és mondavilág II. Könyvértékesítő Vállalat – Móra Kiadó.
- **Benedek Elek (1989):** Magyar mese- és mondavilág III. Téka – Móra Kiadó.
- **Bérczi Szaniszló (1995):** Viking kifestő. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete – UNICONSTANT.
- **Bérczi Szaniszló (1997):** Iráni kifestő. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete – UNICONSTANT.
- **Bérczi Szaniszló (2003):** Közép-ázsiai művészet. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete – UNICONSTANT.
- **Bérczi Szaniszló (2006):** Mezopotámiai művészetek. Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete – UNICONSTANT.
- **Bóna István (1973):** Nagy Károly nyomdokain. in: Évezredek hétköznapijai. Szombathy Viktor szerk., 141-163. o.
- **Bongard-Levin, G. M. – Grantovszkij, E. A. (1981):** Szkíthiától Indiáig. Gondolat Kiadó.
- **Boros János – Rapcsányi László (1975):** Vendégségben őseinknél. Gondolat Kiadó.
- **Brasinszkij, I. B. (1985):** Szkíta kincsek nyomában. Helikon Kiadó.
- **Csomor Lajos (1996):** Őfelsége a Magyar Szent Korona. Kiadó: V. Hunyadi László.
- **Dercsényi Dezső (1963):** Az esztergomi várkapolna. Múzeumi Füzetek, Esztergom.

- **Dienes István (1970):** A honfoglalás kora. Magyar Művészettörténet 1. MRT-Minerva.
- **Diószegi Vilmos (1973):** A pogány magyarok hitvilága. Akadémiai Kiadó.
- **Dorozsmai Imre (1995):** A magyarság útja Perzsiától Pannóniáig. Magyar Adorján Baráti Kör.
- **Dúcz László (1993):** A közöttünk élő turulmadár. Antológia Kiadó.
- **Dümmerth Dezső (1986):** Álmos az áldozat. Panoráma Kiadó.
- **Entz Géza (1960):** Az esztergomi királyi kápolna oroszlanos festménye. Annales Strigonienses 5-10. o.
- **Érdy Miklós dr. (1974):** A sumír, ural-altaji, magyar rokonság kutatásának története. Gilgamesh, New York.
- **Érdy Miklós (2010):** A magyarság keleti eredete és hun kapcsolata. Kairosz Kiadó.
- **Fehér Mátyás Jenő (1968):** Középkori magyar inkvizíció. Transsylvania Kiadó.
- **Fehér Mátyás Jenő (1972):** Az avar kincsek nyomában. Magyar Történelmi Szemle Kiadó, Buenos Aires.
- **Fehér Mátyás Jenő (2004):** Besenyő őstörténet. Kárpáti Ház.
- **Fodor István szerk. (1996):** A honfoglaló magyarság. Magyar-Nemzeti Múzeum.
- **Fodor István – Kulcsár Valéria szerk. (2009):** Szkíta aranykincsek. Kiállítás a Magyar Nemzeti Múzeumban. OKM.
- **Forrai Sándor (1994):** Az ősi magyar rovásírás az ókortól napjainkig. Antológia Kiadó.
- **Ghirshman, R. (1985):** Az ókori Irán. Gondolat.
- **Götz László (1994):** Keleten kél a nap. Püski Kiadó.
- **Götz Miklós dr. – Szili István (1993):** Götz Lászlóról és magyar őstörténeti munkásságáról. Hunnia 44. 50-51. o.
- **Gyarmath Jenő (1995):** Mezopotámiai emlékek Magyarországon. Szerzői kiadás.
- **Győrffy György (1983):** István király és műve. Gondolat Kiadó.
- **Győrffy György (1993):** Krónikáink és a magyar őstörténet. Balassa Kiadó.
- **Harkai István (1994):** Árgyélus nyomában. In: Pap Gábor szerk., Csodakút, Pontifex Kiadó. 159-164. o.
- **Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadam György (1990):** Jelképtár. Helikon Kiadó.
- **Horváth Izabella (1992):** A griffek útja Belső-Ázsiától a Kárpátokig. Folklor és Ethnográfia sorozat No: 66, Kossuth L. Tudományegyetem, Debrecen.
- **Huszka József (1930, 1994):** A magyar turáni ornamentika története. Nyers Csaba magánkiadása. Reprint.

- **JELKÉPTÁR**, lásd: Hoppál és társai.
- **Jankovics Marcell (1991)**: A fa mitológiája. Szerző kiadása.
- **Jankovics Marcell (1994)**: A népmesék és a csillagos ég. In: Pap Gábor szerk., Csodakút. Pontifex Kiadó. 57-124. o.
- **Jankovics Marcell (1996)**: A Nap könyve. Csokonai Kiadó.
- **Kádár Zoltán (1968)**: Az esztergomi oroszlanos freskók eredetéről. Komárom Megyei Múzeumok Közleményei 1., 133-154. o.
- **Kiszely István (2000)**: A magyarok eredete és ősi kultúrája. Püski.
- **Kiszely István (2009)**: Mérgező kötetek. Magyar Demokrata XIII/21. 50-51. o.
- **Kiszely István (2010)**: Emese álma. Magyar Demokrata XIV/19. 35. o.
- **Kiszely István (2010)**: Mérgezett történelem. Magyar Demokrata XIV/48. 48-49.o.
- **Klima, Josef (1983)**: Mezopotámia. Gondolat Kiadó.
- **Komoróczy Géza – Rákos Sándor (1974)**: Gilgames – Agyagtáblák üzenete. Európa Könyvkiadó.
- **Komoróczy Géza (1983)**: „Fénylő ölednek édes örömében...” A sumer irodalom kistükré. Európa Könyvkiadó.
- **László Gyula (1944)**: A honfoglaló magyar nép élete. Magyar Élet Kiadó. (Püski Sándor!)
- **László Gyula (1967)**: Hunor és Magyar nyomában. Gondolat Kiadó.
- **László Gyula (1970)**: A népvándorlaskor művészete Magyarországon. Corvina Kiadó.
- **László Gyula (1974)**: Vértesszőlőstől Pusztaszerig. Gondolat Kiadó.
- **László Gyula – Rácz István (1977)**: A nagyszentmiklósi kincs. Corvina Kiadó.
- **László Gyula (1990)**: Őseinkről. Gondolat Kiadó.
- **Lloyd, Seton (1961)**: The art of the Ancient Near East. Thames and Hudson.
- **Magyar népköltészet III. (1955)**. Népmesék. Szerk. Ortutay Gyula. Szépirodalmi Kiadó.
- **Makay László (1994)**: Fehérlófia. In: Pap Gábor szerk.: Csodakút. Pontifex Kiadó. 125-134. o.
- **Marác László (2008)**: A finnugor elmélet tarthatatlansága nyelvészeti szempontból. In: Magyarságtudományi tanulmányok, szerk.: Botos László. Hun-idea, 497-506. o.
- **Marcantonio, Angela (2007)**: A finnugor elmélet végnapjai. Magyar Demokrata, XI/12. 30-31. o.
- **Mese a lótuszvirágról. Indiai mesék (1980)**. Válogatta és fordította Schäfferné Földvári Ilona. Móra Kiadó.
- **Ortutay Gyula szerk. (1955)**. Lásd: Magyar népköltészet.

- **Paál Zoltán (1998):** Arvisura-igazszólás. Püski Kiadó.
- **Pap Gábor szerk. (1994):** Csodakút. Pontifex Kiadó.
- **Postgate, Nicholas (1977):** Az első birodalmak. Helikon Kiadó.
- **Rákos Sándor.** Lásd: Komoróczy Géza.
- **Roaf, Michael (1998):** A mezopotámiai világ atlasza. Helikon – Magyar Könyvklub.
- **Sándor József László (2005):** Hadak útján. A hunok nagy történelme. Sándor Könyvkiadó, Székelyudvarhely.
- **Sipos János (2010):** A siratótól a hősmelódiáig. Milyen eredetűek a magyar népzene honfoglalás kori rétegei? Magyar Nemzet Magazin, dec. 18. 36. o.
- **Szili István (1977):** A finnugor őstörténetírás hiányosságairól. Kézirat (100 példányban), 71 oldal.
- **Szili István (1995):** A finnugor családfa gyökerei. Nyelvészeti paleontológia. Hunnia. VII./70, 39-42. o.
- **Szili István (1998):** Arvisura – igazszólás. Magyar Demokrata 2. évf. 19. sz. 51.o.
- **Szili István (1999):** Kiknek még fáj három dolog... A felvilágosult dalszövegíró esete a hunokkal. Magyar Demokrata. 3. évf. 28. sz. 22-24. o.
- **Talbot Rice, T. (1965):** Ancient Arts of Central Asia. Thames and Hudson, London.
- **Tóth Melinda (1974):** Árpád-kori falfestészet. Akadémiai Kiadó.
- **Tóth Tibor (1975):** Nyilatkozata. In: Boros J. – Rapcsányi L.: Vendégségben őseinknél. Gondolat Kiadó. 152. o.
- **U. Kőhalmi Katalin (1972):** A steppék nomádja lóháton, fegyverben. Akadémiai Kiadó.
- **Valkay Erzsébet (1976):** Őrszem, létrás életfa, szárnyas napkorong. Művészet, 17 (10), 39-44. o.
- **Varga Domokos (1973):** Ős napkelet. Móra Ferenc Könyvkiadó.
- **Varga Géza (1999):** A magyarság jelképei. Írástörténeti Kutató Intézet.
- **Varga Zsigmond Dr. (1956-1999):** Az ősmagyar mitológia szumir és ural-altáji öröksége. Gede Testvérek (reprint).
- **Zakar András Dr. (1973):** A sumér hitvilág és a biblia. Szatmári István. USA.

SZILI ISTVÁN

A 70. évemben járó nyugdíjas kertészmérnök vagyok. 1967 óta a gombatermesztésben dolgozom, kezdetben kutatóként, majd gombacsíra készítőként – kistermelői szinten. Honlapom: gombacsira.hu

Magyar őstörténelemmel az 1960-as évek végén kezdtem foglalkozni. 1977-ben írtam egy tanulmányt (71 oldalas „szamizdat”) A finnugor őstörténetírás hiányosságairól címmel. A címet dr. Érdi Miklós fogalmazta meg így. Több apró újságcikk közül a fontosabbak a Hunniában (1993/44, 1995/70) és a Demokratában (1999/28) jelentek meg. Ezekben is bíráltam a finnugrista őstörténetírást, és ismertettem Götz László munkásságát, akivel személyes kapcsolatban álltam. A tudományosságot illetően úgy gondolom, hogy műkedvelőként is kellő önkritikával rendelkezem.

A magyar őstörténetírásnak nem tudományos, de annál érdekesebb és talán fontosabb részét képezik az Arvisurák. Paál Zoltánnal 1971-től 1982-ig (haláláig) hogy úgy mondjam, apa-fiúi kapcsolatomban volt, és baráti körben másoltuk, terjesztettük az Arvisurákat, míg végül Püski Sándor kiadta. Erről szintén a Demokratában jelent meg írásom (1998/19).

Több mint 30 éve festegetem az esztergomi várkapolna oroszlánjai és a nagyszentmiklósi kincs 7. sz. korszának égberagadási jelenete nyomán készített gipsz tálaimat. Ez adta az ötletet egy kompozíció összeállításához képeslap formájában: Etana mennyei utazásától Emese álmáig. Úgy gondoltam, hogy e témát egy tanulmány formájában alaposan körüljáróm. Szerencsém volt a rajzokkal: Bérczi Szaniszló barátom már nagy rutinnal rendelkezett e téren.

BÉRCZI SZANISZLÓ

Fizikus, csillagász, planetológus. Az ELTE TTK-n szerzett fizikus-csillagász oklevelet (1975), doktorált matematikából (1987), majd a földtudomány (planetológia) kandidátusa (1995) címet szerezte meg. 33 éve tanít az ELTE TTK-n. Korábban a Csillagászati Tanszék (1975–1978), és a Kőzettani Tanszék tud. segédmunkatársa (1979), majd az Általános Technika Tanszék tanársegéde (1979–1988), adjunktusa (1988–1994), docense, jelenleg pedig a Fizikai Intézet docense az Anyagfizikai Tanszéken (2000-től). Planetológiával, kozmikus és földi anyagvizsgálattal, szimmetria kutatással foglalkozik. A Föld típusú bolygókat, az antarktiszi meteoritokat, a NASA holdközveteket és a marsi meteoriteket vizsgálja, szervezi a Hunveyor-Husar gyakorló űrszonda modellek építését. Az MTA Csillagászati és Űrfizikai Bizottságának, valamint a Geonómiai Tud. Bizottságának a tagja, a Planetológiai Albizottságnak az elnöke (2003-tól), és a MANT alelnöke (2001-től).

